

A szerkesztőség elnöke:
TOLNAI OTTÓ

Főszerkesztő:
BOZSIK PÉTER

Felelős szerkesztő:
PÁLYI MÁRK

Vendégszerkesztő:
GÉCZI JÁNOS

A szerkesztőség tagjai:

JÓZSA MÁRTA, KRUSOVSKY DÉNES, LADÁNYI ISTVÁN,
MESES PÉTER, PATÓ ATTILA, RADICS VIKTÓRIA,
RAJSLI EMESE, SZEGŐ JÁNOS, SZERBHORVÁTH
GYÖRGY, SZILÁGYI ZSÓFIA, VIRÁG GÁBOR

Lapterv:
FENYVESI OTTÓ

Az EX Symposium Alapítvány alapítói:

BALÁZS ATTILA, KALAPÁTI FERENC, SEBŐK ZOLTÁN

Kiadja az EX Symposium Alapítvány
Szerkesztőség: Ányos u. 1–3., 8200 Veszprém

E-mail: bozsi@exsymposium.hu

Kéziratok: palyimark@gmail.com

www.exsymposium.hu

Felelős kiadó: Bozsi Péter

ISSN 1215-7546

© EX Symposium Alapítvány

Megrendelhető a szerkesztőség címén

Terjesztés: info@exsymposium.hu

Ára: 700 Ft

FOLYÓIRATUNK KAPHATÓ:

Budapesten: Írók Könyvesboltja, Andrásy út 45.

Veszprém: Útas és Holdvilág, Szabadság tér 13.

Támogatóink:

Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata
Veszprém Megyei Civil Hálózatért Közhasznú Egyesület

Nyomta:

ANZSU Kft., Sopron

Nyomdai előkészítés:

Pozitív Logika Produkciós Iroda Kft.

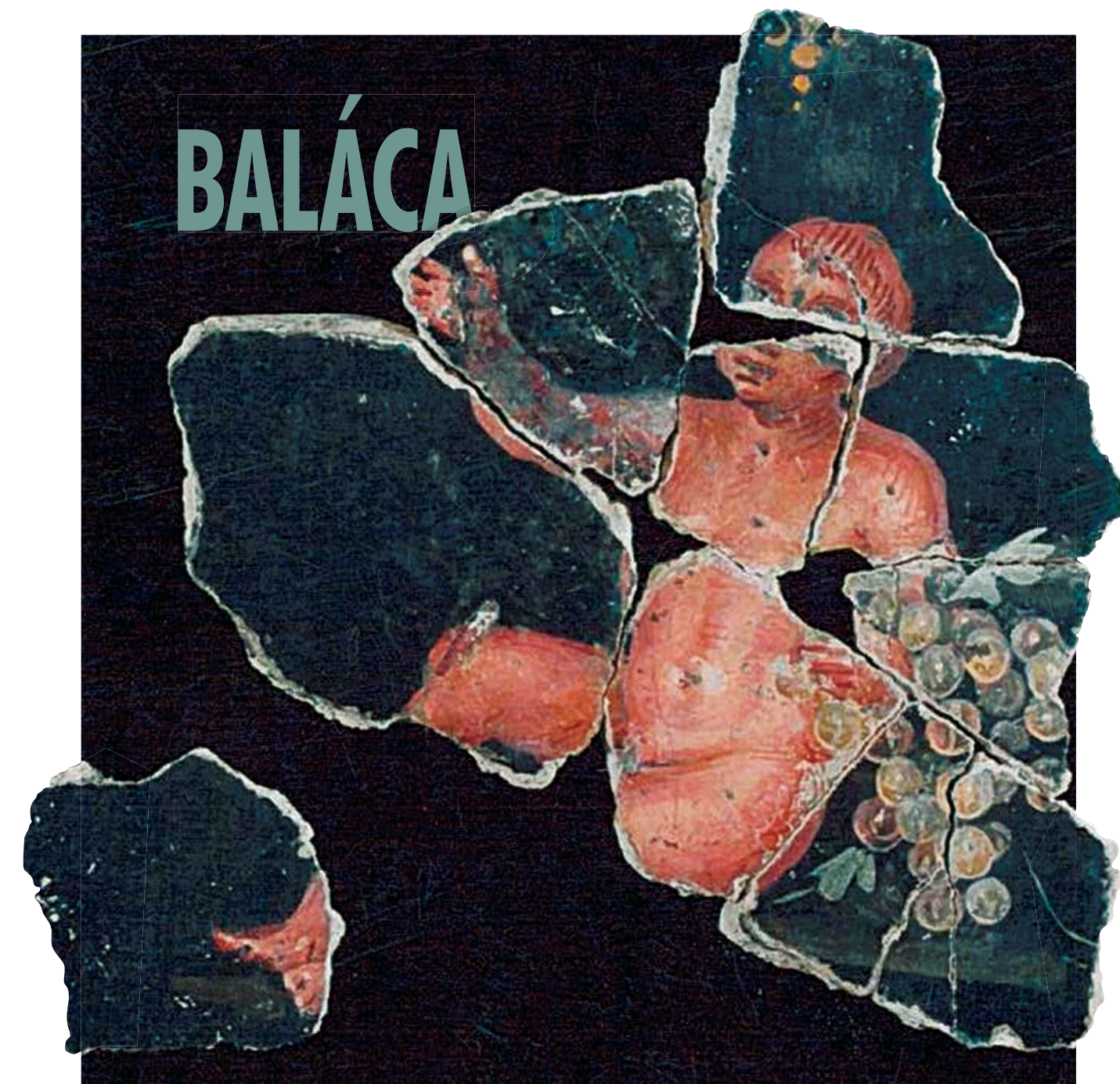
tartalom

Németh Zoltán: Baláca.....	1
Simon Adri: Balácára menni.....	2
Palágyi Sylvia: Baláca, a római kori nagybirtokközpont Veszprém és a Balaton között.....	3
Ladányi István: N 47.04456, E 17.88793.....	12
Egressy Zoltán: Süsd meg a madarat.....	14
Lanczkor Gábor: Önarckép böjt után.....	15
Jász Attila: Mediterrán fények.....	18
Marno János: A cselekmény, isten ha egyszer lábra kap....	19
Ujj Ágnes: Kölcsönhatások.....	23
Katharine Whitcomb: Villa Romana Baláca – Nemesvámos.....	25
Kirchhof Anita: A gyermek Dionüszoszt ábrázoló fekete alapú balácai falfestmény.....	26
Ivana Šojat: Perszeponé.....	29
Gécz János: Baláca.....	34
Kovács Loránd Olivér: A balácai nagy lakóház apró építészeti-műszaki érdekességei és egy idő kapszula	36
Milana Vuković Runjić: Vénusz szomorú tájban.....	39
Ivana Bodrožić: ***.....	41
Lana Derkač versei.....	42
Kovács Endre: É. sz. 47° 02' 42", k. h. 17° 53' 19".....	43
Mányoki Endre: Crataegus mauyoriensis.....	45
Kocziszkó Éva: Polükleitosz ágya Pannóniában?.....	48
Polgár Anikó: Képek egy Nápoly melletti villából.....	53
Philosztratosz: Képek.....	53
Jacopo Sannazaro versei.....	55
Németh Gábor: Kiváló menedék.....	56
Adam Zagajewski versei.....	59
Orbán Jolán: A „villa” kövezetébe vésett emlékezet.....	60
Jacek Łukasiewicz: A törmelék száműzése.....	65
Czesław Miłosz: Sziget.....	67
Nemes Z. Mária: A melankolikus hurka.....	68
Csányi Vilmos: Porladó történetek.....	69
Krausz Tivadar: Átjárás.....	70
Garaczi Zoltán: Kis novellák.....	71
Szombathy Bálint: Versek repedések mentén.....	74
Onagy Zoltán: Tizenhat apám volt.....	76
Áfra János: Kötélék.....	77
Friedrich Schiller: Isten áldjon, békés föld, fogadd be.....	78
Juhász Tibor: Cegajosok.....	81
Jan Tulik: A megsemmisült jegyzetekből – újjáalkotás	83
Fenyvesi Ottó: A római úton.....	85
András Sándor: Krovitzky báró esete a kutyával és a kerttel.....	86
Hizsnay Zoltán: Az idő egésze.....	88
Szabó Barbara: Divatban a mozaik.....	90
Tinkó Máté: Egy romszakértő feljegyzései.....	92
Tolnai Ottó: Az élő retikül.....	93
Zsille Gábor: Hány sziget.....	95

Az előző belső borítón Gécz János bevezetője, a hátsó
belső borítón Falcsik Mari **Balácai mozaik** című verse
olvasható.

9 771215 754002

EX Symposium 96. szám

BEVEZETŐ

Van olyan, amely azok után szebb, hogy a létezéséhez kezd hozzátartozni a pusztulása is? – töprengtem nemegyszer Balácapusztán, a kénsárga virágfűzéreit himbáló jeneszterek között, avagy éppen a veszprémfajszai kálvária dombjának tetején, ahonnan, a Balatonnak háttal állva, kitűnően szemlélhető a teljes – feltárt és feltáratlan – római rommező, szélén a középkori templomot magába foglaló ligettel.

Cholnoky Jenő földrajztudós a geográfiai tanulmányaiban mindenkor arra törekedett, hogy egyszerre ragadja meg és mutassa be a térség, a vidék, a táj élettelen és élő természeti és civilizációs adottságait. Ugyan nincs arról tudomásom, hogy szolt-e az akadémikus az olyan villagazdaságok kapcsán, amilyen Balácapusztán is fennállt és a mai napig megvan, arról, hogy a földfelszín alá húzódó romterületben a természettörténeté váló történelem felismerhető, de mivel az általa beutazott helyeken, Belső-Ázsiában úgy, mint a Kárpát-medencében, a Balaton környékén, illetve Veszprémben sorra feljegyezte a korok maradványait, mindazokat valószínűen az önazonosítás kellékeiként azonosította. Az allegóriákat kedvelő, az antikvitásig visszautaló gondolkodás a romokban a múlt és a jelen összeérő, közös részét, a megtörtént és az éppen történő érintkezési pontját azonosítja.

A balácai térség légi felvételeit pszeudokonkstruktivista festményei kiindulási pontjául választó Halmi-Horváth Istvánon kívül akad-e, aki a természet emlékeztét az elrejtés és az utalás révén jeleníti meg?* Az égbolt magasából, ahonnan a különböző korokban másfajta istenségek tekintenek alá, kirajzolódik mindaz, amit a régészek nem tártak még fel, felvázolódik a tájra a római telep alaprajza. Balácapusztá, némi túlzással, jelenleg a föld alatt egzisztál, teszi ezt jóformán a középkor óta, háborítatlan omladékegyüttese többségében elérhetetlen az emberi érzékelésnek, nincs vagy nem sok, ami belőle közvetlenül megtapasztalható. Olyan térség ez, ahol a maradványok sem láthatóak, s ami észrevehető, mint a – történetét elvesztő, s a história egyetlen fázisában kifejeződött, szépségesen felépített – központi lakóház, az a xx. század esztétikai, politikai és mentális változatait képviseli, általuk pedig minket, az értelműkkel a maguk képmását a dolgokra felaggató múzeumlátogatókat is.

Az írás tisztában van azzal, hogy többnyire romja az elmúlt valóság részletének. Aki szövegekkel foglalkozik, legyen hallgató, néző, olvasó vagy a mondatokhoz férés különböző rétegeihez értő alkotó, valamilyen okkal szembekerül az archeológiáival. A Villa Romana, akár a valóságban, akár képletesen, a számunkra nélkülözhetetlen romok könyve, amelyet többnyire a magunk elolvasására igyekszünk lapról lapra kislalibizálni, s bárhogyan is, de mindig a saját hangunkon szólal meg. Feltáru, emlékezik, restaurál, képzeteket alkot, az elmúlthoz hűnek igyekszik lenni mindaz, aminek/akinek nem adatik meg az öröklét. Az örökségnek is látszó maradvány, annak gondozása, a róla való szó-lás, a megszólaló szövegek külön-külön és együttesükkel is – és tekintsünk most a fókuszpontok közül leginkább erre – bemutatják, ahogyan éppen most lehetséges felőle gondolkodni és ahogyan az alkotók megélik azt; amellet, hogy idővel akár mindegyikük alkotóelemévé válhat egy-egy romnak. S hogy a Veszprém közelében található, intézménnyé és közgyűjteménnyé formált villa mennyire számos beszéd- és megjelenésmódra kínál alkalmat, a régészitől az esztétaiig, az íróitól és költőitől a művelődéstörténelzig, az ugyancsak olvasói tapasztalat lehet.

GÉCZI János

* Vö. egy 2008-ban született kis kiállítást megnyitó szöveggel: „Nincs olyan év, amikor ne mennék el egy Veszprémhez közeli település, a különös hangzású Baláca mellett feltárt romok múzeumába. Lassan száz éve bukkantak a régészek azokra a maradványokra, amelyek látható része engem szüntelen elkápráztat, s vonz – s persze az is, hogy néhány évtizede, a feltárt maradványokat a helyszínen, a villarekonstrukció nyomán kialakított gyűjteményben helyezték el. Az egykor gazdag római telep a II-III. században épült Tihany fölött, a Borostyán út mentén – s a falfrészkői és mozaikjai révén méltán világhíres. A villagazdaság azonban nincs teljes mértékben fölkeresve, s ennek több oka van. A régészek szerint a leleteknek a föld alatt a legbiztonságosabb, annak ellenére, hogy egy-egy heves esőzés után bronz- és nemesebb fémekből készített tárgyak, féldrágakövek és cseréptöredékek bukkannak a felszínre, csakúgy, mint a tavaszi szántás vagy bármi mezőgazdasági talajművelés nyomán. A föld tizennyolc évszázada bolygatatlan mélyre gondosan őrzi a maga titkait. Az is a teljes feltárás elmaradását indokolja – említettem, száz éve immár –, hogy a sok-sok hektárnyi kiterjedésű rommező kiasására és a megmentett leletek tisztítására, konzerválására és tárolására amúgy sincs elég pénz.

Balácán, a pénztár melletti irodában néhány légi felvétel fedezhető fel: ezek számomra legalább annyira attraktívak, mint a főépület amforákkal zsúfolt gabonatarlója, a hangulatos átrium pálmás-gránátalmafás-kék szajkós freskója, vagy az egykori hálósoba méretes mozaikja, közepén egy magvackot szemelgető fácánpár képevel. A fényképeket néhány száz méter magasban készítették, s nem mást mutatnak meg, mint azt, miként is látható fennről, egy kora nyári napon a pannóniai villagazdaság.

A régészeti terület tudós feltárója rendelte meg ezeket a képeket. Egyik évben talányos okfejtéssel megakadályozta, hogy, miként szokásos, a kisgazdaságok tulajdonosai kukoricával, napraforgóval, búzával vessék be a maradványokat rejtő (amúgy magán)területüket, s repcét szórt a földre. A virágzó repceföldet fényképezette aztán le. A repce pedig attól függően másként nevelkedett, hogy gyökerei a mélységben téglafalba, törmelékföldre, avagy a szokásos talaj ásványiba hatoltak: itt hars zöld levelek és élénk sárga szirmok mutatkoztak, amott meg sápadt lombot és fehérés virágot hozó növények tenyésztek. A repceföld különböző egyedei felkutatják a mélységet, s a felszínen kirajolták a római telep kontúrját. Olyan térképet készítettek a falak, a medencék, a temetőkövek, a beomlott forrás, a gazdasági és a lakóépületek maradványai alapján a növények, amelyet a kutatók alapján sem biztos, hogy készíteni tudnak a szakemberek.

De mire fél mondom el ily részletesen ezt a misztériumot?

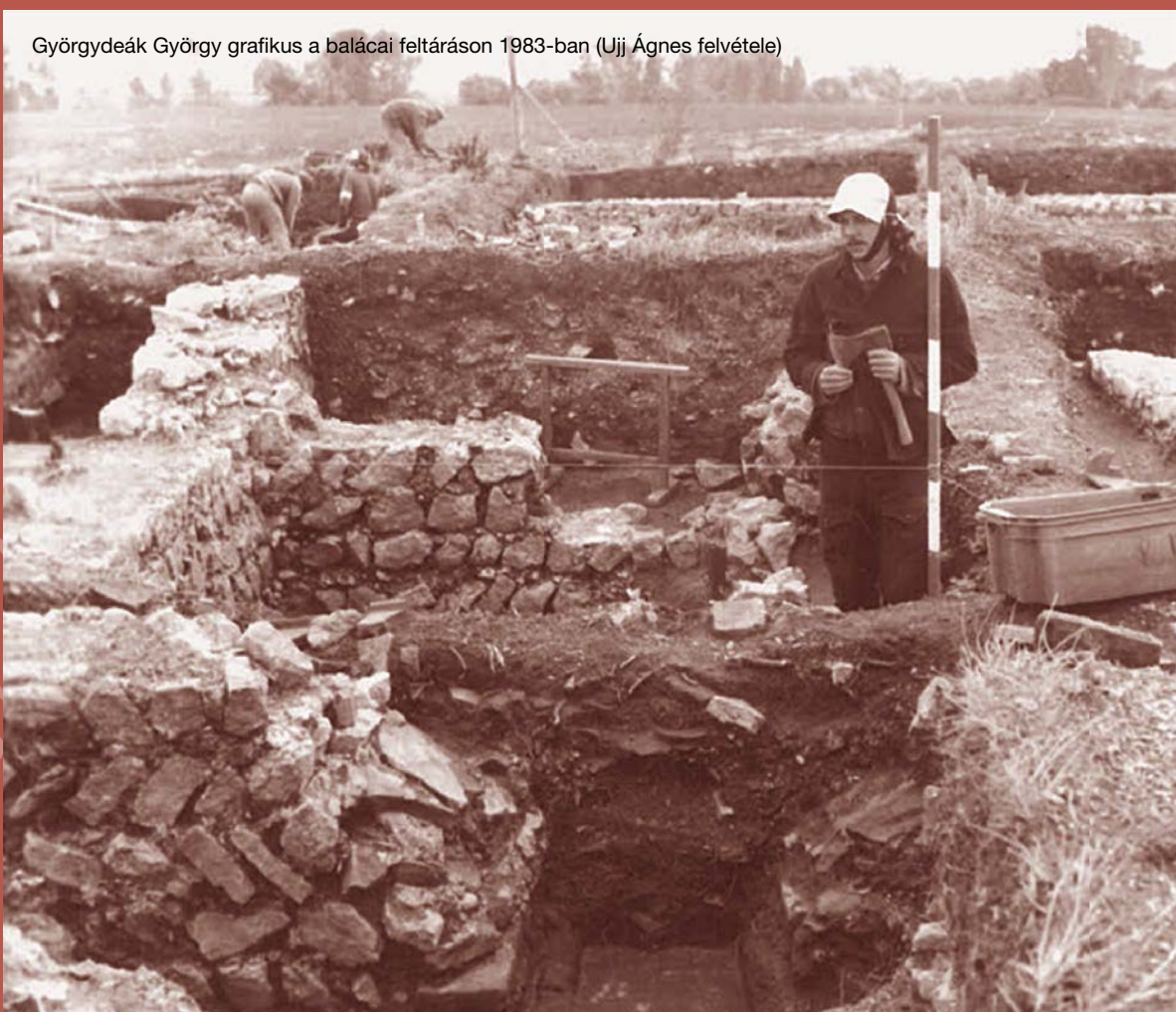
Halmi-Horváth István utóbbi években készített festményeit én összevethetőnek találom ezekkel a balácai légifelvételekkel. Festőnk valami régés-régi, föld és törmelék alá szorult, az emlékezetből kikopott látványok régésze. Egykori pompás civilizációk feltáratlan romjainak állít monumentumokat, semmi kis jeleket, alig érzékelhető árnyalatú színeket rak egyre-másra egymás mellé, s ezzel egyidejűleg hangsúlyozza a festékfelületek létrehozásának fontosságát – a festői munka mániáját – és a leletemetés aktusát. Jelen és múlt, a tevékenység és a foglalatosság alapjául szolgáló, és abban ugyanakkor felszínre is került történelem; két szempontrendszer egyidejű megidézése – mintha ebben lenne most tetten érhető Halmi-Horváth munkássága.

Amúgy pedig árnyalt eszköztárral lehet leírni festőnk tevékenységét és eredményeit. Látnunk kell mindenekelőtt Halmi-Horváth növényekhez ragaszkodó világképét, a növényekre hivatkozó gondolkodását, mítoszrendszerét – és természetesen: koloritját. Észre kell vennünk az érzékiség mögött meghúzódó, modell igerő fogalmi kategóriarendszerét. Meg kell gondolnunk azt a marginális helyzetben lévő egzisztenciális létezés, amelybe pályakezdő társaihoz hasonló módon belekényszerült. És érdemes fölfedezni Veermertől Farkas Istvánig, Szabados Árpádig és Várnagy Ildikóig festőelődeit; akikre, ha áttételes módon, de gyakorta hivatkozik.

Hogy Balácára való hivatkozástomat folytassam, végezetül annak a sejtésemnek adok hangot, hogy Halmi-Horváth festészetét majd évek múlva, amikor az sokak számára nyilvánosnak és kitéljedettnak mondható, ugyanilyen repcefölddel elborított rommezőnek látják. Legnagyobb erénye akkor az lesz, ami most: az anyagok öneledt, de nagyon szelíd használata, és a visszahátrálás a metaforák mögé.”

Római kori jelenségek Nemesvámos határában (a nyilak a földbirtokközpontot és a halomsír-mauzóleumot jelölik). A Google felvételének felhasználásával összeállította: Csirke Orsolya–Palágyi Sylvia–T. Szlezák Judit

Györgydeák György grafikus a balácai feltáráson 1983-ban (Ujj Ágnes felvétele)

Falcsik Mari

BALÁCAI MOZAIK

TAVASZ

újra a kertben a menta kakukkíű orvosi zsálya
falmaradékon a zöld: nyílik a pávafarok

MADARAK

csukva a csőre ijedten pislog a balga fióka
leckét kap: szigorún csácsog az anyja neki

KÉT ÁRNY

kőmozaik hátán két árny mint süpped a szőnyeg
ott nyúlt végig a nő – ez meg a férfi nyoma

HALOTTI PORTRÉ

görnyed az özvegy a hűlő kőre – ha koppan a könnye
asszonya szénszemein: már csak a holt kavicson

SÁNTA HERKULES

megcsonkúlva a posztján akkor is isten az isten
lába helyén vasrúd – benne a régi erő

HERKULES GAZDA

ősz lett: lankad a test – földben tudhatja a gazda
végül mind mi je volt: szívét és erejét

SZÜRETI PUTTÓ

faltöredékből int ki a huncut Bacchus a fűrttel
színarany őszi parázs: izzik a kőben a nap

A címlapon a balácai Villa Romanában található Dionüszosz-gyermekfigura töredékeinek összeállítása (Oszkó Zsuzsanna felvétele), a hátlapon Domenico Dolce és Stefano Gabbana 2013-as, a bizánci kereszténység képi hagyományát felhasználó kollekciójának egyik darabja látható.

Németh Zoltán

BALÁCA

I.

Egyetlen módszer maradt:
antik romokat ültetni a tájba.

Kemény, csíráképes sejteket,
amelyek gumóiból kisarjadnak
a római fal- és oszloptöredékek.

Fürdők és villák, az összes freskó,
egész gazdaság, házi istennel,
priapikus házi szentéllyel,
filozófus rabszolgatanárral.

II.

Ahogy visszamegyünk az időben,
egyre gyermekibbek a romok
és a kultúrák.

A rómaiak már csak óvodások.

A legkorábbi emberek
ezért néznek üres tekintettel
a föld alól.

Csecsemők.

Néznek, de nem a kutató
tekintetre,
figyelnek, de már nem
arra, aki rátalál arcukra.

III.

A legtökéletesebb régészek
a vakondok, giliszták, hangyák.

Az a testi kapcsolat,
amelyről ők tudnak,
mégiscsak érinti a romokat.

A létezés véletlenjein teszik,
amit kell.

IV.

Egyetlen módszer maradt:
antik romokat ültetni a tájba.

Újraépíteni a falakat,
kilépve a saját idő bőréből,
kiszolgáltatottan, mint a szitakötő.

Gumót rágva és önfeledten:
az idő és a hely betegeként
elkeveredve, amivel lehet.

Simon Adri

BALÁCÁRA MENNI

Balaton környéki feliratos kerültek elő a Krisztus utáni idejéből, egy akkoriban létesült De nemcsak sírfeliratok, hanem berendezési tárgyakkal, konyhai s mivel a későbbi nagybirtok veteránparcellákra szabdalták szorgalmas régészek keze közt övveret egy *britannicus* és edénytöredék a markomann (Elég viccesen hangzik ez Balácapusztá ilyen, Kilenc hektáron gazdálkodik s a Szentkirályszabadján, feltárt leletek szolgálnak még a képe nek megrajzolásához. Itáliáéval vetekszik, vad-volt már a kezdetekkor is. források táplálták e vidéket, duzzadva, életet adva. A derék ólom- és kerámiacsöves Ma sem nyaralóhelyet kell hanem gazdálkodási formát, haszonállatok nevelését,

Corneliusnak s rómainak tulajdonolja Balácát. Nekem melyet igény szerint újra a állítani. Lakóház, fogadóépület foglalkoztatóterem várja kétszárnyú lapidárium, mely szolgál. Romkertbe léphet világba, ókori fűszer- és Középen antik hatású Tavasztól őszig látogatható, a főzelékbe hazavinni. vár minket a kőtár-kiállítás, faragott temetkezési ha van elég fény, szarkofágot halomsírt. Érdekes mind, régész az ember, netán Időszakos képzőművészeti konferencia is zajlik megyünk. De amúgy nem

emlékek, sírkövek szövegei első-második század római veterántelepről. komplett házak is eszközökkel, ruhákkal, helyén akkoriban még a határt, kifordult a egy s más a földből: hadifelszereléséről, ki itt járt, háború emlékeként. a markomann.) Egyszóval nem Tesco-, de villagazdaságos. Nemesvámos közelében, Gyulafirátóton és Örvényesen késő ókori gazdálkodás A Balaton-felvidéki klíma állománya sűrű, termékeny Bóvizű kutak és tiszta hús patakokká, tavakká rómaiak pedig még vízvezeték is rittyentettek. érteni villagazdaság alatt, mezei munkadolgokat, kábé mint egy majorságban.

mondja magát a férfi, ki ma afféle skanzennek tűnik, körforgásba lehetne és múzeumpedagógiai most a nagyérdeműt, és a római kori múzeumként a látogató majd, mediterrán gyógynövények élőhelyére. napóra, az időt pontosan méri. s kóstolót is bárki téphet Aztán ha melegünk van, ahol nyolcszáz éves kőemlékeket fényképezhetünk, és a Likas-dombi főleg ha ókorkutató vagy botanikus. Urambocsá' író. kiállítás, hangverseny és Balácapusztán, ha épp jókor tudunk rosszkor menni.

BALÁCA, A RÓMAI KORI NAGYBIRTOKKÖZPONT VESZPRÉM ÉS A BALATON KÖZÖTT

– a balácai feltáró, feldolgozó és bemutató program eddigi eredményei

„Én a falun lakozót nevezem boldognak, a várost
dicséred te. Ki más sorsát áhítja, sajátját gyűlöli.”

Horatius: *Episztolák*, 1/10–12.
(Urbán Eszter ford.)

„Erről álmodtam mindig: kicsi, egyszerű birtok,
hol házam mellett kert s csörgedező patakocská
s mindezekén kívül kicsi erdő volna”

Horatius: *Szatírák*, 11/6., 1–3.
(Bede Anna ford.)

„De boldog az, kit nem szorít százféle ügy,
s mint hajdanában őseink,
saját ökrével szánt atyái birtokán
s kamatra semmi gondja sincs!

(...)

hanem vagy ép nyulánk venyige-vőlegényt
esket sudár nyárfáival,
vagy nézi völgyek alján bőgő barmaid,
amint legelnek tétova,
s a vadhajtasokat kacorral metszve le,
nemes gyümölcsöt ojtogat,
vagy amphorába pergetett mézet rak el,
vagy báránykáit nyírja meg...”

Horatius: *Epódoszok*, 2., 1–4., 9–16.
(Meller Péter ford.)

Veszprémtől kilenc kilométerre terül el a Dunántúl legnagyobb római kori világlagazdasága, Baláca. A fallal körülvett épületegyüttes közül látogatható a főépület mozaikjaival, falfestményeivel, a II. századi pinceanyaggal és egyéb leletekkel. A romkerten belül látható még néhány részben helyreállított, részben romként konzervált épület, és itt kapott helyet a Veszprém megye római kori farragott köemlékeit bemutató lapidárium is.

Horatius vidéki életet dicséző írásait számos alkalommal hallhattuk a „Baláca ünnepi órái” rendezvényein. Bár a fenti idézetei a klasszikus itáliai, illetve Róma környéki birtokokra vonatkoztak, mégis segítenek elképzelni, milyen is lehetett az egykori balácai földbirtok, s hogyan is éltek, élhettek vidéki birtokain tulajdonosaik. Horatius soraira a rompark megnyi-

tásának tizenötödik évfordulójára, 1999-ben Rostetter Szilveszter komponált zenét, és – hogy választani tudjunk – egyszerre három himnuszt is az *Énekek* második és negyedik, valamint a *Szatírák* második könyve nyomán.

A XVIII. században és azóta közzétett állítólagos (koholt) és valós feliratok,¹ valamint a szántáskor felszínre került falak, falmaradványok egyértelművé tették a rómaiak jelenlétét Nemesvámos déli, délkeleti, illetve Veszprémfajsz északi határában. A XX. század nagyjából negyedik negyedéig Baláca szinte azonos volt a veszprémi káptalan egykori majorságával, s csak kevesen gondoltak arra az 1912 óta már biztosan szélesebb körben is megismer-

¹ K. Palágyi Sylvia: „Őskor, római kor, népvándorlás kora”. In Veress D. Csaba–Hudi József–Ács Anna–Palágyi Sylvia: *Nemesvámos története. Balatonfüred–Csopak Tája Szövetkezet, Veszprém, 1994.* 19. o.; K. Palágyi Sylvia: „A balácai kutatások története (1904–1976)”. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 1984/17. 27. o.

hetővé váló római kori településre, amelynek falai hosszan húzódnak a két település között szántóföldek alatt.² Balácáról ma már egyértelműen a római kori villagazdaság jut eszünkbe, s neve után kutatva derül csak ki, hogy egykor közelében állt a káptalani majorság. A xx. század elejére már világossá vált, hogy Nemesvámos és Veszprémfajs között, az út mindkét oldalán, legalább harminc-negyven főépületből és mintegy száz melléképületből álló római kori település létezett, amelyet csoportonként falak vettek körül. Lehetséges, hogy a birtok egészét is falak határolták.³

Az első ásató, Rhé Gyula gyanúja (még ha nagyon sokáig vagy talán soha nem álmodhatunk is a földbirtokközpont és a hozzá lazábban kapcsolódó épületcsoportok teljes feltárásáról) beigazolódott. Ugyanis nemcsak a szűken vett központi területen belül jelentek római kori falak és épületek, hanem azon kívül, távolabb is. Nemesvámos újabb, keleti-délkeleti utcáinak építkezései számos új információval szolgáltak, és jelentős épületek váltak láthatóvá a légi felvételek segítségével.

A balácai ásatások történetét azonban korábbról kell kezdenünk. Nemesvámos határában, a veszprémi káptalan egykori területén 1904. augusztus 5-én köveket és falfestménytöredékeket fordított ki az eke. Az eseményről másnap szerzett tudomást a Veszprémvármegyei Múzeum igazgatója, Laczkó Dezső.⁴

A napvilágra került leletek jelentőségét felismerve a Veszprémvármegyei Múzeum Egylet titkára jelentésében már 1906-ban a következőket írta: „...a tudósvilág bámulva csodálja a Balácán felszínre jutott és muzeumunkban elhelyezett faltöredékeket, mint amelyek a pannoniai római életnek és művészetnek egyedül álló figurális festménytöredékei.”⁵

A több-kevesebb megszakítással 1906-tól 1926-ig tartó, évente pár hétből álló első ásatási szakaszt Rhé Gyula vezette. 1909-re már ismerte a villagazdaság főépületének (i. épü-

let), a nagy lakóháznak mind a négy mozaikját, s nagy mennyiségű falfestmény-anyagot gyűjtött az épületet határoló folyosók pa-

A főépület részlete (A szerző felvételei)

dozata alatti feltöltésből. Ásatása nyomán kirajzolódott egy olyan belső udvaros lakóház, amelynek helyiségei az udvart határoló folyosóról nyíltak, reprezentatív célokot szol-

A villagazdaság területe 1976-ban

gáló apszisos záródású két terme és a keleti traktus további két helyisége mozaikburkolatot kapott. Az épületet azután három oldalról fedett folyosók zárták le.⁶

2 Ennek első összefoglalása Rhé Gyula: „A balácai ásatások eredményei”. In báró Hornig Károly kiad.: *Balácsa. Egyházmegyei Könyvnyomda, Veszprém, 1912.* 35. o.

3 Uo.; ill. a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum Régészeti Adattára, 67/1021/13-1935; vö. még Palágyi: i. m. 27. o.

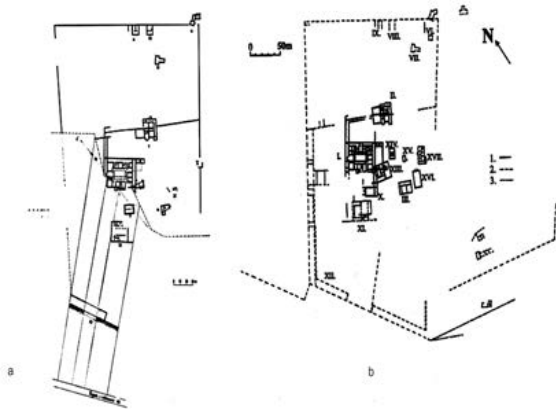
4 Uo.

5 Rhé Gyula: *A Veszprémvármegyei Múzeum Egylet titkári jelentése (1906-ról)*. Pósa Endre könyvnyomdája, Veszprém, 1906. 9. o.

6 Palágyi: i. m. 27–32. o.

1912-re kilenc, 1926-ra pedig összesen tizenkét épületről szereztek tudomást a fallal körülvett földbirtokcentrumon belül.

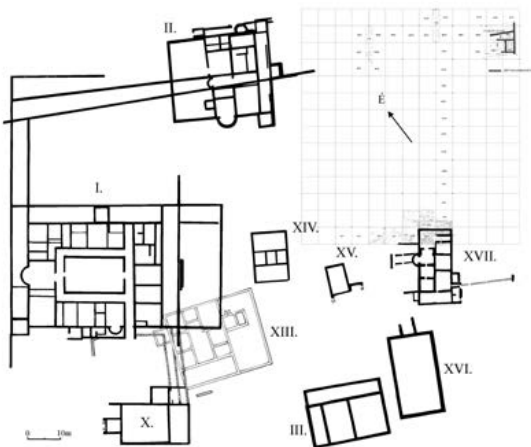
1910-ben és 1925-ben emelték ki a főépület négy mozaikpadlóját. Közülük egy a Magyar

Rhé Gyula feltárásainak összesítő rajza. A villagazdaság épületei, falai – 2005-ös állapot

Nemzeti Múzeum előcsarnokának díszé, újabban pedig a múzeum kőtárának legfőbb látványossága lett.

Az I. és a II., fürdőnek tartott épület kivételével ötven éven keresztül szántották a viszszaemelt falak felett a villagazdaság területét.

A villagazdaság központi része, a jobb felső sarokban a 2007-ben felbukkant XXII. épület (T. Szlezák Judit rajzai)

1976-ban kezdődött meg Balácsa történetének második nagy ásatási szakasza, amely megszakítások nélkül egészen 2007-ig tartott,

s tarthatna ma is, ha azt az anyagi lehetőségek lehetővé tennék.⁷ Eközben 1988 jelentős változást hozott Balácsa életében. A balácsai program és kiállítóhely szervezeteleg mindig is a Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatósághoz tartozott. 1988-ig önálló ásatási, helyreállítási kerettel, saját munkatársakkal rendelkezett. Az 1988-as évtől kezdve megszűnt ez a fajta részleges önállósága. A programra fordítható keretek összege, a munkaórák száma ettől kezdve lényegesen csökkent, s a program teljesítésének tervezett vége is beláthatatlan messzeségbe tolódott.

Az 1976-tal kezdődő újabb feltérési szakasz, majd a kidolgozott program célja volt a mára már az állam által kisajátított, mintegy kilenc hektáros római kori nagybirtokközpont teljességre törekvő feltérása, tudományos és népszerűsítő feldolgozása, illetve a birtokközpont egykori életének a lehetőségekhez képest hű, egyedülállóan tekinthető bemutatása. Ennek szellemében nyílt meg a nagyközönség számára 1984. május 18-án, a múzeumi világnapon a balácsai romkert.

Az újabb ásatási szakaszban lehetőség kínálkozott a korábbi ásatások eredményeinek hitelesítésére, kiegészítésére, építési periódusainak tisztázására.

2007-ig a fallal körülvett területen belül összesen kilenc épület feltérása fejeződött be, és újabb épületek jelentkeztek a kutatóárkokban és a részleges feltérások során. A Rhé által meghatározott épületekkel együtt így összesen huszonegy épületről szerezünk adatokat. A fentiekén kívül a légi felvételek és földradar-mérések a körítőfalon belül és kívül további épületeket jeleztek.⁸

A viszonylag vékony körítőfalnak első sorban a birtokközpont körülhatárolása és az állatok elkóborlásának megakadályozása volt a feladatuk. A körítőfaltól induló és az

⁷ Program- és ásatásvezető (K.) Palágyi Sylvia; régész munkatársai: Csirke Orsolya, Kelemen Márta, Kirchhof Anita, Regénye Judit.

⁸ K. Palágyi, Sylvia: „Ergebnisse der Forschungen der vergangenen 10 Jahre in Balácsa und das Centenariumsjahr”. *Balácsai Közlemények*, 2005/9. 22. o.: 1. ábra; Kaposvári, József-Lőrentei, Tamás: „Was sieht ein Drachenflieger neben einer archäologischen Ausgrabung?” *Balácsai Közlemények*, 2005/9. 113. o.: 2. ábra, 114. o.: 3-4. ábra; Neduczka, Borisláv-Pattantyús-Á., Miklós: „Combined radar mapping of the North-East corner of the roman Villa-estate, Balácsa”. *Balácsai Közlemények*, 2005/9. 97. o.: 2. ábra.

épületek közötti falak udvarokat választottak el, amelyek között bizonyára dísz- és gyümölcsöskertek, állattartásra szolgálók is lehettek. A nagy lakóháztól nyugatra eső területen a 2002-es geofizikai mérések halványan jelentkező foltjaiban gyümölcsöskert ültető-gödreit azonosították.⁹

A villagazdaság központi épülete változatlanul a nagy, belső udvaros lakóház (az I. épület), amely legnagyobb kiterjedését a III. században érte el. A II–III. század fordulóján készültek el mozaikjai, amelyek elsősorban geometrikus motívumokból, valamint növényi és madarakat ábrázoló kompozíciókból álltak.¹⁰ Az oszlopos udvart imitáló falképen fákat, gránátalma-bokrokat és két színpompás gyurgyalagot is megfestettek.¹¹ Az udvar körüli folyosókat egyidejűleg szélesebb, illetve vékonyabb vörös és fekete sávokkal, csíkokkal, rácsmotívumokkal, realiztikus és stilizált virágokkal festették ki.¹²

A nagy lakóház (I. épület) délkeleti sarka alatt feltárt középfolyosós, udvarral bővített lakóház volt Baláca történetének első kőépülete (XIII.), amelynek falát díszíthették a színük alapján (sárga-lila, vörös-fekete stb.) megkülönböztetett korábbi falképek. Ezek a falfestmények hasonló elrendezési séma szerint készültek. Függőleges sávok választották el a téglalap alakú, ugyancsak függőleges helyzetű, keretezett mezőket, a lábazati sávok vízparti jeleneteket ábrázoltak. A falfestményeket fehér és színes stukkópárkányok, stukkót imitáló szalagok zárták le. A záró sávokra szárazföldi, vízparti és vízi jeleneteket festettek.¹³ A korai épületet egy

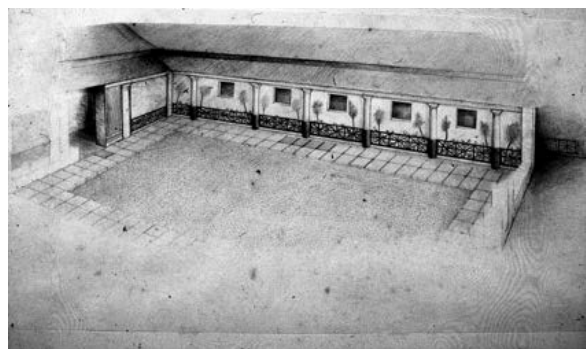
korábbi belső udvaros épület, keleti traktusában pedig pár helyiségből álló kisebb helyiségsor követhette, majd megépült az ismert alaprajzú, apszisokkal kiegészített főépület.¹⁴ A főépület területén elvégzett periduskutatások egyértelműen igazolták, hogy az apszissal záródó fogadóhelyiségek és to-

A villagazdaság központi része a 2000-es évek közepe táján

A főépület peristylumának falfestménye (Oszkó Zsuzsa felvétele)

A peristylum falfestményeinek rekonstrukciós rajza (Györgydeák György rajza)

9 Fatsar Kristóf: „Geofizikai mérésekkel a balácai villagazdaság kertjeinek nyomában”. *Balácai Közlemények*, 2005/9. 102. o.

10 B. Thomas Edit: *Balácsa – mozaik, freskó, stukkó*. Akadémiai Nyomda, Budapest, 1964. xv., xvii., xxii–xxviii.; Györgydeák György–K. Palágyi Sylvia: *A balácai mozaikok motívumai – Motive der Balácsaer Mosaiken*. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 1993.

11 K. Palágyi Sylvia: „A balácai római kori villagazdaság főépületének (I.) peristylum, 1. – Das Peristyl des Hauptgebäudes (I.) des römzeitlichen Gutshofes von Balácsa, 1.” *Balácai Közlemények*, 2008/10. 164–170., 175. o.: 59–72., 80. ábra; Palágyi Sylvia: „Villa romana und ihre Wandgemälde in Balácsa.” In Borhy László szerk.: *Plafonds et voutes a l'époque antique*. Pytheas, Budapest, 2004. 275. o.: 12. ábra.

12 Rhé Gyula: *Balácsa*. 44. o.: 4. ábra; Palágyi: i. m. uo.: 11. ábra, 276. o.: 13. ábra.

13 Pl. Kirchhof Anita: „Lábazatot díszítő falfestmény-rekonstrukció Balácsáról – Rekonstruktion der Sockelmalereien aus Balácsa”. *Balácai Közlemények*, 2004/8. 216–236. o.; K. Palágyi Sylvia: „Festett stukkópárkány részlete a balácai főépület (I.) 11. helyiségéből – Bemaltes Stuckgesimsfragment aus dem Raum 11. des Hauptgebäudes (I.)

von Balácsa.” *Balácai Közlemények*, 2004/8. 209–214. o.: 12–17., 19–22. ábra; Palágyi: „Villa romana...” 271. o.: 1–3. ábra, 272–273. o.: 5–6. ábra.

14 K. Palágyi Sylvia: „A balácai római...” 129. o.: 4. ábra.

Épület	Rhé Gyula szerint ¹	Az 1976-tól tartó ásátások alapján ²
I.	lakóház	főépület, lakóház, korábbi építési periódusokkal, mozaikkal, fal-festményekkel, jelenleg egyben kiállítóhely (1976–1984, 1986, 1988)
II.	fürdő	műhely, fürdő, lakóház (többszöri átalakítás során; 1980–1988)
Porticus az I. és a II. épület között, északi udvar	részben porticus, részben udvarfal	porticus (több periódusban, jelenleg részben kőtár) és északi udvar (az I. és II. épület feltárásával egyidejűleg, valamint 1999), talajellenállás-mérés nyomán (2002) ³
III.	részben ismert, istálló	gazdasági célú épület, a jelenlegi fogadóépület (1993–1995)
IV.	?	?
V.	kapu	újabbán még nem kutatott
VI.	nem római eredetű (?)	ásatással újabbán még nem kutatott, georadar-mérés a területén (2003) ⁴
VII.	bazilika (?)	ásatással újabbán még nem kutatott, georadar-mérés a területén (2002) ⁵
VIII.	konyha vagy nyári tartózkodóhely	ásatással újabbán még nem kutatott, georadar-mérés a területén (2004), ⁶ talajellenállás-mérés a területén (2002) ⁷
IX.	kisebb lakóház	újabbán még nem kutatott
X.	gyülekezésre alkalmas középület	személyzeti téli szálláshely (1983–1986, 1989, 1990)
XI.	lakóház	épület, csak részlegesen kutatott (1989, 2006)
XII.	folyosó	újabbán nem kutatott
XIII.	néhány megismert falát az I. épülethez kötötte	korai lakóház és két korábbi földbemélyített ház (az I. épület feltárásával egyidejűleg)
XIV.	–	istálló (1991–1993)
XV.	–	alápincézett római és középkori(?) épület (1993, 1997–2000, 2004)
XVI.	–	horreum – magtár (1994–1997, 1999)
XVII.	–	fürdő, két késő császárkori sír (1997–2003, 2007)
XVIII.	–	falrészletek a XVII. épület északi (északkeleti) előterében (2003–2007 között)
XIX.	–	falrészletek (telefonkábel fektetések, ill. 2006)
XX.	–	falrészletek a XI. épület folytatásában (2006)
XXI.	–	falrészlet a nyugati körítőfal-szakaszánál (2006)
XXII.	–	kisebb épület, körítőfal, udvarfal (2007)
Vízvezeték?	–	a körítőfal nyugati (északnyugati) sarkánál és a nemesvámosi Nagyút felé tartó szakaszánál (1989, 2006); felszíni felmérés (1986) ⁸
Körítőfal-részletek	Rhé Gy. nyomán az MRT 2. 149. 27. ábrán	keleti falrészletek (1988, 1994, 2003, 2006, 2007), georadar-mérések a keleti és északi falaknál (1999–2004), ⁹ talajellenállás-mérés a nyugati falnál (2002) ¹⁰
Udvarfalak az I., II., X. és XI. épület között, a XXI. épületnél	Rhé Gy. nyomán az MRT 2. 149. 27. ábrán (az I. és a II. épület között)	falrészletek (az I. és a X. épület feltárásával egyidejűleg, vezetéképítések közben, 2007); az 1986-as felszíni felmérések nyomán (1986) ¹¹
Az 1986-os felszíni felmérés, ill. a georadar- és talajellenállás-mérés nyomán jelentkező újabb épületek	–	a birtokközpont északkeleti sarkán belül és kívül, délkeleti sarkán kívül, a nyugati körítőfalnál (1986, 2002) ¹²
Likas-domb (mauzóleum a körítőfalon kívül)	„A néphit szerint egy hajdani vezérnek sírja e domb...” ¹³	a balácai villagazdaság tulajdonos családjának II. századi temetőhelye (1985–1987)

A táblázat lábjegyzetei:

- 1 Rhé Gyula: i. m. 42., 52., 56. o.; Rhé Gyula: „Újabb ásátások eredményei Balácán.” In Laczkó Dezső szerk.: *A Veszprémmegyei Múzeum és Könyvtár 1927/28. évi Jelentésének Irodalmi melléklete. Egyházmegyei Könyvnyomda, Veszprém, 1928. 48–54. o.*; Palágyi, Sylvia: „Vorbericht über die Erforschung und Wiederherstellung der römischen Villa von Baláca”. *Carnuntum Jahrbuch*, 1991 [1992]. 92. o.
- 2 K. Palágyi Sylvia: *Baláca. Római kori földbirtokközpont. Prospektus Nyomda, Veszprém, 1999. 4–6. o.*; K. Palágyi Sylvia: „Előzetes jelentés a balácai villagazdaság III-es és XIV-es épületének feltárásáról – Vorbericht über die Freilegung der Gebäude III. und XIV. des Gutshofes von Baláca”. *Balácai Közlemények*, 2001/6. 7–60. o.; K. Palágyi Sylvia: „Előzetes jelentés a balácai római kori villagazdaság XVII. épületének feltárásáról – Vorläufiger Bericht über die Ausgrabung des Gebäudes XVI. des römerzeitlichen Gutshofes in Baláca”. *Balácai Közlemények*, 2002/7. 7–53. o.; K. Palágyi, Sylvia: „Ergebnisse der...” 22–23.: 1–2. ábra; Palágyi: „A balácai római kori...” 112–175. o.; Palágyi, Sylvia: „Baláca als repräsentative Grossvilla in Pannonien. Bruckneudorf und Gamzigrad.” *Spätantike Paläste und Grossvillen im Donau-Balkan-Raum. Römisch-germanische Kommission, Frankfurt am Main–Österreichisches Archäologisches Institut, Wien–Bonn, 2011. 247–258. o.* A zárójeles adatok az ásátások, kisebb kutatások évszámait jelölik. (Csirke Orsolya: „Erdgatiefte Häuser in Baláca”. *Balácai Közlemények*, 2005/9. 25–51. o.)

- 3 Fatsar: i. m. 101. o., 106. o.: 1. ábra, 107. o.: 3. ábra.
- 4 Holcinger Imre–Neduczta Borisláv–Pattantyús-Á. Miklós: „A balácai VI. épület környezetében végzett földradar-mérések eredményei – Ergebnisse der im Jahre 2003 in der Umgebung des Balácaer Gebäude VI. durchgeführte Georadarmessungen.” *Balácai Közlemények*, 2004/8. 11. o.: 1. ábra, 16. o.: 6. ábra.
- 5 Uo. 11. o.: 1. ábra.
- 6 Neduczta, Borisláv–Pattantyús-Á., Miklós: „Combined radar mapping...” 96. o.: 1. ábra.
- 7 Fatsar: i. m. 102. o., 109. o.: 5. ábra.
- 8 K. Palágyi Sylvia: „A balácai villagazdaság alaprajza az újabb megfigyelések tükrében – Grundriss der Balácaer Villenwirtschaft aufgrund neuer Beobachtungen.” *Balácai Közlemények*, 1989/1. 13. o.: 2. ábra.
- 9 Holcinger Imre–Pattantyús-Á. Miklós–K. Palágyi Sylvia: „A balácai főépület (I.) K-i előterének geofizikai és régészeti kutatási eredményei – Ergebnisse der geophysikalischen und archäologischen Forschungen des Gebäudes XVII. und des östlichen Abschnittes der Umfassungsmauer.” *Balácai Közlemények*, 2001/6. 81. o.: 15. ábra; Neduczta, Borisláv–Pattantyús-Á., Miklós: uo.
- 10 Fatsar: i. m. 106. o.: 1. ábra, 108. o.: 4. ábra.
- 11 K. Palágyi Sylvia: uo.
- 12 Uo.; Holcinger Imre–Neduczta Borisláv–Pattantyús-Á. Miklós: „A balácai VI. épület...” 11. o.: 1. ábra; Fatsar: i. m. 102. o., 106. o.: 1. ábra, 108. o.: 4. ábra.
- 13 Rhé Gyula: *Baláca*. 33. o.

vábbi két helyiség mozaikja egy időben készült. A fekete-fehér vagy színes kockákból kirakott stilizált növényi elemek, geometrikus motívumok azonos vagy más-más kombinációban több mozaikpadozaton is előfor-

A pince kiállításának részlete (A szerző felvételei)

dulnak. Perspektivikus hatásra csak a x. és a xx. helyiség esetében törekedtek. A mozaik kivitelezését nagyon gondos tervezés, szer-

A x. és az i. (fő)épület

kesztés előzhette meg, még akkor is, ha bizonyos motívumkombinációkat máshonnan is ismertek.

A feltárások első vezetője, Rhé Gyula elsősorban az antik példák alapján próbálta meghatározni a körítőfalon belüli, általa többé-kevésbé megismert épületek funkcióját. Javas-

latait érdemes összevetnünk az 1976 óta újra-kezdett feltárások során nyert információkkal.

A földbirtokközponttól északra, körülbelül hatszáz méterre emelkedett a villa tulajdonosának tíz-tizenkét méter magas, földdel borított, faragott kő lábazatú és párkányzatú családi temetkezőhelye. A sírkamrába boltozott folyosó vezetett, a lábazaton síroltárok álltak. A korábbi temetkezések emlékeihez tartoztak a helyben elégetett ló- és kutyatemetkezések.¹⁵ A síroltárokat az évszázadok során szétverték. A nagyobb darabokat vélhetően a környező falvak építkezéseihez hordták el, s csak a kisebb töredékeket hagyták a helyszínen. A gondos restaurátori munka ellenére sem sikerült olyan hosszabb feliratot rekonstruálni, amelyből egyértelműen következtetni lehetett volna a ii. században Balácán élt tulajdonos család eredetére, teljes családi kapcsolataira. Az itáliai példák nyomán felépített temetkezőhely, illetve mauzóleum építői- nek kérdésében megoszlanak a vélemények. Az egyik szerint Közép-Itáliából származtak, a másik szerint helyi, pannóniai eredetűek voltak.¹⁶

A balácai ásatások szerény feliratos kőanyaga a földbirtokközpont nevének azonosítását sem teszi lehetővé. Az antik útleírásban (*Itinerarium Antonini*) szereplő Caesariana valahol ezen a környéken lehetett. Pontos helye egyelőre ismeretlen (lásd a táblázatban is).

Ma a romkertben a lefedett főépületen belül megtekinthetőek tehát a mozaikpadlók (egyik másolatban), a falfestmények, a tárlókban válogatás a ii. századi pince és az ásatások gazdag leleteiből, a főépületet a ii. épülettel összekötő folyosókon a Veszprém megye római kori kőanyagát bemutató kőtár, valamint a ii. és x. épület konzervált falmaradványai. A felépített iii. épületben kapott helyet a pénztár a múzeumi bolttal, az ásatási iroda és egy előadóterem. A visszatemetett épületek alaprajzát táblákról ismerhetik meg a lá-

15 K. Palágyi Sylvia: *Baláca. Római kori földbirtokközpont...* 6. o.; K. Palágyi Sylvia: „A balácai római kori halomsír kutatása – Erforschung des Hügelgrabes von Baláca”. *Balácai Közlemények*, 1996/4. 7–72. o.

16 Fitz Jenő: „A balácai *tumulus* feliratai – Inschriften vom Hügelgrab bei Baláca”. *Balácai Közlemények*, 1996/4. o. 209–236. o.; Alföldy Géza: „Die Inschriften des Hügelgrabes von Baláca – A balácai halomsír feliratai”. *Balácai Közlemények*, 2004/8. 23–122. o.

togatók, Nemesvámos község szélén pedig megtekintésre érdemesek az egykori nagyszabású temetkezőhely, illetve mauzóleum megmaradt falai is.

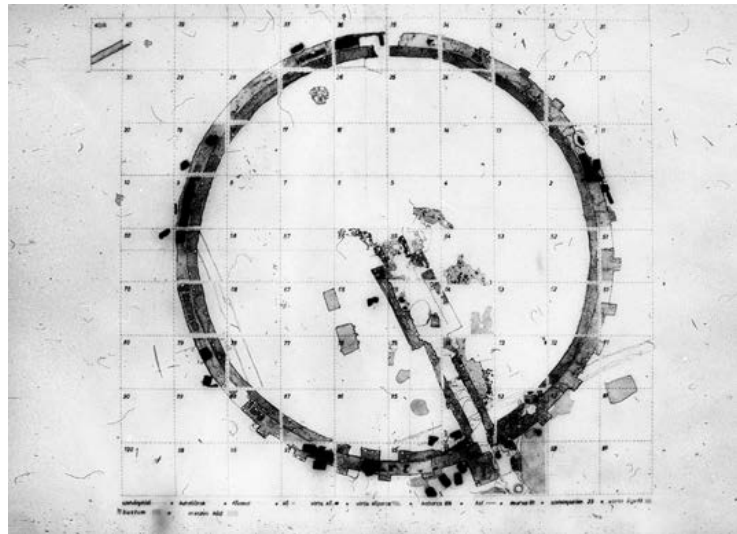
A látnivalók felsorolásán kívül meg kell emlékeznünk azokról a tudományos és ismeretterjesztő törekvéseinkről, amelyeket a balácai program kidolgozásakor célul tűztünk ki. Többek között arra törekedtünk, hogy bel- és külföldön egyaránt megismertessük eredményeinket. Ennek érdekében nemcsak résztvevői, hanem kezdeményezői és rendezői is voltunk számos tudományos konferenciának. Elindítottuk a *Balácai Közlemények* sorozatát, amelynek legutolsó, tizedik kötete 2008-ban jelent meg. Hazai és külföldi szakmai folyóiratokban számoltunk be a balácai római villagazdaság ásatásainak egyre gyarapodó eredményeiről. A lefedett főépület alkalmasnak bizonyult a témához vagy a hely hangulatához illeszkedő kiállítások megrendezésére. Így jöhettek létre a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum római kori anyagából válogatott kamarakiállítások (mécsesek, üvegek, lószerszámok és járomveretek, ékszerek, *terra sigillata*k és bepecsételt edények, fegyverek és vágóeszközök). Többségükhöz katalógus is tartozott. Időről időre rajzos, fényképes tablókon számoltunk be az újdonságainkról. Az udvari falfestmény hátoldala alkalmasnak bizonyult képzőművészeti alkotások bemutatására is, így például Borsos Miklós, Wolfgang Czysz, Finta József, Hegyeshalmi László, Kulcsár Ágnes, Mózer Zoltán, Szántó Piroska vagy épp Triznya Mátyás műveinek kiállítására.

Életre hívtuk a Balácáért Alapítványt. A segítségével lehetőség kínálkozott egyre több, a látogató közönség érdeklődésére is számot tartó program megrendezésére, továbbá kiadványok megjelentetésére.

A festett falú *peristylum* hangulatos és jó akusztikájú környezetet biztosított a komolyzenei hangversenyek számára. Több alkalommal szerepelt itt Veszprém Város Vegyeskara, a veszprémi Liszt Ferenc Kórustársaság, az ugyancsak veszprémi Mendelssohn Kamarazenekar, az Operaház művészei közül pedig szívesen vállalt fellépést Temesi

A kőtár részlete (Oszkó Zsuzsa felvétele)

A halomsír-mauzóleum alaprajza
(Györgydeák György és Tömpe Viktória rajza)

A halomsír-mauzóleum sírkamrájának részlete helyreállítás közben (A szerző felvétele)

A „Baláca ünnepi órái” megnyitója 1994-ben (Nagyvári Ildikó felvétele)

Mária, Takács Klára és Gulyás Dénes is. Vendégeink között üdvözölhettük Rhé Gyula aktívan zenélő leszármazottait, valamint Horgas Eszter fuvola- és Kegye János pánsípmű-

Kiállítás a főépületben (Oszkó Zsuzsa felvétele)

vészt, Kövi Szabolcs fuvolista-zeneszerzőt, a Kreatív Art Stúdiót vagy a veszprémi Cholnoky Mozgásművészeti Stúdió táncosait, a veszprémi zeneiskola növendékeit és a tör-

ténelmi szituációs játékokat 1994-től évente előadó környékbeli iskolák diákjait. 1993-ban Jordán Tamás előadásában Szókratész védőbeszédét hallgathattuk meg.

Hagyományteremtő céllal rendeztük meg 1994-ben az első dobótriatlont (kódobálás, diszkosz- és gerelyhajítás), amelynek sikerét látva – és mintegy esélyegyenlőséget teremtve – kiegészítettük eddigi sportrendezvényeinket a hagyományörző paratriatlonnal. A győztesek az érme mellett Balácán termő „olajágat” (ezüstfa-, más néven olajfűz-ágat) kaptak.

A konferenciák esti programjai közé tartoztak az „*ab ovo ad mala*” római jellegű vacsorák, s évente legalább egy alkalommal kenyeret is süttünk római jellegű kemencénkben.

2007-tel tehát megszakadtak az 1976-tól folyamatos ásatások Balácán. A meghirdetett pályázatok célkitűzései, sajnálatos módon, egyre inkább csak a turisztikai vonzerő növelésére és a múzeumpedagógiai foglalkozások minőségének emelésére irányulnak. Kevés az olyan pályázat, amelynek célja a teljességre törekvő feltárás és azok tudományos feldolgozása lenne.

A balácai római kori villagazdaság kulturális-turisztikai és látogatóbarát szolgáltatásainak fejlesztésére Veszprém Megye Önkormányzata 2010-ben nyert utoljára pályázatot.¹⁷ A 2012-ben záruló pályázatnak köszönhetően készült el a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött nagymozaik másolata, illetve néhány falfestmény-rekonstrukció és néhány ún. enteriőr. A megértést újabb ismertető táblák, multimédiás eszközök, makettek stb. segítik.

Ez tehát a múlt. Az 1543/2012. (XII. 4.) számú kormányhatározattal a balácai római kori nagybirtokközpont a Magyar Nemzeti Múzeum kezelésébe került. *Dum spiro, spero!* Valóban csak remélni tudjuk, hogy az országos gyűjtőkörű, széles nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező múzeum lehetőséget keres és talál a korábban kidolgozott program megvalósítására s újabb ötletekkel való bővítésére, miközben megtalálja a forrásokat a folyamatos állagmegóvásra is.

¹⁷ KDOP-2.1.1/B-09-2010-0022, a pályázat szakmai konzulense a veszprémi múzeum részéről Csirke Orsolya volt.

Újabb épületek jelentkezése a szántásban 2003-ban (Kaposvári József és Lőrentei Tamás felvétele)

Ladányi István

N 47.04456, E 17.88793

ellenőrizhetetlen kiterjedésű nyílás
leejt egy érmét, fej vagy írás, várja, hogy visszhangot adva leérjen

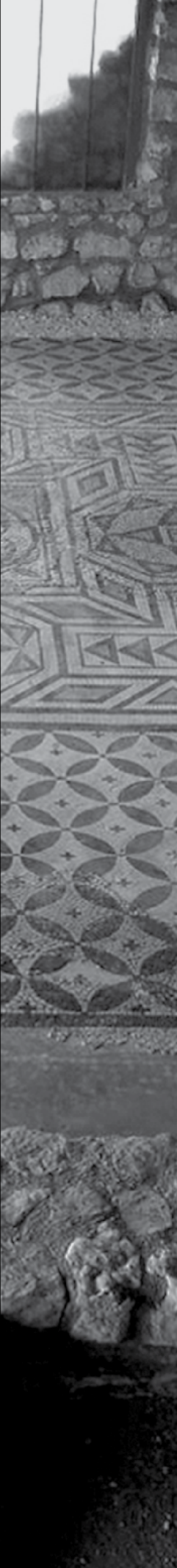
a sarjadó fűben az üzenet
a dombok karéjának rajzolatában
a földhasadékban, az elszivárgó vizekben, a feltörő áradásban
a ligetfűzérben, a szabálytalan fasorban, alvó galagonyabokorban
a vadrózsabokrok szakadozott csipkéjében
a kálváriadombon némán hallgató keresztekben
a falai nélkül lapuló küszöbben
a házakba széjjelhordott kövekben
a napsütésbe tompult udvarokban
egy múhold magára maradt tekintetében

elment
és egyetlen pillanat alatt elfeledték
valaki mondta a nevét
és senki nem emlékezett, milyen volt az arca
melyik volt azok közül, akik itt jártak
azok közül, akik elmentek
elpusztult vagy elköltözött
keresi-e valahol a szerencséjét

leszakadva a számba vett tértől, a megmért időtől
róma eljövendő múltja rendszertelen küldeményekben érkezik
nem ismerik, hova tördelik őket a művelődéstörténetben
az idő hol télbe, hol nyárba fordulva szimatolja körbe, igazgatja helyét
leheveredik, és mindent feledve elalszik
az idő elnehezült behemót megszokott szuszogása
az idő egyszer kiszárad, máskor kiömlik, eláraszt, pang, szétszivárog
mire elér idáig, a rábízott üzenetet szerteszórja, elhullajtja, indulását felejt
érdekes részletek vonják el a figyelmét
az út megszakad, körbejár, máshova vezet

nézi a testét az ár után itt rekedt sekély tükörben
csiborok, vízibolhák, ebihalak borzolja, ráncolja a hártját
idegen test, idegen hely, semmi nem emlékeztet
megfeledezve magáról, ajándékba kapott délelőtti gyermeket nemz
nevet ad neki, a többi alá felírja
van éjjel, amikor megebred, forráság gyötri, felkel, hátramegy vizelni
felne, az égre rótt jeleket keres
a derengésben eljövendő érthetetlen beszédek, sóhaj, hörgés, makogás

kutya sompolyog elő a temetkezés helyéről
színe sötétlik, fehér foltjai világítanak
látszik, hogy néz, nézi, hogy látják
közelebb igyekeznek, tétován forgolódik, visszaoldalal a sötétbe
industria naturam corrigit

a vad alanyokba nemeset ojt az értő kéz
és jobb ízt ad az ételnek az elvégzett munka
száraz fűbe, sarjadó gazba huppannak a szavak
per aspera ad astra etcetera

gondol valamit, mire a végére érne, ellankad
ha nincs útja, lassan halad a gondolat
ha útja van, azon jár, nem figyel magára
járt utat a járatlanért el ne hagyj
a szentenciák unalomig bejárt utak

halomba sodródott törmelék a fű alatt
szükségből, alkalomból, szerzett szavakból duzzadt nyelv
bajjal forgatott, csillámló homokkal rongyolt, moslékra cserélt, elfelejtett
víz, ellenállhatatlanul lassú hullámozás az anyagban
áramlik, testeket jár át, sodor magával, fölvesz, továbbvisz, leülepszik
lehűt, fölmelegszik, hőt ad le, lehűl
párolog, elcsorog, pang, magába poshad
magát magába rejti és elfelejti
elsodorja, széthagyja, feloldja, elfelejti
halmazállapotot vált, és elfelejti
átmossa a vadkörte ágait, magával viszi emlékét, és elfelejti
önmaga örvényében sodródva önmagát elfelejti
amire emlékeztet, elfelejti

jel kerül, jelre jel, a megjelölt helyre
szétömlik az áldozat vére, a vörös homokkő-küszöb felissza
vörös bogár mászik ki alóla, palástján értelmét veszített rajzolat
félelem teste reszket a lucerna alacsony fűvében
a felvágott úton zörgő pótkocsit rángat egy traktor
hétfő szünnap
máshol épp átformáz, másol, korrigál az igyekezet

SÜSD MEG A MADARAT

Gyerekek nélkül, benn a városban, végre, másfél éve várja ezt a napot, és pont annyira esik jól, amennyire gondolta. Bugyogó energiát érez, szinte robbanni tudna, még az idő is szép, a jószág jószágot vonz, csordogál a keskeny patak mellette, kis volumen, de mély béke, ősi nyugalom. Viszont órák óta sétál, lassan le kéne ülni valahová.

A napszemüvege mögül figyeli a tavaszi embereket, nem tudja nem észrevenni, ahogy végigméri egy toronyméretű szembejövő, az öccse lehetne, nem baj ez se. Sőt, ez is olyan valami, amiről fogalma se volt, mennyire hiányzik, kicsit szülés előtti időszaknak érzi most ezt, az egész gazdag napot, úgy, ahogy van, még a fele se telt el, és mennyi minden volt már benne: krémesevés, cappuccino, állatkert, vár. Onnan sétál le, mindjárt itt az Óváros tér, be kéne ülni egy étterembe. Amilyen hirtelen az elhatározás, olyan ellentmondást nem tűrő, megcélozza az elsőként szemébe ötlő evőhelyet, az órájára néz, ebéd-idő van-e már. Zsiráf néz vissza rá bután a számlapról, nemrég rendelte online, fillérekért, Ázsiából, a nagymutató a zsiráf bal füle alatt, a kicsi is arra dől, dél tehát elmúlt, ha nem is sokkal. Két fogás túlzás lenne, egy jól fog esni.

Üres a kerthelyiség, gyakorlatilag egyedül ül benne, kezdené összerendezgetni a gondolatait, nem sikerül, mert szabadkozó pincérnő érkezik, igazából áprilistól pörögnek majd fel, nincs még minden, ami az étlapon

szerepel, ha ajánlhat valamit, talán egy megbízható cordon bleu-t mondana. Jó lesz, vegyes körettel, salátával és egy light kólával, az sajnos nincs, akkor zéróval.

Szórólap hever az asztalon, a város és környékének látnivalóival, nocsak, Baláca, római villagazdaság, pár kilométer, az ásatások mindig érdekelték, de aztán romantikus fellángolásnak bizonyult csak a dolog, ettől függetlenül mégiscsak a kamaszkort hozná vissza, ha odaautózna. Hallott a helyről, bár nem tud sokat róla, csak a létezését, bizsergeti az ötlet, érkezik a zérókóla. Furcsán világos, belekortyol, hát igen, nagyon rossz, az íze és az állaga se stimmel, megnézi az üveget, februárban járt le a szavatossága.

A pincérnő legközelebb már csak a cordon bleu-vel érkezik, a reklamációra meglepően jól reagál, összesen még majd négyszer kér elnézést, van pedig friss, mondja, azonnal hozza, nem érti, miért nem selejtezték le a kollégái, komoly lehet itt a holt szezon, bármennyire a város közepe, sajnálatos módon a cordon bleu se a legfinomabb, a vegyes köret meg száraz, a saláta ízetlen és szegényes, el ne romoljon a nap.

Kártyával fizet, közben azon tűnődik, hogyhogy nem iktatott be fodrászt és/vagy kozmetikust az üres órákra, talán mert ezeknek lenne valamiféle közhelyjellegük, egyébként sem ez a lényeg, ma a szabadság mámorát élvezi, a kocsit felé lépkedve viszont már a gyerek orrsövényferdülése foglalkoztatja, a városból kivezető úton pedig a férje jár a fejében, illene finom ebéddel várnia holnap, háromnapos vadászatról érkezik, nem szereti, de nem maradhat ki az illusztris társaságból, karrierileg beláthatatlan következményei lennének. Suhan az ezüst Peugeot, ez is milyen jó, az ablakok tövig lehúzva, forgalom nincs, száll a haja, pár perc és megérkezik.

Mennyire unatkozhatott vajon egy nő régen, mondjuk, ebben a villagazdaságban, vajon szarrá unták-e magukat akkoriban is, mit kellett csinálniuk, lehetett egy csomó szolgál, esetleg őket koordinálni?

A városban tervezett még sétát, ehelyett romok között fog gyaloglászni, szépen bírják az izmai, bár nincs hozzászokva, holnap

jön majd az izomláz. Jó lesz, örül az elhatározásnak, a rómaiság jobban vonzza, mint a színház előtti parkban a botorkálás, az volt az eredeti elképzelés. Más autó nem parkol, zsúfoltság nem lesz, itt se indult még be a szezon. Kamaszkori szívdobogás nem jön rá, némi izgalmat érez mindössze, hatalmas füves térség mellett halad el, immár gyalog, a fű alatt feltáratlan sokmindenség, addig van biztonságban a múlt, amíg rejtve marad.

Lépked a rekonstruált főépület felé, erre jöhettek haza az itt lakók annak idején, voltak-e kígyók, vannak-e most, mi lehetett itt 0 környékén, vagy kicsit később, első századi a településmaradvány, ennyit tud egyelőre, a koráról ennyit árult el a szórólap.

A főépület bejárható, a föld alatt persze lehet még vagy száz kisebb építmény, a ház körül fűthető folyosó. Nézi az épen maradt festményeket, mozaikokat, ezek itt gránátalmák, azok meg fácánok, olyan madarakat is lát, amelyek soha nem éltek erre, ez kék szajkó lehet például, az meg mintha gepárdfej lenne – milyen messziről érkezhettek a festőművészek? A ház mellett földet simítgat egy gép, mellette nagyon figyel valaki, talán hogy nem ás-e ki valamit a markoló, régész lehet, Eszter rajta felejt a szemét, irigyli kicsit, ő végül nem lett az. Nem megy oda érdeklődni, mit is kérdezhetne, meddőhányónak gondolja a kupacot, meddőhányásnak a tevékenységet, vélhetően jól okoskodik, az éles, égető napsütés most halványabb derengésbe megy át, a napszemüveg tovább homályosít mindent, jelenleg indokolatlan a viselése.

A *jenezster* szót hallja meg, a régész beszélget a gépkezelővel, ő említi, nehogy megsértse a gép a növényt, mediterrán élőlény, gyönyörű sárga, amikor virágzik, most még csak kopár ághalmaz, a szó ismét elhangzik, megint felkapja a fejét, két betű híján a nevé mondják ki, soha nem látott jenezstert még, itt a pillanat.

Ki főzhetett, mit ehtettek, a másnapi ebéd repíti ide a gondolatot, előveszi a telefonját, leül a földre egy hatalmas, több száz éves fa helyére, itt állt, innen vágták ki, micsoda örültség, talán az ország legidősebb fája volt, de hát zavarta az ásatást, ez legalább valamiféle

Lanczkor Gábor

ÖNARCKÉP BÖJT UTÁN

A lomb úgy rezzen meg, akár egy pucér asszonyi Segg,

És festett pálmalevél zörög

Ugyanebben a szélben,

Mely a bougainvillea-bokor magenta szirmait

Mégse fújja ki

E készülő regény

Lapjai közül.

Önarckép koplalás után:

Ahogy a bordák íve üt át a mellkasomon,

Csak a magasból nézve

Mutatja magán

a hathektárnyi repce,

Hogy a gyökerei hol nem érnek

Kellően mélyre

A felszín alatt húzódó kőfalak miatt.

Egy Balaton-felvidéki antik villagazdaság olyan,

Mint a zár,

Amit más kulcs nyit

És más kulcs

Zár.

magyarázat, sok más esetben nincs értelmes indok, valamiért divat manapság a növénygyilkolás, éljen a beton, a szürkesség.

Mindjárt rákeres az akkori étkezési szokásokra, az elhatározás már megszületett, jópofa lenne, ha valami régi receptből dolgozna holnap, várja nagyon a férjét, ez csak három nap, ez csak vadászat, de a konferenciák kikészítik, csak maradjon stabil minden, nehogy bezavarjon egy fiatal bőrgyógyászfruska vagy egy fogorvosstanonclány, mielőtt megszületik a második gyerek.

Valami általánosságot üt be a keresőmezőbe, Apicius neve ugrik elő, a névről is a férje jut eszébe, jó apa, de mindenképpen kellene még egy gyerek a teljes biztonsághoz, akkor már ő se ugrálna annyit, mert ugrál, szívesen megy ide-oda, vadászni kevésbé, kivéve, amikor muszáj.

Apicius tehát.

Sok szakácskönyv létezett az ókorban, ez az egy maradt fenn, ráadásul két különböző kéziratban, persze belenyúltak, kiegészítettek, a hülye utókor ezzel jelentős pluszmunkát adott a forráskutatóknak. Nem receptgyűjteményként olvasták a középkorban, hanem szépirodalomként, illetve diétáskönyvként, a telefonon végigolvasható az egész, nem latinul, magyarul. Irodalomnak valóban túlzás lenne nevezni, ezt hamar megállapítja legújabb olvasója, a bevezetésből megtudja, volt idő, amikor tankönyvnek számított, a velencei dózse gyerekei például tanultak belőle, de mit, minek kellett tudniuk ételkülönlegességek elkészítési módját, ráadásul a nagy ínyenc két szakácskönyvet is írt, melyiket forgathatták a srácok, az egyik általános használatra készült, a másik szószerző gyűjteményét tartalmazta.

Mennyiségek nincsenek megadva. Találják ki a szakácsok? Időszámításunk előtt 25 körül született a szerző, időszámításunk szerint 25-ben halt meg. Jenei Eszter a homlokáról a feje tetejére tolja a napszemüvegét, lélegzetvisszafojtva olvassa a bevezető részt. Már is imádja Apiciust. Ilyen stílusos halált kevesen mernek halni. A szenvedélyes gourmet, a kicsapongó, tékozló ételszülő az összes pénzét lakomákra költötte. Aztán amikor észrevette, hogy fogyóban a *sestertius*-készlete, és hogy korábbi életszínvonala nem tartható tovább, ivott egy pohár mérget.

Seneca jó ismeretségben lehetett vele, ha kondoleáló levelet írt az anyjának, még Caesart is belekeverte. „Természetesen a Diktátorunk kevésbé boldog életet élt, amikor a szamniszok követeit hallgatva, maga keverte meg szerény és ízetlen ebédjét a tűzhelyen azzal a kézzel, amellyel számtalan ellenséget szúrt le, és amellyel a babért személyesen helyezte a Capitoleumi Jupiter ölébe, mint ahogyan Apicius élt a mi korunkban, aki abban a városban, ahonnan egykor – azzal az indokkal, hogy megrontják és élvezetekre tanítják a fiatalságot – kiűzték és kitiltották a filozófusokat, ő a konyhaművészet tudományát hivatássá avatta, és tanításával egész korunkat megfertőzte.”

Kisüt a nap, le kell húznia a szemére a napszemüveget, a markológép és a kezelője most

pihen, a régész a távolba mered, a fák felé, Eszter követi a tekintetét, arra van valahol egy nemrég feltárt templommaradvány, későbbi építmény, középkori, kicsit közelebb egy fürdő, az viszont ide tartozott, az a kiszögellés lehetett a szauna. Megnézné szívesen, de nem mozdul, Apicius foglalkoztatja, meg a gyerek orrsövényferdülése, ez megint beküszört valahogy, meg kell-e operálni, vajon ezzel a döntéssel is egyedül marad-e, mint annyi mással, vissza a telefonhoz, a receptekhez, mégiscsak meglepetésre készül másnap délben.

Jó lenne a körülményeket is ókorivá tenni, bár nincs sok új a nap alatt, akkor is a nők dolga volt a főzés, meg a bevásárlás is, volt-e piac errefelé, ha igen, úgy védték a járványoktól, ahogy a birodalom egyéb részein, ez is új információ, a vásárcsarnokok padlóit borító kőlapokat higiéniai okokból kétóránként felmosták, és eleve megtisztított húsokat árusítottak, ki gondolta volna, kopasztott szárnyasok, mosott zöldségek, pikkelyezett halak, lám, a sötét középkort megelőzte a fényes ó.

A császárkor idején jött divatba a terítő, ez adott lesz holnap, az illatos vízzel járkáló szolgálak nem, ilyesmire nem is vágyik, bár egy-egy férjére pályázó ifjú orvostanhallgató eljátszhatná a szerepet, inkább ne, megijed magától, ez lassan már paranoia. Autó parkol le a bejárattól száz méternyire, az övé mellé, középkorú férfiduó lépeget a főépület felé, egyenesen a régészhez mennek, az egyik férfi bennfentesnek tűnik, a másik mereven nézi a földet, mintha eső után volnának, mintha föld által kivetett tárgyakat keresne.

Ezüst- és bronzkanalak kerülnek elő legtöbbször, meg csészedarabkák, amelyekből a levest itták, kés és villa nemigen volt használatos, az előkelőbb házakban legalábbis apróra vagdalták az ételeket, így aztán a kanálon kívül legfeljebb a kezükre volt szükség, pontosabban csak a jobbra, hiszen a patkó alakú heverőkön heverészve, bal karjukra támaszkodva fogyasztottak. Ez jó, ezt felveti holnap.

Feláll, járkál kicsit, a férfiduó nyomába ered, egyikük a gepárdfejet csodálja az egyik vitrinben, a másiknak az állatokról az állatkert jut eszébe, a gepárdkereső megígéri, hogy ki-

teszi majd őt a bejáratánál. Eszter nem akar még egyszer körbejárni, csak jólesett tenni pár lépést, visszatér Apiciushoz, hátha hasznosíthat belőle valamit.

Most ér a menüreszhez, és ez még mindig csak a bevezetés, miket ettek Jézus idején, semmi meglepetés, házi szárnyasokat, disznót, halat, inkább borjú-, mint marhahúst, kovással készült és kelesztés nélküli kenyeret, kalácsot. Búza, rozs, árpa, zab, köles, káposzta, cékla, hagyma, tök, uborka, spárga, dió, barack, szőlő, alma, vadgesztenye. Meleg étel napjában egyszer, a vacsora a főétkezés, ez a szokás mintha visszatérne lassan, a férje munkaebédjeit először reggelik váltották fel, most már inkább vacsorákra jár, egyre többször egyébként.

És egyre több bort iszik. Ezt tették az ókori férfiak is, miután füstöléssel tartósították, izsóppal, kakukkfűvel, ánizzsal fűszerezték, rózsas- és ibolyaszírommal illatosították, ilyesmire holnap szó sem lehet. A városok főutcáit fedett járda szegélyezte, a boltokban a pultokat dupla kőfal védte, a zárt térben bográcsok voltak, és padlófűtés biztosította a meleget, így az étel nem hűlt ki, és jó hőfoka maradt a forralt bornak is. Ilyesmire se. Nem lesz forralt bor.

Eszter becsukja a szemét, aztán kinyitja, megint csuk, megint nyit, körbenéz. Kik élhetnek itt?

Miután Augustus kivégeztette a köztársaságpartiakat és a szenátori családok tagjait, egész generációk húztak el a provinciákba. Pannónia a huszonkettedik tartomány lett a végül negyvennégyre duzzadó közül, a terjeszkedésnek tehát éppen a felénél csatlakozott a birodalomhoz. A távkereskedelem révén érkező új fűszerek, növények mind eljutottak ide is. Vagy majdnem mind. Találtak például Hispániából származó bort, de az osztriga és a selyemkelme is messziről érkezett. Az osztrigafogyasztás akár szimbólumként is értelmezhető, nemcsak drága, de romlékony is, felbukkanása jól mutatja az akkori kereskedelem sebességét. Ide legközelebb az Isztriai-félsziget déli részén lehetett tenyészet. Jégben hűtött tartályokban kellett érkeznie, szekéren, az Alpok hágóin át.

Eszter most arról olvas, mivel hizlalták az állatokat, mivel finomították az ízüket. A disznót szárított fügével etették és levágásuk előtt mézes borral itatták. A mája ettől kapott pikáns ízt. A víz és a só hiánya viszont nem kis gondot okozott. A mustot és a bort hosszú főzéssel sűrítették, a sót halszósszal pótolták. Vízzel, borral hígították, ecetet adtak hozzá vagy mézzel ízesítették. A fényűzés, az árucikkek beszerzése persze sokba került, a lakomák kiadásait ezért törvényekkel korlátozták. Megszabták, mennyit lehet ráköltetni. A városi polgárság birodalomszerte arra törekedett, hogy római módon éljen. Ugyanazokat az ételeket egye például. Bizonyítják ezt az előkerült állatcsontok, kagylók, gyümölcs- és gabonamaradványok. Áruklodnak a háztartási eszközök, terítékként szolgáló edénykészletek.

A férfiak búcsúzkodni kezdenek a régésztől, a kevésbé szakértő végigméri Esztert, aki ezt észre se veszi, rátért már Apicius receptjeire, mosolyog az olvasottakon, hogyan csináljon az ember vörösborból fehéret, egyszerű, bablisztet vagy tojásfehérjét kell összerázni vele, ennyi az egész, alkalmazható e célra a fehérszőlő venyigéjének a hamuja is. Meleg ecettel sokáig eláll a sült hal, aha, meleg ecet, nem rossz ötlet. Minden zöldség smaragdzöld lesz, ha szódával főzik. Szóda, ez se rossz.

A két férfi beszáll az autóba, kis port kavarhatnak, ahogy elmennek, Eszter kicsit sajnálja, az egyik tetszett neki, elszégyelli magát, még ő féltékeny, jó, egy tökéletes naphoz hozzátartozhat némi ártatlan kacérkodás, de vissza a telefonhoz, vissza a szárnyasokhoz, Apicius sorra veszi a strucc, a daru, a kacska, a fogoly, a gerle, a vadgalamb, a fenyőrigó, a szalonka, a páva, a fácán, a liba és a csirke elkészítésének módjait, „mikor darut főzöl, a feje ne legyen a vízben, hanem álljon ki belőle. Mikor megfőtt, tekerd meleg vászonkendőbe, és tépd le a fejét. Így ki tudod húzni belőle az inakat, de a húsa és a csontjai épségben maradnak. Inakkal ugyanis nem ehető.”

Elképzeleli magát másnap délelőtt, ahogy letepi a darufejet, megteszi, mert annyira szerelmes, várja hű urát, van más ínycsiklandozó recept is, „kopaszd meg a flamingót, mosd meg,

kötözd össze, majd tedd egy fazékba. Önts rá vizet, tégy bele sót, kaprot és egy kevés ecetet. Ha félig megfőtt, köss egy csokorba póréhagymát és koriandert, s tedd bele. Mikor majdnem megfőtt, önts hozzá defrutumot, hogy megszínezza. Tégy a mozsárba borsot, római köményt, koriandert, bordamaggyökeret, mentát és rutát. Törd össze, önts hozzá ecetet, tégy bele jerikói datolyát, önts bele a húslevesből. Majd ezt is öntsd bele a fazékba, és sűrítsd be keményítőliszttel. A húst szedd egy tálcára. Öntsd rá a mártást, s tálald. Ezt a mártást papagájhoz is adhatod.”

Papagájhoz.

Papagájt, mondjuk, könnyebben be tudna szerezni, mint jerikói datolyát vagy bordamaggyökeret, mégse biztos, hogy ez a jó választás. Szóba jöhet még egy flamingóétel. „Másik recept. Süsd meg a madarat. Törj össze borsot, lestyánt, zellermagot, pirított szezámagot, petrezselymet, mentát, szárított vöröshagymát és jerikói datolyát. Önts hozzá mézet, bort, garumot, ecetet, olajat és defrutumot.”

Mi lehet az a defrutum? Petrezselyem, mondjuk, van otthon.

Darut, flamingót, papagájt látott a nap folyamán az állatkertben, már nem ő van ott, már a szimpatikus férfi, hasonlít kicsit a férjére, de neki azért nem főzne, nem, ő a férjét várja, érjen már véget ez a nap, holnap jön az igazán szép, hiszen hazatér, remélhetőleg nem adta meg az elérhetőségét senkinek. Nézi a földet, miközben megy a Peugeot felé, hátha talál egy kis kanalat az út mentén, az lenne az ebéd igazi különlegessége. Mi legyen, vannak vega kaják is, hüvelyes ételreceptek, még nem száll be, még olvas az autó mellett állva, ez az, van itt lencse, borsó, árpa, zöldbab, görögbab, vajbab, csicseriborsó, és a levesek, az lesz a telitalálat, azt imádja a férje, egy jó kis ókori leves, „áztass be megtisztított tönkölyt, főzd meg, majd forrald fel. Amikor felforrt, adj hozzá olajat. Ha besűrűsödött, keverd simára. Végy két főtt agyvelőt”, aha, agyvelőt, eddig olvassa, most már beszáll, furcsa, de kezd éhes lenni, a cordon bleu, úgy látszik, nemcsak rossz volt, hanem kevés is, alighanem betér még a McDonald’s-ba, mielőtt hazafelé veszi az irányt.

Jász Attila

MEDITERRÁN FÉNYEK

(~napló)

Álmomban gyönyörű és ismeretlen tengerpartokat jártam végig hajnalig a szerelmemmel. Olasznak tűnik utólag. A tengerpart. A szerelem örök. Szeretem az elhagyott partokat.

(~védelem)

A sötétség egy illúzió. Mint félelem. Az este azért van, hogy pihenjünk. Olvassunk. Szeretkezzünk. Vagy álmodjunk. Az ember egyetlen ellensége önmaga. Véd magad! És bocsáss meg magadnak végre, kérek.

(könnyű-)

Tolnai Ottónak

Jó költőnek lenni nem könnyű álom. Elvileg, csak hagyni kell a dolgokat működni, áradni, nem beleszólni, csak kérni az üzenetet, semmit sem tenni hozzá. Legfeljebb pontosíthatni a szöveggörnyezetet. Tisztíthatni a képet, ezáltal magadat is persze. Hagyni, hogy az angyal hadd mondja. Vagy hadd hallgasson örökre. Nem erőltetni semmit. Szóval, láthatod, jó költőnek lenni se olyan könnyű dolog. Tudod.

(~kék)

Az idő tudja a dolgát. És teszi is. Mindenki elesik végül. Akár Jézus. Az emberi egóban mélykék sötétség lakik. Fájdalommal gyógyítom magam. A fehér fény égkékké oldja a szemem színét. Borostám ősz már. Nyár van.

Marno János

A CSELEKMÉNY, ISTEN HA EGYSZER LÁBRA KAP

22

Én és a szenvedély vagy mást és mást,
vagy semmit sem akarunk. Azt mondom: farkas-
étvágyam van, ám ez mesebeszéd, csupán
ringatom, riogatom vele magam,
hálóterem- meg padlásajtót dönget
a jeges szél, indulás vissza az osztályra
még a szárnyaló bánat melegében;
majd elhaladok a macskák konténere
mellett, melynek tartalmát a szenvedély
tartja előlem fedve; kórtermi farsang,
fehér zene üvölt: *A macskák szenvedélye.*

22/b

Február, kemény, fagyos napok; a felépüléshez azonban kötelezően meg kellett naponta tenni a hatalmas kastélykórház körüli sétákat, minimum három-négy kört, nehéz, félkatonai bakancsban és hasonlóan nehéz, nem éppen vattakabátban; pedig a vatta jól illett volna bele a környezetbe; már csak a jókora hótakaró miatt is. Ám az ilyen esztétikai, poétikai kiegészítések a valóságban szeretnek elrejtőzni az ember metafizikai sóvárgása előtt. Még hozzá annyira elrejtőzni, mintha egyáltalán nem is volnának, nem is léteznének. Nem létező valóságukat a macskák és a belsőségek fitogtatják – szintén takarásban; helyesebben, a fitogtatás megy takarásban, a belsőségekkel, a macskák fel- és eltűnedeznek, mert több konténer sorakozik a kórház hátsó, alagsori kijárata mellett, nem szorosan mellette, kevéssel közelebb inkább a hegyoldali erdőt szegélyező, düledező és megszaggatott drótkerítéshez. Induláskor mindig efelé a hátsó fertály felé vitt először az utam, hogy a kastély túlsó csücskénél felkapaszkodhassak kicsit a hegyre is, egy parányi tisztásra, ahonnan tágasabban láthattam be a téli levegőget. Ezek a be-

látások természetesen mindannyiszor visszhangozták a természet úgynevezett közömbösségét bennem, amit azonban, amennyire csak lehetséges, igyekeztem elhallgattatni, azt gondolván, hogy az ember sose engedjen a belső hangok vagy visszhangok ostoba állításainak. Ma már engedek nekik, azt hiszem, ezt a darabot tehát ebben a hiszemben dolgoztam át. Rábólintva a természet közömbösségére.

23

A sem nem meleg, sem nem hideg víz,
földalatti levegő íze, mely két száj közt
ízlelődik, néhány közömbös hír cseréjeképp,
s az igazsághoz nincs is talán szükség többre;
hiszen tudjuk, nincs igazság, és ami nincs,
az nem is éhezik és nem is szomjazik
meg magán kívül, az önkívületig
hevülten, egyéb létezőre; zúgolódn
zúgolódik persze, mint egy kagyló, a fülhöz
tapasztva, s azt sejtetve már-már – visszakozóban
a kétely –, hogy Isten mégsem lehet olyan messze.

23/b

Azt hiszem, jelentős veszteségek árán rángattam ki kátyújából az eredeti darabot, mint amikor egy vízvezetékrendszer majdnem teljes cseréjét eszközöljük csak azért, mert a kádunk fölötti csaptelep könyökcsove a falban kilyukadt, és a szerelő azt állítja, lehetetlenség a falat megbontva behegeszteni azt a lyukat, lévén ez a fal az egész társasház tűzfala is egyben. És ő nem alpinista művész, hogy kívülről bohóckodjon a forrasztójával. Hol hegesztést mond a mester, hol forrasztást. Gyerekek vagyunk hozzá képest, nem kérdezzük rá tudálékosan. Még akkor sem merünk tiltakozni, amikor az öreg réz csaptelepünket is lecseréli valami ezüstösen csillogó, posztmodern ötvözetű és formatervezésű csaptelepre, és a munka végeztével magával viszi a lecserélt csaptelepünket. Hasonlatom, akaratom ellenére, ironikus és önmarcangoló, jóllehet életszerű is; a vers azonban nem az, az új változat éppúgy nem, mint a régi, csak talán jobban tekintetbe veszi magát az életszerűséget, és hány fittyet neki, ahogy a régi tette. Az idő megmunkálja az embert, minél közelebb jutunk a végső elmúláshoz (hiszen az elmúlásban szakadatlanul részt veszünk, úgyszólván azonosak vagyunk vele), annál rezignáltabban akceptáljuk az életszerűséget, különösen, ha mi magunk sikertelenül próbálgatunk életszerűvé válni, sikertelenül egy életen át. Így nem csupán belátjuk valamiről, hogy életszerű, hanem fel is nézünk az életszerűségre magára. És szinte örülünk neki, ha felnézvén rá, az életszerűség árnyékot vet viszonzásul az életszerűtlenségünkre.

De hagyjuk az árnyékot, a fényével együtt,
 vegyük csak a puszta tárgyat tekintetbe;
 hogy miben áll is a tárgyunk, azaz merül
 ki, mikor verset faragunk neki, emlékbe,
 hízelgésül s hálából, amiért nem hagyott
 bennünket cserben, ha bajba kerültünk vele;
 mert megszállnunk, őt, vagy őbenne, egyik módon
 sem sikerült, még tettetésből sem, mondjuk,
 ha elfelhősített tekintettel vettük a verset
 mint tárgyunkat szemügyre; csak elmélyítettük
 ilyenkor a bajt. Tárgyunknak fészket vetve.

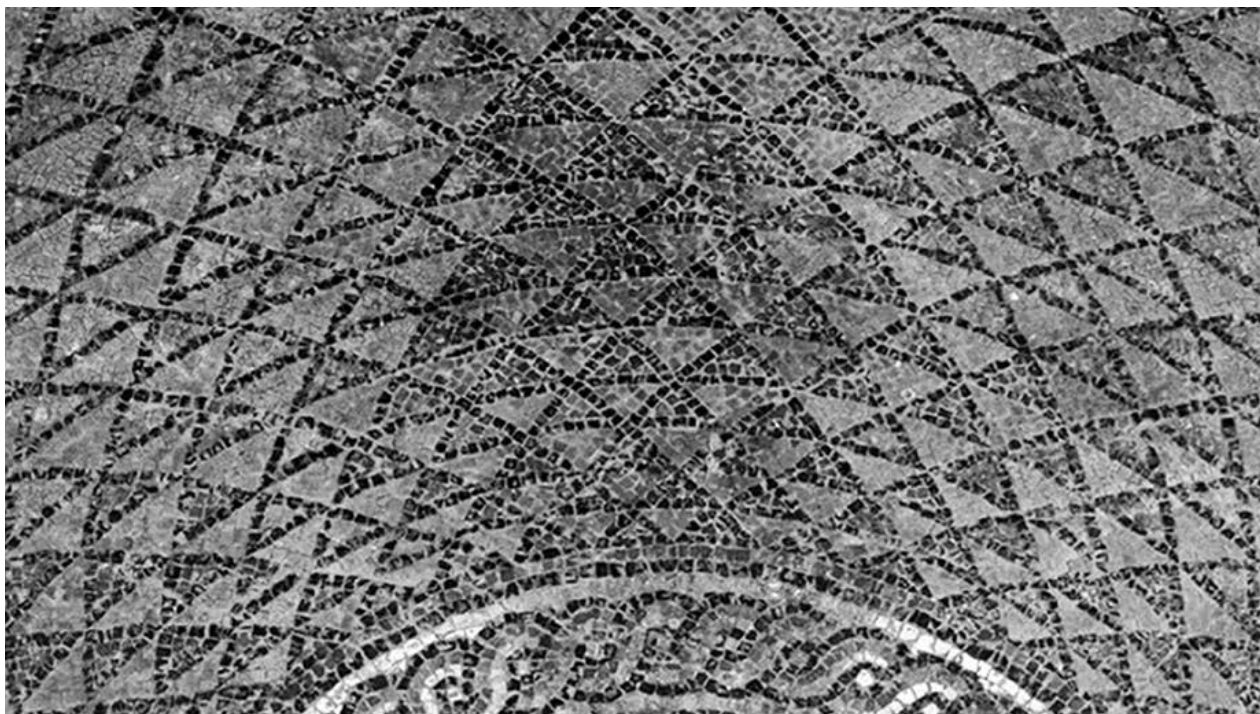
24/b

Mi maradt itt meg az eredetiből? „Felhőtorlaszok rakódnak ki a tekintétén” – ilyesmik. Mikor a fényen már túl voltunk, és túl a hízelkedésen is, és majdnem tapintani éreztük a vonásait, kicsinyke fülét és finom orrcimpáit, úgyhogy a heves örömtől egész napkeltéig és még azután sokáig nem bírtunk elaludni. Reggel belátogatott a szobánkba a főorvos asszony kardiológus beosztottja, készülékével együtt, és elégedetten bólogatott a kinyomtatódó szalag grafikonjait szemlélve. „Remekül gyógyul a szíve – mondta –, a főorvos asszony el lesz ragadtatva.” Idegenkedtünk ettől a doktornőtől. Az a fajta nő, akibe ízléstelenségre vallana beleszeretni. Nem volt ugyan csúnya vagy gusztustalan, az idomai is megfelelték a nőiesség kritériumának, ezért valószínűbb, hogy a foglalkozásával azonosult oly mértékben, ahogy a főorvos asszony egy pillanatra sem, pedig az ő keze között hamar talpra álltak a legelesettebbnek látszó betegek is, az öregek, magunkról nem beszélve. Vajon mi van ma velük? A főorvos asszony, mérget rá, hogy már rég halott, asszisztens doktornője azonban még élheti sivár, szegényes életét. Egy óbudai panelház másfél szobás lakásában, amelynek a szobaablaka délnyugatra, még a budai hegyekre néz.

25

Na, megjöttem! – rikkant az öregasszony,
 tarkán, rongyosan, széles szalmakalapját
 hátravetve a tarkójáig, mintha becsípett volna,
 karon ragadva vonszol a kanapé felé,
 mely egyszer már megjárta a pincét;
 aztán visszatért a bolond a tengerentúlról,
 s a pénztelenség a kanapét is vissza-
 cipeltette velünk a régi helyére; fej-
 támlájától egy karnyújtásnyira a kéménylyuk,
 gyerekfej méretű újsággombóccal be-
 tömve. Nehéz lesz újra kibontakoznunk.

Szerencsejátákokot mímel a vers, noha mind ez ideig a legnagyobb és talán a legsúlyosabb veszteséggel zártuk az eredeti darab restaurálását. Epikumra cseréltük le a drámai elemeket, azonban épp ezáltal élhetünk a vége felé drámai töménységű fojtással. Mesébe fojtottuk bele a drámai történetet. Aminek nincsen és talán nem is lesz soha kimene-tele, a szereplők meghaltak vagy meghalni készülnek, úgy szerepelnek le, mintha egy csirke kívánságcsontja akadna meg valamelyikük tor- kán, és pont ekkor nincs mellette senki, aki értelmezhetné a rémült ka- pálózást. A düllekten forgó szempárt. Goya legnagyobb hatású fekete festményén, melyben az utókor a saturnusi falánkságra vélt ráismerni. Az újságpapírnak hasonló szerepe van az eredeti változatban is, ott is az elfojtás eszközeként jelenik meg, majdnem didaktikus utalásképp a mondásra, hogy (minden újságnak) nagyobb a füstje, mint a lángja. Ám ez a bagatellizáló szólás óriási jelentőséget kaphat, mihelyt a füst- tel jelezni próbáljuk hajótörésünket, elszigetelődésünket a szárazföldi- jeinktől, illetve az embervilágtól, amelyben igazán soha nem találtuk a helyünket. Ugyancsak szimbolikus jelentőségűnek hathat a vénasz- szony tengerentúli balesete, ahol is valami papi rendházban kapott szakácsnői munkát, és a konyha modern gépekkel volt fölszerelve, ő pedig a húsdarabokat tömködve az elektromos darálógépbe letépette a gyűrűsujját. Gyűrű nem volt rajta, mert azt a háborúban még itthon eladta két kilo lisztért, ezért a daráló legalább nem hibásodott meg. El- mondása szerint a papok nem is értesültek a balesetről, az ujjcsontját a sebészetten tövestül kiműtette, így a hiány csak annak tűnt fel, aki az ujjak számára is odafigyelt.

KÖLCSÖNHATÁSOK

Az a hír, hogy Balácának új rajzolója van, már hetek óta lebegett, csak a hozzá tartozó személy bemutatkozására kellett várni, ki tudja, mi okból. Aztán mikor már barátságatlanul hidegre fordult az idő, közeledett az ásatási szezon befejezése, egy reggel mégis megjelent. Mi nem tudtunk róla semmit, és ez fordítva ugyanígy lehetett. Ott találta magát egy nagyjából összeszokott társasággal szemben, két falu között kint a pusztán, ahol részben feltárt római kori romokon, három faházon kívül nem volt más, mint néhány fa és bokor. A nevét eldörmögte ugyan, de csak többszörre értettük meg. Elöl-hátul György, közte meg az a régies *deák*, eleve szokatlan volt, ahogy az egész figura. Fiatalemberként egyszerre hordozott modern megjelenést és öreges szokásokat. Ujjaival hátrafésült, nyakába lógó hullámos hajával, kunkorodó bajuszával. Ez a bajusz amúgy a férfi ékességén kívül titkos fogódzó lehetett, mert gyakran pödörgette. A szája sarkában szinte állandóan ott füstölt egy meztlábás *Symphonia*, ami talán arra volt jó ürügy, hogy ne kelljen beszélni. Nem barátkozott gyorsan, a hallgatásban pedig verhetetlen volt. Emiatt az ismerkedés kissé elhúzódott, de a kölcsönös szimpátia első látásra kialakult és tartósnak bizonyult.

Az ásatáson végzendő feladatait hamar átlátta, így a következő tavasszal már gyakorlatban tette a dolgát. Kiigazodott a rengeteg szelvény között, rajzolta a felszíneket és a metszeteket. Különféle jelkulcsokat talált ki, mert a fekete-fehér rajzokon csak így lehetett

érzékelteni az egymásra rakódott rétegeket, foltokat.

Ikszes, pontos, karikás, vesszős, keresztes, hullámos, függőleges, ferde és vízszintes stb. jeleket.

Mert voltak agyagos, barna, fekete, égett, vörös, kavicsos, köves, murvás, mészszemcsés, téglaszemcsés stb. rétegek és foltok. Mindezt milliméterpapírra rajzolta, bemérte függőlegesen és vízszintesen, tájolta a világ négy égtája felé. Az ötször ötméteres szelvényekben akadt olykor gödör a neolitikumból festett kerámiatöredékkal, vagy beomlott római kori fal, vagy éppen állva maradt falszakasz, amelyen a freskós vakolat még látható volt. De későbbi korokból kerülhetett elő égett fagerenda és fémtöredék. Volt a kőtengeren kívül számlálhatatlan mennyiségben vaddisznócsont, csirkecsont vagy birkacsont, és még marha is. Egyszer-egyszer előfordult, nagyon váratlan helyen, emberi csontváz.

Ezt a sokféle dolgot egyenként, megkülönböztető jelekkel kellett ábrázolni a rajzokon. A munkát megkönnyítette, hogy a szelvényeket négy oldalról tanúfalak szegélyezték, amelyeknek a tetején spárgából, a szelvény felett vízszintesen hálót feszítettek ki. Ehhez a ritkás szelvényhálóhoz és a tanúfalakhoz mérve lehetett meghatározni a leletek pontos helyét. A szezon végén a szelvényrajzokat egymás mellé téve kellett elkészítenie az összesítő rajzot, amiből az archeológus többféle megállapítást tehetett. Az épületek alaprajzától kezdve a helyiségek rendeltetésén keresztül az átépítésekig. Ezeknél az összesítéseknél derült ki, mennyire volt pontos a rajzoló munkája.

Nem tudni, hogy Györgydeáknak eleve volt-e vagy ott fejlődött ki a megbízható szemmértéke. E hasznos adottságnak köszönhetően viszonylag gyorsan dolgozhatott.

A téli időszakokban más jellegű feladatokat is kapott. Régészeti cikkekhez, tanulmányokhoz készített tárgyrajzokat, ugyancsak fekete-fehérben. Akkoriban különböző vékonyságú csőtollakkal, apró pontozással érzékeltették a tusrajzokon az adott tárgy formáját és felületét. A rajzolandó minták általában kerámiából, fémből, csontból, kőből vagy üvegből való ép, de többnyire inkább töredékdarabokból álltak. A mi éghajlatunk alatt nem maradnak fenn több ezer évig a bőr-, textil-, fa- vagy papíremlékek. Ezért ilyen leletek nem kerültek elő.

Györgydeák György (1958–2008) elsősorban képzőművésznek tartotta magát, az alkalmazotti munka a megélhetéséhez kellett. A saját képeit gyakran megmutatta nekünk, és a gyerekekre jellemző őszinte kíváncsisággal reménykedett a kedvező véleményekben. Múzeumi pályafutása kezdetén még főként geometrikus formákba sűrítette egyvonalas rajzokkal ábrázolt szögletes alakjait. Volt, aki réberesnek¹

tartotta, amin persze megsértődött. Feltételezhető, hogy a pontozásos régészeti tárgyrajzolás gyakorlatának köszönhetően oldotta föl a geometrikus zártságot és kezdett szabadabb figurákat teremteni. Az alakokon és a köztük lévő tágabb tereken, formákon szerepet kapott a pontozás. Ekkor jelent meg a képein például a talicska, ami szintén ásatási „hozadék” lehetett, és a későbbi grafikáin is többször előfordult.

Pár év elteltével kicsit elunhatta a fekete-fehér ábrázolásokat, mert az érdeklődése a mozaikpadlók felé fordult. Egyéb munkái mellett ezekkel kezdett behatóbban foglalkozni. Az ásatás vezetőjének egyetértésével, változó eljárással „lemásolta” az összes balácai mozaikot, köztük a Magyar Nemzeti Múzeumban lévőket is. Itt már színekkel dolgozha-

¹ Réber László (1920–2001) grafikus, illusztrátor, karikaturista. (A szerk.)

tott. Ebből a munkából később egy népszerűvé vált füzet jelent meg, amit a szerencsésebb látogatók szívesen vettek. A kiadványban sikerült nagyon tisztán, szinte elevenen és főleg közelről bemutatnia a mozaikpadlók egyes részleteit. Elképzelhető, hogy a múzeumkedvelők azért szerették, mert olyan mintákat is megrajzolt, amelyeket ők esetleg csak akkor láthattak volna, ha járhatnak a műtárgyon. Ilyen megközelítéssel fölfoghatóbbá tette ezeknek a technikailag nehezen előállított nagy kiterjedésű műveknek a bonyolultságát és szépségét.

Mivel többször egymás melletti, vagy éppen ugyanabban a szelvényben dolgoztak, látta, figyelhette a restaurátorok munkáját is. Hamarosan megismerte a leletmentésekhez, rögzítésekhez használt anyagaikat, amelyeket később rendre felsorolt plasztikus művei alkotó- és kötőelemeiként. Ezért talán az sem véletlen, hogy ebben az időben keletkeztek az első ilyen jellegű művei, önálló plasztikái. Ásatási hulladékokból – mint például szétfoszlott spárga, elkopott kéziseprű vagy ecset, rozsdás szög – és az *in situ* kiemelésekhez használt segédanyagok maradékaiból több mű is született ott, Balácán. Különös, szinte empatikus figyelemmel nézett a megkopott, elhasználdott tárgyakra. Olyasmit vett észre bennük, rajtuk, ami szemmel nem látható. Ahogyan a költők adnak életet a tárgyaknak egy-egy megszemélyesítéssel, ő ezekkel a darabokkal tett valami hasonlót, egészen más eszközökkel. Ilyen módon teremtett maga köré lassacskán egy saját világot, ásatási szünetekben, mialatt talán csak arra várt, hogy elálljon a szakadó eső.

Közel tíz év után elhatározta, hogy szabadúszó lesz, megvált a múzeumtól és ezzel Balácától is. A hosszú évek alatt nemcsak hogy befejeződött a villagazdaság főépületének feltárása, hanem felépült ennek rekonstrukciója is, berendezve az ott előkerült, restaurált leletekkel. Évről évre szépült a köré telepített kert és park. Ebből a kertből mentett haza magának egy mediterrán cserjemet, amely kikelve, nagyra nőve, folyamatosan emlékeztette a Balácán eltöltött időre.

Katharine Whitcomb

VILLA ROMANA BALÁCA – NEMESVÁMOS

Vizet áraszt a tavaszi szél Pannónia romos
kertjében, gyümölcsfa-ágak bókolnak
a liget kavicsos ösvényein, táncolva
önfeledten, hullámzó palástot borítva
a szellemvillába betérőre. Gerlék burukkolása
a kőcsipkék fölött; termek
sora a földbe temetve, és csontok,
évezredek hírnökei. Mindegyre siklik az idő
ott, hol hajdan
köntösbe öltözött nők gyűjtötték
a lehullt ágakat. Virágzik most is a zsálya
színe halványlila.
Növények másaival díszítették e falakat
és szépséges gyíkok, madarak, szilvák képeivel;
foltokként tűnnek elő a vakolatból, mint
szerelmes levelek akvarell papíron,
ott, hová annak idején vetődtek.

A természet formáit valakik mozaik-
darabokból rakták ki gondosan. Méhek dongnak
serény kérdésekkel cikáznak
a napsütötte kövek fölött:
Meddig időzöl itt most, ember?
Sírod jeléül alkottad művedet?

HORVÁTH József fordítása

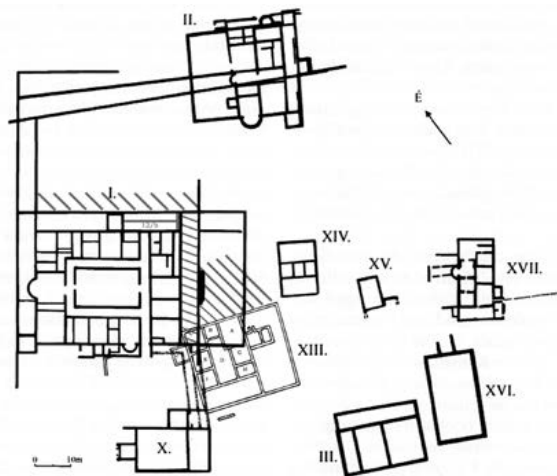
A GYERMEK DIONÜSZOSZT ÁBRÁZOLÓ FEKETE ALAPÚ BALÁCAI FALFESTMÉNY

A fekete alapú falfestmény¹ legnagyobb és legszebb darabjai – a többi úgynevezett korai, Rhé Gyula által az I. csoportba sorolt falfestménnyel együtt – a balácai villa I. épületében található 4-es számú folyosó *terrazzo*-padlója alatti feltöltési rétegből kerültek elő.² (1. kép) A feltárást követően a falfestmény részét képező kilenc nagyméretű töredékből Rhé Gyula összeállította az ülő pozícióban ábrázolt gyermekalakot a szőlőfürttel, és felismerte a falfestményhez tartozó sárga keretmotívumokat. Valamint a falfestménnyel kapcsolatban két maszkábrázolást is említ,³ amelyek közül csak az egyik tartozott valóban ehhez a kompozícióhoz.

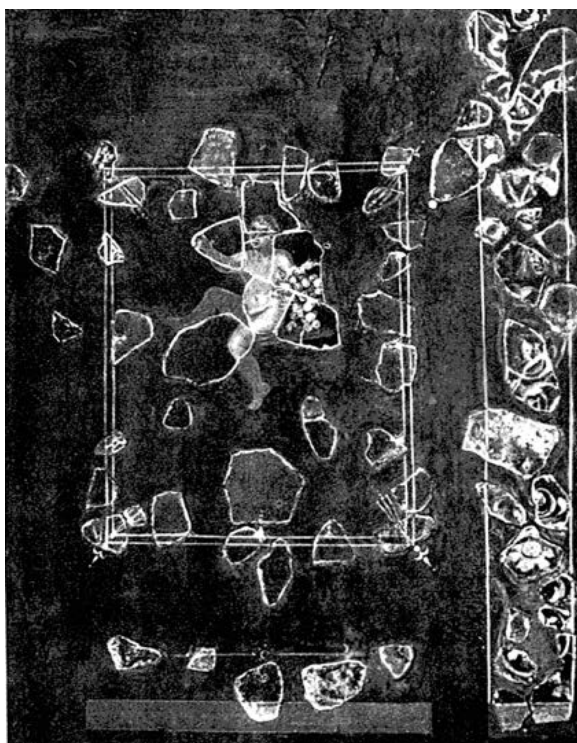
1 A jelen tanulmány a témában megírt doktori disszertáció részlete (Kirchhof A.: *Pannoniai villák falfestészete*. ELTE doktori disszertáció, Budapest, 2011. 172–179., 233–249. o.). A falfestményről korábban megjelent rövid cikkeim: *Válogatás a balácai római kori villagazdaság falfestményeiből*. Balácsa–Veszprém, 2001. 15–16., 24–25. o.; „Black-ground Wall-painting at Balácsa / Pannonia.” In Borhy László szerk.: *Plafond et vouîtes à l'époque antique. Actes du VIIIe Colloque international de l'Association Internationale pour la Peinture Murale Antique (AIPMA)*, 15–19. mai 2001. Pytheas, Budapest–Veszprém, 363–365. o.

2 Rhé Gyula: „Római leletekről Balácsa pusztán”. *Archeológiai Értesítő*, 1907/27. 364. o.; uő: „A balácai ásatások eredményei”. In Horng Károly szerk.: *Balácsa. Egyházmegyei Könyvnyomda*, Veszprém, 1912. 79., 82–83. o.

3 Rhé Gyula: „Római leletekről...” 365. o.; Rhé Gyula: „A balácai ásatások...” 79. o., ill. I. t. 1. és 3. Az I. t. 3. képen ábrázolt maszk az ún. vörös ebédülő falfestményének keskenyebb mezőjét díszítette.

B. Thomas Edit és Bartha László a Rhé Gyula által összeállított szőlőfürtös figurát változtatás nélkül megtartotta és további, fekete alapú töredékekkel kiegészítve két nagyobb panelt rekonstruált egyszerű, fiktív díszítésű lábazattal és egy kandeláberrel (keskenyebb mezővel).⁴ (2–3. képek) Az egyik bemutatásra

került főmező szemmagasságában helyezték el a nagyobb gyermekalakot. A másik képmezőben egy kisebb, lebegő figurát jelenítettek meg. (3. kép) A lábazatig lenyúló, keskenyebb (kandeláberes) mezőben rendszertele-

4 B. Thomas Edit szerint a falfestménynek valójában nem volt lábazata a helyiség feltételezett funkciója miatt. (*Römische Villen in Pannonien*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964. 98–99. o., XL–XLV. t.; *Balácsa. Mozaik, freskó, stukkó*. Akadémiai Nyomda, 1964. XII–XIII., XL–XLV. t.)

nül, összefüggés nélkül helyezték el az egyes töredékeket.⁵ B. Thomas Edit érdeme, hogy felismerte, hogy a keretmotívum, a nagyobb alak, illetve a keskeny mezőt alkotó töredé-

kek zöme⁶ egy falfestményhez tartozik, azonban ez a rekonstrukció ma már több szempontból is átalakításra, újragondolásra szorul. Nem tartható továbbá B. Thomas Editnek az a dionüszoszi jelenet alapján alkotott elmélete sem, miszerint a falfestmény az 1. főépület 6. számú, *triclinium*ként meghatározott helyiségét díszítette volna.⁷ A kiállítás lebontását⁸ követően a töredékek a raktárba

5 B. Thomas Edit a falfestményhez kapcsolta a maszkot, a rókafejet, az oroszlánt, a virágot és a leopárdtöredéket. (*Römische Villen...* 99. o.).

6 A kandeláberes keskeny mező aljában elhelyezett fekete-sárga töredékek nem a fekete alapú falfestményt díszítették.

7 B. Thomas Edit: *Römische Villen...* 98–99. o.; uő: *Baláca. Mozaik, freskó, stukkó.* xii. t.

8 A rekonstrukció során az eredeti töredékeket gipszszel vették körül, és a múzeum falába annak kivésésével építették be. A módszerről Král Éva tudósít az ugyanabban a kiállításban szereplő sárga-lila falfestmény kapcsán („A Baláca-pusztai római villagazdaság főépületében található ún. sárga-lila szoba rekonstrukciójával kapcsolatos restaurátori kérdések / Mit der Rekonstruktion des »gelb-lila« Zimmers im Hauptgebäude des Gutshofs von Baláca zusammenhängende Restaurierungsfragen”). In *A kiemelésről a bemutatásig. Nemzetközi kollokvium a római kori falfestményekről, Veszprém,*

kerültek. A Palágyi Sylvia által 1976–1984 között, az 1. épület területén vezetett újabb ásatások nyomán még több ponton kerültek felszínre a kompozíciót díszítő töredékek,⁹ amelyekből a balácai villa kiállításán (1984 után) több töredéket be is mutattak.¹⁰ Ezt követően 2001-ben a Magyarországon megrendezett AIPMA-konferenciára a balácai villában a töredékek egy részéből, az új ásatások anyagának felhasználásával együtt, kisebb kiállítás készült, újabb rekonstrukciós javaslattal.¹¹

A falfestmény jellemzése és az új rekonstrukció elemzése

A 2001-ben Balácán megnyílt kiállításra a fekete alapú falfestmények töredékeiből összeállított rekonstrukciós javaslat módosult.¹²

A töredékek alapján a fekete alapú falfestmény egy monokrom helyiség díszítésére szolgált. A lábazatot feltehetően kisebb téglalapos felületekre osztották, amelyeken belül a főmezőkkel megegyező díszítésű, talán téglalaponként váltakozó keretmotívumok segítségével kisebb képmezőket alkottak. A lábazati képmezőkbe nagyobb, a zöld talajvonalon ülő alakokat festettek. Az egyik mezőben egy bal kezében fehérszőlő fürtjét tartó gyermekalak rekonstruálható, amelynek ábrázolásban a gyermek Dionüszosz alakja ismerhető fel. (4. kép) Jelenleg csak ennek az egy képmezőnek az ábrázolására van bizonyíték, de az analógiák alapján több me-

1999. május 17–18. Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Területi Bizottsága, Budapest, 1999–2000. 151–167. o.). Nagy valószínűséggel ugyanezt a módszert alkalmazták a fekete alapú falfestmény rekonstrukciójának elkészítésénél is. A fekete alapú falfestmények leválasztása valószínűleg 1982–1983-ban történt meg. A leválasztásokról lásd K. Palágyi Sylvia: „A balácai kutatások története (1904–1976)”. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 1984/17. 47. o.

9 Többek között például a xiii. épület északi előteréből, a 12/b. csatornázárnyból és az 1. épület északi fala előtti feltöltésből.

10 Kirchhof Anita–Cziráki Veronika: *Három balácai falfestmény restaurálása, összeállítása és kiállításban való bemutatása.* Kiállítási dokumentáció, Veszprém, 2001. 14. ábra.

11 *A Válogatás a balácai római kori villagazdaság falfestményeiről* című kiállítás nka-támogatással és az LDM Műtárgyvédelmi Osztályán dolgozó kollégák segítségével jött létre, áldozatos munkájukat ezúton is szeretném megköszönni. A kiállításról készült leiratban röviden szó esik a fekete alapú falfestményről is („Válogatás a balácai római kori...” 15–16., 24–25. o.). A fekete alapú falfestményről az AIPMA-konferenciára poszter készült, valamint egy rövidebb cikk is született a témában („Black-ground Wall-painting...” 363–365. o.).

12 Ezúton szeretném megköszönni Alix Barbet rekonstrukcióval kapcsolatos tanácsait és segítségét.

zöben hasonló, nagyobb méretű figura ábrázolását lehet sejteni. A Pompeii iv. stílushoz tartozó, a pompeii Meleagros házában (vi. 9. 2.), a 26. helyiség északi falán, sötét színű lábazon neredákat, valamint térdelő alakot ábrázoltak,¹³ a pompeii *palaestra* lábazon szintén álló alakot mutattak be,¹⁴ a stabiae-i Carmiano-villa lábazonának képmezőiben pedig álló, ülő, térdelő alakok váltakoztak,¹⁵ az egyik figura például a balácaival szinte teljesen megegyező pózban figyelhető meg. Szintén Stabiae-ból, a San Marco-villa 44. számú *atrium*ának lábazonán ugró kentaur mintáztak.¹⁶ A monokróm festést, felületkitöltést már a Pompeii ii. stílusban alkalmazták, és a Pompeii iv. stílusig használatban maradt.¹⁷ A fekete alapú, monokróm díszítésű falak az egyszínű vörössel együtt a Pompeii iv. stílusban nagy népszerűségnek örvendtek. A típus legjellemzőbb képviselőiként Pompeii-ben M. Fabius Rufus *oecus*át¹⁸ és az emeleten a kis fekete szobát, valamint Herculaneumban a „Szarvasok házá”¹⁹ lehet még említeni.

A balácai fekete alapú falfestmény új rekonstrukcióján a lábazon képmezőjét körülbelül másfél római láb magasságúra vagy attól valamivel nagyobbra lehet kiserkeszteni. Sok esetben a hasonló lineáris jellegű kompozíciók lábazonán a csíkok a padlóig futnak és nem képeznek zárt mezőt. A falfestmény lábazonának hasonló megoldása a rekonstrukción követhető. (5. kép) A lábazon figurális díszítésű képmezői alatt, a zöld talajvonal és a padló között ennél a falfestménynél is – a többi korai falfestményhez hasonlóan – a tíz-tizenöt centiméter magasságú ún. piszokcsíkot alkalmazhatták.

13 Alix Barbet: „Le quadrième style de Pompéi”. In *Peintures murales en Gaule – Actes des séminaires 1979*. Centre de recherches sur les techniques gréco-romaines, Dijon, 1980. 68–69. o.: 4. ábra.

14 Uo. 69. o.: 5. ábra; Alix Barbet: *La peinture murale romaine (les styles décoratifs pompéiens)*. Picard, Paris, 2009. 198. o.: 139. ábra.

15 A jobb kezét hasonló módon, válgig felemelve tartja (Olga Elia: *Pittura di Stabia*. Banco di Napoli, 1957. xxxiv–xxxvi. t.

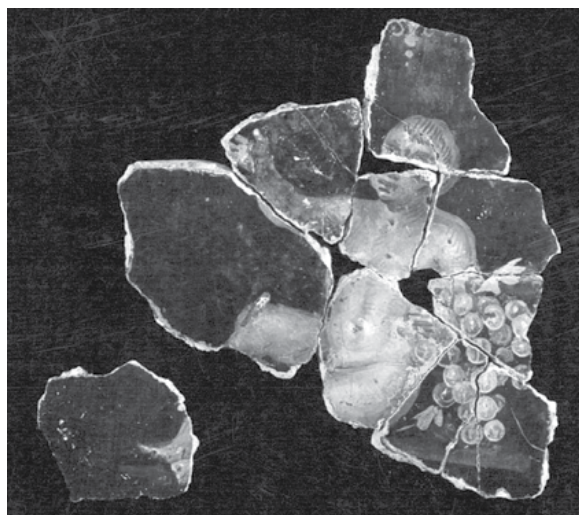
16 Alix Barbet: i. m. 190 o.: 130. ábra.

17 Karl Schefold: *Vergessenes Pompeji*. Francke, Bern, 1962. 128–132. o.; Alix Barbet: uo. 123–126. o.

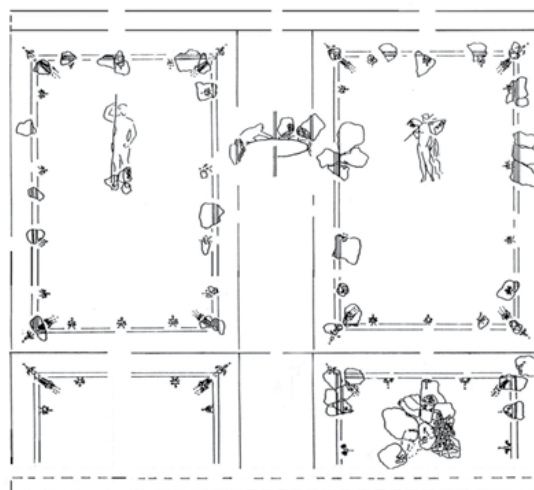
18 Roger Ling: *Roman Painting*. Cambridge University Press, 1991. 82. o.

19 Alfonso De Franciscis: *The Buried Cities – Pompeii & Herculaneum*. Crescent Books, London, 1978. 146–147. ábra.

A fekete alapú falfestmény főmezőjében szélesebb panelek váltakoztak keskenyebb, kandeláberes mezőkkel, amelyeket egy vékony, öt milliméteres fehér csíkkal választot-

tak el egymástól. A nagyobb panelekben két párhuzamosan futó, szintén öt milliméter vastag okkersárga csík alkotta a keretmotívumot,²⁰ amelyet a belső oldalán szakaszonként pontozettás vagy pontozetta nélküli csúcsos motívummal díszítettek.²¹ A keret-

motívum típusai panelekenként változhatnak. A keretmotívumok sarkaiban szöget imitáló pötty fedezhető fel. A külső csík sarkaitól átlósan kifelé nyúló stilizált liliomot ábrá-

20 Tengelynél mért távolságuk 1,8–2–2,3 cm.

21 Magasságuk távolodó pöttyök nélkül 2,5–3–4 cm.

zoltak,²² ezzel ellentétesen pedig a belső csíktól befelé minden esetben három nyílserű,²³ pöttyözéssel meghosszabbított díszítőelem vehető ki.²⁴ (6. kép) A meglévő, de jelenleg nem kapcsolódó,²⁵ figurális részleteket mutató töredékek alapján csak sejthető, hogy a főmező nagyobb, egyszínű fekete paneljein belül szemmagasságban kisebb lebegő figurákat jelenítettek meg, többek között szárnyas alakot is. (7. kép)

A főmező nagyobb paneljai körülbelül 40–44,4 centiméteres (másfél római lábnyi) szélességűre kiserkeszthető, szintén fekete alapú, de gazdagon díszített képmezőkkel váltakoztak ritmikusan. Az egyes mezőkben – a kompozitkandeláberekhez²⁶ hasonlóan – eltérő színek kombinációkat és mintákat alkalmaztak. A keskeny mezők mintakincsében, általában az esernyőkandeláber tetején egymással szembe fordított állatok találhatók (8. kép), valamint a korszak jellegzetes virágábrázolása (9. kép), növényi díszítés (10–11. képek), színházi maszk (12. kép), illetve a volutaszerűen ívelődő növényzetből kikandikáló állatfejek fordulnak elő. Az egyes díszítőelemeket föl lehet lelteni a többi egykorú falfestmény anyagában is, például a tekeredő növényzetet az ún. sárga-lila²⁷ és vörös ebédlő²⁸ falfestményein, az esernyőkandelábert a sárga-lila falfestményen,²⁹ a maszkot pedig a vörös ebédlőnél.³⁰

Az ívelődő növényi mintával és állatfejekkel díszített töredékek segítségével kiser-

22 Hasonló sarokdíszítés Celeiából is ismert (Ljudmila Plesničar-Gec-Veljko Toman: *Antične freske v Sloveniji – The Roman Frescoes of Slovenia*. Narodni muzej Slovenije, Ljubljana, 1997–1998. I–II. köt. 260–261. o.)

23 Ennek hossza 9 cm.

24 Kirchhof Anita: „Black-grounded Wall-painting...” 363. o.: 3. ábra. Arra vonatkozóan, hogy vajon ezek a sarokmotívumok a lábazaton is ismétlődtek-e, nincs adatunk.

25 Az összeállításnak ebben a fázisában még nem találtunk kapcsolódó töredéket.

26 A kompozitkandeláber példáját lásd Alix Barbet: *La peinture murale en Gaule romaine*. Picard, Paris, 2008. 124–125. o.

27 Alix Barbet–Florence Monier–Rui Nunes Pedroso: *Mission en Hongrie. Centre d'Étude des Peintures Murales Romaines*. CNRS–ENS, Soissons, 2000. 38. ábra; K. Palágyi Sylvia: „Villa Romana und ihre Wandgemälde in Balácsa”. In Borhy László szerk.: i. m. 271. o.: 2. ábra; vö. Kirchhof: *Pannoniai villák...* 96–107., 100–120. képek.

28 Kirchhof Anita: „»Ab ovo ad mala« – The Decorative System and Reconstruction of the Red Dining Room at Balácsa”. *Balácsai Közlemények*, 2008/10. 100. o.: 3. ábra.

29 Barbet et. al.: i. m. 38. ábra; K. Palágyi Sylvia: i. m. 271. o.: 2. ábra; vö. Kirchhof: *Pannoniai villák...* uo.

30 Kirchhof Anita: „»Ab ovo ad mala«...” 109. o.: 22. ábra.

Ivana Šojat

PERSZEPHONÉ

Belépek az éjszakába
mely nedves, mint a folyosó
csalogató, akár a pusulás vagy a vég
engem mindig a penészre emlékeztet
a temetés utáni föld illatára
a völgyben kiásott régi sír
vagy még inkább a tópart szagára
a féktelen nimfák fürdőzése után
mint sűrű, sötét és ragacos máz a niši mezőn
amit épphogy megvilágít a hold sarlója
hátam mögött liheg valaki
senki vagy a sötétség
úgy vélem, mindegy
mert úgyis megragad, öl és fél,
másfél öl, félelem az elveszett szövetség fejtelten árnyaitól,
ami majd elmúlik,
amint hintek egy kis varázssót
a Sztüxbe
a halál ellen.

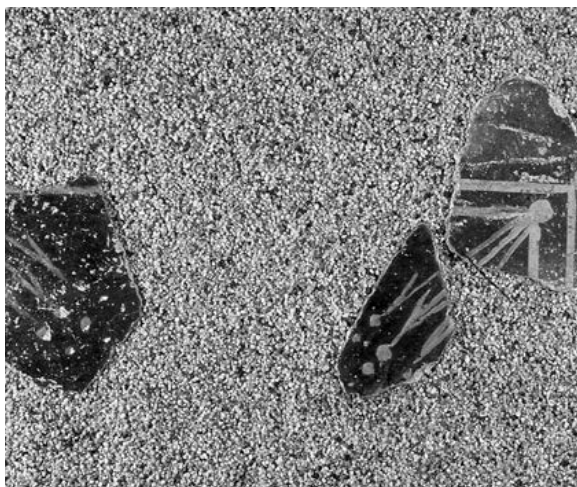
Úszom a szépségem alkonyában,
félrehúszom a sötétséget,
mint a vízmenti fűzfák sötét függönyét,
valaki várakozik rám
földi hozományomra
sorsom beteljesedésének szépségére, szerény kis halálomra.

Azért nem sietek.

FENYVESI Ottó fordítása

keszthető a keskenyebb mezők szimmetrikus elrendezésű mintája, amelyen a párba rendezett volutákat azok indái által közrefogott képmezők váltják. Az egyik képmező közepén, valószínűleg szemmagasságban ábrázolták a maszkot. A keskeny mező díszítése a vörös ebédlő szőlőindáiból készített, hasonló kompozíción tükröződik vissza.³¹ A vörös ebédlő keskenyebb mezőjének kompozit jellegű díszítése alapján a fekete falfestmény esetében is feltételezhető, hogy a keskeny mező alját a húsos levelű, akantuszra emlékeztető növényi motívumból indították (10. kép), de két töredék alapján a színes indák alul csomóra kötött változata is elképzelhető. A trieri Gilbertstraßen³² előkerült kandeláberrészen fehér alapon és levegősebb elrendezésben a fekete alapú falfestményhez hasonló volutajellegű motívum látható állatfejek nélkül, ezen kívül pedig esernyőkandelábert és azon egymásnak hátat fordító kecskéket ábrázoltak, a balácai sárga-lila falfestményhez hasonlóan. Szintén tekeredő motívumok váltakoznak esernyőmintával a kölni gertrudenstraßei,³³ valamint a kis *peristylumos* ház falfestményének kandeláberes mezőjében.³⁴ A balácai ábrázoláshoz legközelebb az i. sz. I. század második felére keltezett, soissons-i girlandból kiugró griffábrázolás áll, amelyet a főzóna nagyobb paneljének felső részében ábrázoltak.³⁵ A balácai díszítéshez nagyon hasonló, stukkó kivitelű kandeláberresztlet figyelhető meg még a herculaneumi ún. Suburbane fürdő *caldarium*-mában is.³⁶ Az állatfejet övező volutamotívumot mozaikokon is előszeretettel alkalmazták. A tunéziai Thuburbo Maius mozaikján pedig koszorúból ugranak elő a mellkasukkal együtt ábrázolt vadállatok.³⁷ A balácaihoz ugyancsak hasonló maszkábrázolást találunk még a narbonne-i keskenyebb mező perspek-

tivikus architektúrája között, azzal egy mezőben is.³⁸

Szintén a fekete alapú keskenyebb mezők díszítéséhez tartoztak a feltehetően esernyőkandeláberen ábrázolt, egymással szembe fordított leopárdok részletei. (8. kép) Jelenleg nem lehet eldönteni, hogy a töredékek egy

31 Uo. 100. o.: 3. ábra.

32 Renate Thomas: *Die Dekorationssysteme der römischen Wandmalerei von augusteischer bis in trajanische Zeit*. Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein, 1995. 265–266. o.: 198–199. ábra.

33 Uo. 240. o.: 167. ábra.

34 Uo. 254. o.: 184. ábra.

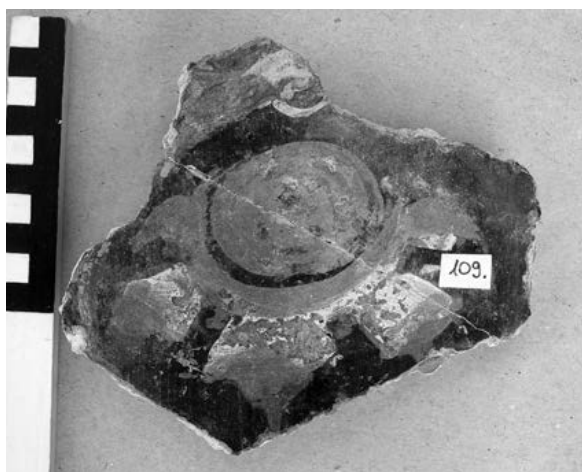
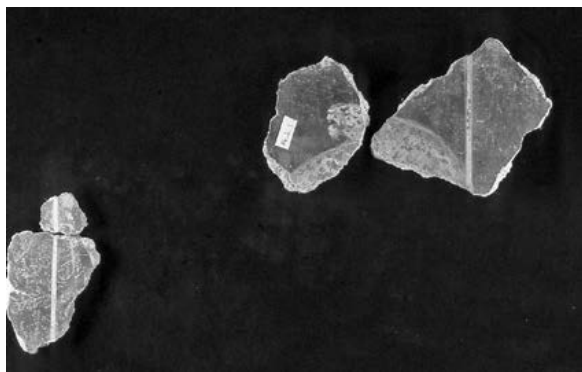
35 Alix Barbet: *La peinture murale...* 167–169. o.: 244–245., 247. ábra.

36 Harald Mielsch: *Römische Stuckreliefs*. Kerle, Heidelberg, 1975. 141–142. o., 53b k., 48. 1. t.

37 Georges Fradier: *Mosaïques romaines de Tunisie*. Cerès, Tunis, 1976. 102. o.

38 Alix Barbet: i. m. 117–120. o.: 158. ábra.

külön kandeláber részét képezték-e, vagy a vegyes mintakincsű kompozitkandeláber díszítéséhez tartoztak. A keskeny mezőkben megfestett, gazdag dekoráció legfelső, lezáró motívuma esernyőjellegű motívumú is lehetett, amelyre az ún. aquincumi festőlakás töredékei között találhatunk példát.³⁹

39 Leltári szám: Budapesti Történeti Múzeum – Aquincumi Múzeum (BTM AM), AMFGY 56.20.26. (Nagy Tibor: „Az aquincumi ún. festőlakás”. *Budapest Régiségei*, 1958/18. 172. o.: a bal alsó két töredékről van szó.)

A fekete alapú falfestmény középső (fő)zónájának felső lezárására, a stukkósávra és a felettük húzódó zónára vonatkozóan jelenleg nincs kapcsolódó töredékünk, ezért ezeknek a díszítése bizonytalan. Az oldalfalak mentén több ablaknyílás biztosíthatta a sötét háttérű (fekete alapfestésű) helyiség megvilágítását, amelyek meglétére utal a számos saroktöredék.

A lábázat magasságának számításánál a meglévő alak magasságát és a kandeláberes mező szélességét (44,4 cm) alapul véve lehet kalkulálni. Ugyanezt a méretet alkalmazták a vörös ebédlő falfestményének kiserkesztésénél is.⁴⁰

A vakolat szerkezete, a kifestés menete és a falfestményen alkalmazott színek

A fekete alapú falfestmény töredékeinek összeválogatásánál a vakolat szerkezete és hátoldala nyújtott segítséget. A falfestményt egy korábbi festett felület beékelésével és átvakolásával készítették el, ezért a teljesen sima hátoldalt az éknyomok pozitív kiemelkedései tagolják. A korábbi faldíszítés jelenleg nem ismert.⁴¹

A falfestmény vakolatának teljes vastagsága 1,8–2,6 cm között mozog. Pici szürke-barna kövecskékkel, kevés szerves anyaggal és sok mészdarabkával kevert alapozóvakolata (*arriccio*) egyrétegű, a simítóvakolata (*intonaco*) 2–5 milliméter vastag.

A falfestményt halvány rózsaszínnel alapozták, és az egész felületet több festékréteg felvitelével egyszínű feketére festették, majd fényesre polírozták. Erre a fekete, fényes alapozásra kerültek fel a díszítőmotívumok *fresco secco* vagy temperatechnikával.⁴² A fekete festéket koromból nyerték.⁴³

A lábázatot díszítő nagyobb alak kilenc

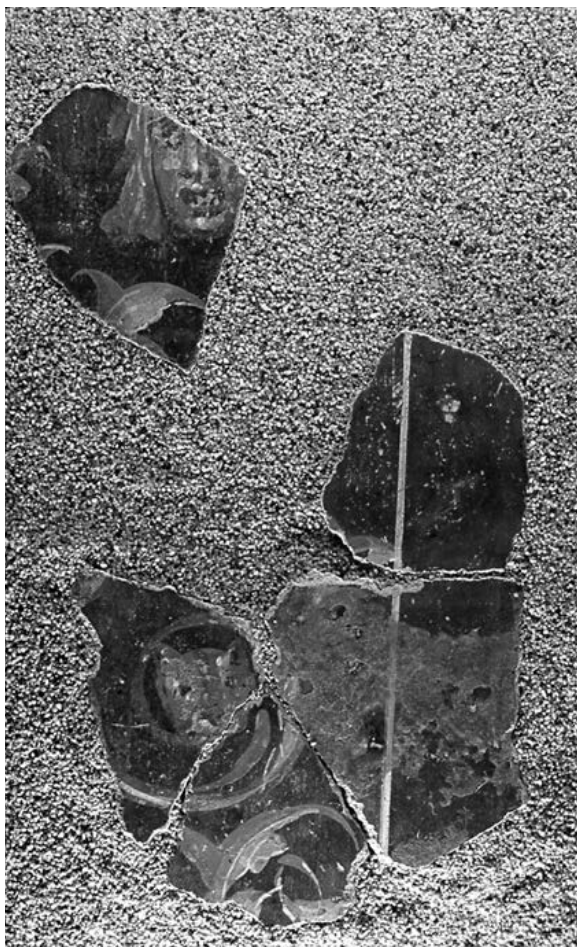
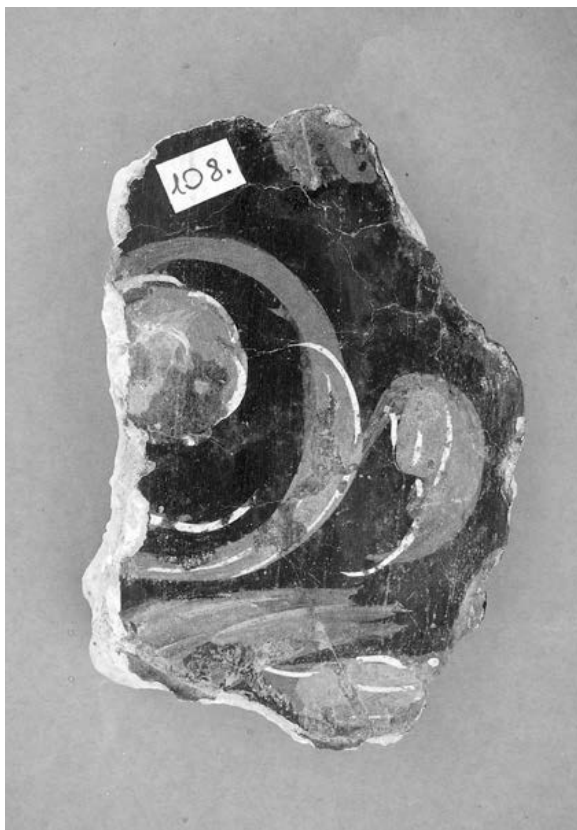
40 Kirchhof Anita: i. m. 63. o.

41 Két darab kétrétegű töredékkal rendelkezünk, az új ásatásokból (a leltározatlan LVII. számon), amelynek még nem történt meg a szétválasztása. Az alsó festésből csak nagyon kis fehér vakolatrészeket lehet kivenni.

42 Roger Ling: i. m. 204. o.

43 Gedeon Tihamér–Nemcsics Antal: „A Balatonfüred-temetői templom ásatásakor előkerült vakolat vizsgálata”. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 1972/11. 180–182. o.

darabjának összetartozását már Rhé Gyula felismerte,⁴⁴ azonban pontatlanul, a festési-rány figyelembevétele nélkül állította össze azt. A rekonstrukciót B. Thomas Edit átvette, ugyanabban a formában építette be a kiállításba, és változtatás nélkül publikálta.⁴⁵ A töredékek felülvizsgálatát, újbóli összeállítását, alapfestés szerinti megfelelő beállítását és a töredék helyére történő beillesztését követően derült ki, hogy az eddig kapcsolódás nélkül az alak mellé helyezett, lábészleteket sejtető töredéken az alak jobb kezének és jobb lábának részletei láthatóak. (4. kép) A Rhé Gyula ásatásaiból származó falfestmények között felleltem egy, valószínűleg szintén ehhez a figurához tartozó, a lábfejek részletét ábrázoló töredéket is.⁴⁶ A jelenleg tizenegy darabból álló figura így teljesebb képet mutat. Az alakot zöld talajvonalon, ülő pózban ábrázolták. A lábfejek valamivel lejjebb nyúlhattak a talajvonal síkjától, mivel alattuk íves háromszögű formában, szintén zöld színnel árnyékszerű foltot vagy a talaj síkját próbálták érzékeltetni. Az alak jobb kezét felemeli, jobbra, felfelé néz. A stabiae-i analógia alapján az gondolható, hogy a jelenet a helyiség belső részén, a bejáratól nézve a bal oldal hátsó sarka közelében lehetett, és a bejárat felé nézett. A meztelenül ábrázolt alakot a vörös szín több árnyalatával festették meg. A haját, a szemöldököt, a száját, valamint az ujjak és a lábak kontúrját rózsaszínes alapon sötétebb csíkozással képezték ki. A fej és a váll rózsaszín körvonallal készült, sárgás sraffozással. A testen az árnyékban lévő részleteket sötétvörössel, esetenként barnával, a fény megcsillanását a hason, az ujjakon vagy a boka környékén pedig fehér-szürkésfehér színnel érzékeltették. Az alak a bal kezében élethűen ábrázolt fehérszőlő fürtjét tartja. A szőlőfürt kidolgozása aprólékos gondossággal ment végbe. A sárgásbarna színű szemeket fehér és szürke, helyenként megvastagított kontúrral és csíkozással varázsolták gömbszerűvé, amelyen a csúcspont picit, fe-

44 Rhé Gyula: „A baláczai ásatások...” i. t. 5.

45 Edit B. Thomas: *Römische Villen...* xli. t.; uő: *Balácsa. Mozaik, freskó, stukkó.* xli. t.

46 LDM 55.250.322.

hér pöttyel jelezték.⁴⁷ Az alak azonosítása a szőlőfürt alapján egyértelműen Dionüszoszra, avagy Bacchusra utal. A figurát Rhé Gyula és utána Nagy Lajos is „szőlőfürtöt tartó lebegő gyermekalakként” írta le,⁴⁸ B. Thomas Edit említi elsőként „gyermek Dionüszoszként”, amely meghatározás helytállónak tűnik. A későbbi publikációk már B. Thomas Edit nyomán tárgyalják a falfestményt.⁴⁹

A lábazatot és a főmező nagyobb paneljait díszítő keretmotívum párhuzamos sárga csíkjai a száraz alapra történt festésnek köszönhetően pattogzóak. A feltehetően szemmagasságban elhelyezett lebegő figurák festésmódja, a részletek megjelenítése és színkezelése megegyezik a lábazat nagy alakján alkalmazott színekkel és fény-árnyékkal, ezért az egy falfestményhez való tartozásuk egyértelmű.

A gazdag ornamentikával díszített keskenyebb vagy kandeláberes mezők fehér keretét egy vékony, a felületről szintén erősen pattogzó festékű fehér csík alkotja. A keskenyebb mezők színkezelésével kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy habár a kivitelezésük és a kompozíciójuk valószínűleg megegyezett vagy nagyon hasonló lehetett, a színválasztásuknál ügyeltek arra, hogy különbözzenek egymástól. A keskeny mezők töredékeinek színkezelése alapján az alábbi csoportokat lehet szétválasztani: 1. sárga-rózsaszín; 2. zöld-rózsaszín; 3. a rekonstrukciót adó kék-rózsaszín (10. és 12. képek); 4. kék-sárga-zöld (9. és 11. képek); valamint esetleg ide tartoznak még az új ásatásokból előkerült, húsos levelű növényvel díszített sárga-narancssárga színű kandeláberrészleteket mutató töredékek is.⁵⁰ A kompozíciókon belül okkerbarnás színnel árnyékolták őket, a fényt pedig a fehérrel képezték.

47 A balácai szőlőszemek (mind a fehérszőlő, mind a vörös szőlő) festésével megegyező kivitelezéssel készültek a nápolyi múzeumban őrzött, Pompeiiből származó falfestmény szőlőfürtjei. Mindössze a színhasználatban mutatkozik meg a különbség, a pompeii változaton ugyanis, a balácaitól eltérően, sárga és narancssárga színeket használtak (Annamaria Ciarallo: *Flora pompeiana antica*. Electa, Napoli, 2007. 6. o.)

48 Rhé Gyula: i. m. 79. o.

49 Wellner István: „A magyarországi római kori épületek belső díszítő művészete”. *Építés- és Építészettudomány*, 1970/2. 334. o.; Michel Frizot: „Les peintures murales romaines de Hongrie”. *Revue Archéologique*, 1981/2. 263. o.

50 LDM 84.2.2, 84.10.4, 84.1.10, 8.

A maszkon a legapróbb részletek kidolgozására is nagyon ügyeltek. A festéshez a vörös és a barna több árnyalatát használták fel. A csúcsfényt fehérrel, az árnyékokat feketével érzékeltették, az álarc haját sárga színnel, helyenként szürkésfehér tincsekkel alakították ki. A maszkok színlelőadások jelképei is voltak, amelyek kapcsolódtak a falfestmény dionüszikus ábrázolásához.⁵¹

A szimmetrikus elrendezésű, volutás ívekben bemutatott, jelenleg ismert öt állatfej közül három leginkább nagymacskaféltre emlékeztet, az egyik erősen károsodott töredéken talán medvét(?) ábrázoltak, az ötödik fejnek pedig sajnos csak az állrészlete maradt meg, ezért az állat azonosítása nem lehetséges. Az állatok képmásait a sárga és a barna színek árnyalataiból alkották meg, a csúcsfényt pedig fehérrel érzékeltették rajtuk. Az állatokból kizárólag a fejrész látható, amelyet finoman oldalra, a szemlélő felé fordítva festettek meg. Az enyhén bentről kifelé döntött fej és az oldaluk mentén húzódo fehér keret alapján a töredékek rekonstrukcióban elfoglalt helyére is következtetni lehet. A kandeláberek szélességének kiszervezésénél az esernyőkandeláberek tetején párban ábrázolt állatok szélességét⁵² lehet alapul venni, hisz egy helyiségen belül a keskenyebb mezők méretei azonosak. A keskenyebb mezőkben szereplő állatfejes volutákat feltehetően – az esernyőkandeláberek tetején ábrázolt állatalakokhoz hasonlóan, ill. a kandeláberek alapul vett szélessége szerint – egymás mellett, párban mutatták be. A köztük csavarodó akantuszindák segítségével kisebb képmezőket alakítottak ki, amelyekben például a maszk is szerepelt, feltehetően szemmagasságban.

A fekete alapú falfestmény és a vörös ebédlő között motívumbeli és méretaránybeli azonoságokat lehet felfedezni. A fekete alapú falfestményt nagy valószínűséggel a vörös ebédlőhöz hasonlóan másfél római láb méret szerint szerkesztették ki. A két falfestmény kandelábere hasonlóan bokros-lombos

51 Jean-Claude Belfiore: *Larousse – A görög és római mitológia lexikona*. Saxum, Debrecen, 2008, 170. o.

52 Másfél római láb szélesség.

növényzetből indult ki,⁵³ a vörös ebédlnél szőlőinda, a fekete alapú falfestményénél pedig inkább akantuszinda tekeredik (az akantuszvirág színeivel) és alkot kisebb képmezőket. Mindkét falfestmény kandeláberében jelen van a maszkábrázolás is. A különbözőségek közt lehet említeni, hogy hiányzik a – többi korai falfestmény lábazatán megszőkott – vízparti jelenet a vízimadarakkal és sásokkal, továbbá a lábazatot valószínűleg nem egy hosszú, egybefüggő képszalagként ábrázolták, hanem tagolták azt. A többi korai falfestményel ellentétben a fekete alapú falfestmény egy korábbi falfestmény átfestése nyomán készült. A monokróm festés és a főmezők nagy egyszínű paneljainak váltakozása a gazdagon díszített keskenyebb mezőkkel a korszak falfestészetének jellemzője.

Összegzés

A fekete alapú falfestményre a fekete, monokróm festés, valamint a lineáris jellegű keretmotívum alkalmazása jellemző (a lábazon és a főmezőben), amelyek egyszerűségükkel a falfestményen bemutatott élethű és részletgazdag figurális ábrázolásokat hangsúlyozták. A lábazon feltehetően nagyobb, Dionüszoszhoz köthető alakok foglaltak helyet, a főmezők szemmagasságában pedig kisebb, lebegő, mitológiai(?) vagy dionüszikus figurákat mutattak be. A nagyobb paneleket fő színeiket tekintve különböző, gazdag ornamentikájú kompozitkandeláberek választották el egymástól. A falfestmény különlegessége még, hogy a többi, korai balácai falfestménytől eltérően egy korábbi helyiség átfestése és egy korábbi falfestmény felülfestése nyomán jött létre. Ez azonban nem zárja ki az egyidejű keletkezést. A monokróm és bikróm falak, a díszes és egyszerű keretmotívumok egy időben is létezhetek egymás mellett.⁵⁴

A fekete alapú falfestmény keletzése szempontjából az i. sz. II. század második felére

53 A fekete falfestmény esetében többféle lehetőség adódik a keskenyebb (kandeláber)mező aljának lezárására, de a soklevelű bokor ábrázolásához ismerünk töredékeket.

54 Roger Ling: i. m. 82. és 137. o.

Géczi János

BALÁCA

Van, amikor a falképen is esik az eső,
és a zivatarban sárgulnak a citromok.
Én látom a freskó festékébe kevert
tojásfehérjét és a tojássárgát,
ahogyan a gránátalma gyümölcsét
együttesen megjelenítik.
A példázat az, miképpen lehet
az egymásra torlódott pillanatban
a múltat és a jelent kettéválasztani.

Érzékenyítettek vagyunk a mulandóságra
s a költeményekre, amelyeket használni
a köznapokban nem érdemes.
Az igaz történet úgy létezik,
ahogyan históriaként elregélik.
Van, ami nincs.

Olykor az ember azt gondolja,
saját maga által megtudható ez-az
a mindig más kiterjedésű kontinensről.
A földrészről, amelyből egy villagazdaságnyi maradt

keltezhető pusztulás (a markomann háborúk)⁵⁵ és az I. számú épület megépítése (i. sz. II. sz. vége–III. sz. eleje)⁵⁶ *terminus ante quem*-ként szerepel. Tehát a régészeti adatok eredményei alapján ki lehet jelenteni, hogy a fekete alapú falfestmény az i. sz. II. század második felénél korábbra keltezhető. A fekete falfestmény datálásához az azonos rétegből származó többi, hasonló kivitelű korai balácai falfestmény (a sárga-lila,⁵⁷ a vörös-fekete)⁵⁸

55 Péter Kovács: *A History of Pannonia During the Principate*. Rudolf Habelt Verlag, Bonn, 2014. (Antiquitas 1; 65.) 113–174. o.

56 K. Palágyi Sylvia: i. m.

57 Kirchhof Anita: *Pannoniai villák...* 96–107. o.

58 Kirchhof A.: „Lábazatot díszítő falfestmény-rekonstrukció Balácáról”. *Balácai Közlemények*, 2004/8. 224–227. o.; uő: „Újabb adatok a balácai ún. vörös-fekete szoba rekonstrukciójához”. *Balácai Közlemények*, 2005/9. 60–63. o.; uő: „How Was the So-called Red-black Wall-painting at Baláca/Pannonia made?” In Carmen Guiral Pelegrin szerk.: *Circulación de temas y sistemas decorativos en la pintura mural antigua. Actas del IX. Congreso Internacional de la Asociación Internacional para la Peinture Murale Antique (AIPMA), Zaragoza–Calatayud, 21–25. setiembre 2004*. Gobierno de Aragón,

az olajnövény sárga özönében.
Amely a dombok hullámai közül tolul fel,
térdmagasságba.
Szó szerint annyi marad pusztán a világrészből,
amennyire vissza tud emlékezni a kozmosz.
Amennyi a romban furcsa és a repcevirágtól szagos.
Ami a pince bortartályában az üreg.

Ez a lelet Atlantisz utolsó lakóinak levele,
amely a katasztrófa leírását
és azon kevesek sorsának
a bemutatását tartalmazza,
akiknek sikerült épségben megmenekülniük,
majd sorsuk kiteljesülésével meghalniuk.
Üzenet a feledés működéséről.

De mi van, ha ez a föld színén
elővillanó Atlantisz
egy antik, léhűtő félisten tréfája?
Nem az-e ez a történet,
amely Platón időtlenné vált,
végtelenné alakított párbeszéde?

A filozófia mindenkor rászorul kiegészítésre,
a bölcs nem szíveli a maradványokat,
iszonyodik magából attól,
ami benne a csodás elem.

és a vörös ebédlő)⁵⁹ nyújthat még segítséget.
Az említett korai falfestményeket festési stílusuk alapján az i. sz. I–II. század fordulójára lehet tenni.

A tárgyalt falfestmény az említett korai falfestményekkel egy időben pusztult el és került az 1. épület alatti feltöltésbe/planírozásba. Ezek a falfestmények nagy valószínűséggel – az adott időszakban, egészen az általuk díszített épület elpusztulásáig – egy időben díszítették a különböző helyiségeket. Nem zárható ki azonban az sem, hogy a fekete alapú falfestmény valamivel később készült, mint a többi említett korai falfestmény, mivel egy korábbi dekoráció átfestése, felülfestése, megújítása nyomán jött létre. A fe-

kete alapú falfestmény képi programjához jól illeszkedik a szintén azonos régészeti kontextusból származó ún. szüretjelenetes menynyezet⁶⁰ dionüszikus *thiaszoszt* ábrázoló kompozíciója, amely az i. sz. II. század első felére-közepére⁶¹ keltezhető. Elképzelhető, hogy a két festett felület (a fekete alapú oldalfal és a szüretes mennyezet) azonos helyiséget díszített és ugyanabban az időszakban keletkezett, de valamivel később, mint a korai falfestmények. Nagy valószínűséggel még az i. sz. II. század első felének folyamán készültek, és a XIII. épület többletől eltérő méretű, északnyugati, „A”-val jelzett helyiségét díszíthették (1. kép), amely a méretét és kialakítását tekintve nem illeszkedik a XIII. épület középső folyosós helyiségeinek sorába, talán épp egy későbbi átalakítás eredményének következtében.

Mint már említettem, a korai és a fekete alapú falfestmények közötti egyezőségek és különbségek alapján azt sem lehet elvetni, hogy azonos időben készültek, de nem zárható ki a fekete alapú falfestmény későbbi keletkezése sem. A magam részéről az utóbbi változatot tartom valószínűbbnek, és úgy gondolom, a korai falfestmények az első (XIII. számú)⁶² balácai kőépület létesítése során készülhettek, amelynek imént említett „A” helyiségét valami oknál fogva később talán kibővítették és feketére festették át. A fekete alapú falfestmény a többi korai (vörös ebédlős, vörös-fekete, sárga-lila) falfestménytől eltérő, nagyobb figurális jelenete alapján fontosabb funkciójú helyiségre utal, amely talán téli *triclinium*ként üzemelt.⁶³

60 Kirchof Anita: „A balácai szüret-jelenetes falfestmény rekonstrukciós problémái”. *Balácai Közlemények*, 2002/7. 173–198. o.

61 Uo. 186. o.

62 A XIII. épület datálásához lásd Sylvia Palágyi: „Schwerpunkte der neuen Ausgrabungen im Gutshof von Balácsa”. *Balácai Közlemények*, 1994/3. 12. o.; vö. Sylvia Palágyi: „Balácsa als repräsentative Großvilla in Pannonien”. In Gerda von Bülow-Heinrich Zabehlicky szerk.: *Bruckneudorf und Gamzigrad. Spätantike Paläste und Großvillen im Donau-Balkan-Raum. Akten des Internationalen Kolloquiums in Bruckneudorf vom 15. bis 18. Oktober 2008*. Rudolf Habelt Verlag, Bonn, 2011. 252., 254. o. A kelteztést segíti még az épület alatt feltárt, korábbi időszakra tehető, földbe mélyített házak leleteinek kiértékelése (Csirke Orsolya: „Erdgetieftte Häuser in Balácsa”. *Balácai Közlemények*, 2005/9. 25–51. o.) és a villa területén előkerült kora római *cingulum*veretek (Mráv Zsolt: „Egy Flavius-kori katonai öv veretei Balácsáról”. *Balácai Közlemények*, 2008/10. 21–23. o.).

63 Marcus Vitruvius Pollio leírása alapján (*De architectura libri decem*, VI/4.). Esetleg az épület átépítése, megnagyobbítása során vette át a korábbi *triclinium* szerepét.

Departamento de Política Territorial, Justicia e Interior, 2007. 497–499. o.; uő: *Pannoniai villák...* 158–171. o.
59 Kirchof: „»Ab ovo ad mala«...” 72–77. o.

A BALÁCAI NAGY LAKÓHÁZ APRÓ ÉPÍTÉSZETI- MŰSZAKI ÉRDEKESÉGEI ÉS EGY IDŐ- KAPSZULA

A balácai római villagazdaság számos épülete egyenként is mind, sok esetben ugyanakkor az épületek egyes helyiségei külön-külön is megérdemelnek egy-egy alapos, nem csak a régészszakma számára érthető ismertetést. A tudományos igényű feldolgozás és közzététel Dr. Palágyi Sylvia vezetésével, valamint több nemzetközileg is elismert kutató részvételével évtizedekkel korábban megkezdődött és a mai napig tart. Ennek talán a legismertebb, kézbe is vehető megvalósulása a *Balácai Közlemények* tíz kötete.

Az alább következő sorok sokkal inkább a római épületekben, illetve a hozzájuk használt anyagokban és építészeti megoldásokban, valamint a régészeti ásatások során előkerült információk értelmezésében járhatnabb olvasó számára kíván közérthető ismereteket nyújtani. Magyarország egyik legjelentősebb római kori épületegyüttesének központi épületét és annak érdekességeit mutatom be, kiemelve az egyik, sok szempontból izgalmas helyiségét.

A legjelentősebb eddig feltárt épület Balácán a központi lakóház, vagy más néven az 1. épület. Ennek a területén először Rhé Gyula folytatott 1906–1926 között régészeti kutatásokat.¹ Ezt követően Palágyi Sylvia 1976-tól tartja fel teljes szépségében, a mai napig korszerűnek számító kutatási módszerekkel. Az épület 1984 óta látogatható a nagyközönség számára is.

A hozzávetőleg 2400 m² földszinti alapterületű, mediterrán előképek szerint megépült, reprezentatív központi lakóház szinte minden igényt kielégített a saját korában, és ezt tenné napjainkban is, ha teljes pompájában állna. Az úgynevezett *peristylumos* villák közé tartozik, vagyis nagy, nyitott belső udvar köré épült a helyiségek többsége. Azonban nem csupán ez az egy díszudvar gyönyörködtette az egykori lakókat. A főbejárat *porticusa*, oszlopos tornáca és annak díslépcsője előtt is volt egy díszes előkert. Az épület északi oldalán is fut egy – bizonyos időszakokban fűtött – folyosó, ablakos tornác, amely előtt az előbbi kettőnél is hatalmasabb udvar, eredeti formájában minden bizonnyal díszkert, esetleg testedző tér foglalt helyet, amelyet a gazdaság többi részeitől kerítésfalak és az ún. II. épület választottak el (1. ábra).² Összességében tulajdonképpen szinte semmiben nem különbözött az itáliai nagybirtokosok villáitól. Talán csak az átrium (díszes világítóudvar) hiánya bántotta a kifinomultabb rómaiak szemét. Ennek a hiánya azonban tudatos döntés volt a mi éghajlatunkon: ez a megoldás egyszerűen nem illik a mediterrán régióktól északra található klimatikus viszonyokhoz.

A fűtés más szempontból is érdekes adalékokkal szolgálhat számunkra. Összesen négy *praefurniumot*, mai szóval élve kazánházat-fűtőhelyiséget építettek az épület külső falai mentén (2. ábra).³ Egy-egy fűtőhelyiség két-három helyiség fűtését látta el. Mind-

1 Rhé Gyula: *A balácai ásatások eredményei*. Balácsa, Veszprém, 1912. 31–104. o.

2 Sylvia Palágyi: „Ergebnisse der Forschungen der vergangenen 10 Jahre in Balácsa und das Centenariumsjahr”. *Balácai Közlemények*, 2005/9. 11–24. o.

3 K. Palágyi Sylvia: „A balácai római kori villagazdaság főépületének (I.) *peristyluma*, 1.” *Balácai Közlemények*, 2008/10. 112–175. o

össze nyolc helyiség volt fűtött a harminckét-harmincnégyszobás helyiségből a földszinten. Nagyon úgy tűnik, hogy nem volt szükség az épület összes helyiségére minden évszakban, vagy egyszerűen csak olyan célra használták (raktár, irattár stb.), ami télen sem igényelt fűtést. Még ha a konyhát is ezek közé soroljuk, ahol a tűzhelyek adták a meleget, akkor is az épület földszintjének alig harmadát fűtötték. Ezt a képet nagyban árnyalhatná, ha lenne valamilyen támpontunk egy esetleges emeletről és arról, hogy a fűtést vajon felvezették-e oda.

Ez a kérdéskör rögtön a következő alapkérdéshez vezet el minket. Vajon volt-e az épületnek emelete? Rhé Gyula egy lépcsőházat határozott meg az egyik folyosó területén. Ezt Palágyi Sylvia kutatásai nem igazolták, inkább elvetették, néhány támpontunk azonban mégis lehet. Az egyik viszonylag egyszerű logikai indok, hogy az épületben mindössze egyetlen, esetleg két fűtött, hálósobának alkalmas helyiség volt. Valójában egyik sem igazán tekinthető hálóhelyiségnek. Az épület északkeleti sarkában található 10. helyiséget mozaikpadlóval díszítették, és bár utólag elfalazták, eredendően külön folyosóval közvetlen összeköttetésben állt a szintén mozaikpadlós 8. helyiséggel, az épület egykori előszobájával. Együttesen szemlélve ezek inkább tekinthetőek a vendégek számára kialakított reprezentatív helyiségnek, vendégszobának. A másik – a 15. helyiség – az épület egyébként fűtetlen északi szárnyának a közepén található, és valójában nagyobb egy hálósoba méreténél. Ezek alapján tehát nem marad más hátra, mint az, hogy a tulajdonos család hálóhelyiségeit az egykori emeleten keressük.

Ugyanilyen elgondolkozásra okot adó építészeti részlet lehet a falfűtés kialakítási módja a 23. helyiség délkeleti sarkában.

Végezetül a másik támpontot az emelethez – vagy ennél a konkrét esetről lehet, hogy csak egy szinteltolós kialakításhoz – az épület 6. helyiségében, a továbbiakban még hosszabban tárgyalt pincében találjuk. Előkerült három darab kőtömb, amelyek a pince padlójába voltak beépítve. Ezek az erről

szóló részletes publikációban⁴ a pince földmájának megtartásához szükséges faoszlopok lehetséges helyeiként kerültek azonosításra. Ez helytálló lehet, azonban erre valójában nem volt szükség a pince lefedéséhez. Egy másik célra viszont ugyanúgy alkalmazhatók lehettek. Tarthattak egy felfelé vivő, fából készült lépcsőházat is. Ezt támaszthatja még alá, hogy a pince padlóján – nagyon kis mennyiségben, szinte csak jelzésértékkel – kerültek elő falfűtés-, illetve egyéb téglák is. Ezek természetesen valamilyen véletlen folytán is idekerülhettek. Erősen gondolatébresztő ugyanakkor, hogy egy emelet vagy szinteltolás kialakításához tartozhattak. Különösen izgalmas ebben a témában a falfűtés-téglák megjelenése. Nem valószínű, hogy az emeleten fűtőhelyiség lett volna – bár technikailag meg tudták oldani, még fafödém esetén is. Fafödémén egy téglalaburkolatra öntött, hőzáró *terrazzo*-padlóval (téglaőrlemény, tégladarabok, mészkőzúzalék és frissen oltott mész keverékéből készült, öntött anyag) a tűzveszély elhárítása is tökéletesen lehetséges volt. Ennél sokkal érdekesebb megoldás lehetett, ha a földszinti fűtési rendszert vezették az emeletre az üreges falfűtés-téglák segítségével. Mindezek mellett egy sokkal prózaibb és kifejezettebben nem hatékony megoldás is létezett, a parázstartó: ez valójában egy nagy fémtál vagy serpenyő volt, amelyben parazsat vagy hevített kerámiát, esetleg felforrósított követ vittek be az adott helyiségbe. Ez legfeljebb a hőérzetet javította, de a fűtésre alkalmatlan volt, így a mi éghajlatunkon nem is nagyon alkalmazhatták az épületekben valós fűtési céllal, legfeljebb csupán temperálásra.

Ennek az épületnek van egy látszólag nem túl jelentős, a 6. sorszámot viselő helyisége (1. kép). Amint a látogató belép a mai bejáraton, jobboldalt egy lépcső vezet egy szinttel mélyebbre. Így volt lehetséges lejutni a 6. helyiségbe, a fentebbiekben említett pincébe. Ez a központi lakóház talán legizgalmasabb

⁴ Bíróné Sey Katalin–Gabler Dénes–Gáspár Dorottya–H. Kelemen Márta–K. Palágyi Sylvia–Maróti Éva–Regenye Judit–Ritoók Ágnes–Szabó Klára–Vörös István: „A balácai villagazdaság főépületének pincéje – Keller des Hauptgebäudes des Balácaer Gutshofes”. *Balácai Közlemények*, 1992/2. 7–218. o.

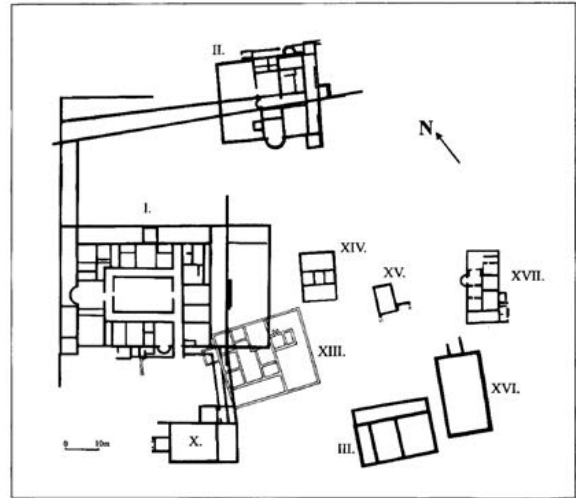
helyisége, hiába tűnik első ránézésre az egyik legkevésbé fontos egységnek. A helyiség valamikor a II. század végén, legkésőbb a III. század elején elpusztult. Az egykori használoinak nem volt idejük kiüríteni a pincét. Tulajdonképpen a Pompeiiből és környékéről ismert időkapozsula keletkezett a saját korában nem túl szerencsés esemény következtében. A pusztulás pillanatfelvétele maradt ránk. Ez ideig a pince lett a teljes villagazdaság egyetlen eredeti használati tárgyaival megmaradt eleme.

Apró „csalás” az összképben, hogy a jelenleg látogatható, túlnyomórészt III. századi központi lakóháznak már nem volt része a pince, mivel a pusztulása után – az utókor szerencsésére – a rómaiak nem takarították ki. Apróbb nyomok mutatnak arra, hogy esetleg egy-egy értékesebb tárgyat megpróbálhattak megkeresni, de lehetséges, hogy még ez se történt meg. Az viszont bizonyosnak tűnik, hogy – Vörös István archeozoológus szavait kölcsönözve – egyfajta szeméttárolót alakítottak ki a területén, a korábbi pince omladékának a tetején. Ez így lehetett legalább a III. század egy részében. Ezt követően akár döngölt padlóval, akár fapadlóval is kialakíthattak egy kiszolgáló helyiséget (kamrát, szeméttárolót?) a területen, de erről kézzelfogható bizonyítékunk az intenzív középkori használat miatt már nincsen.

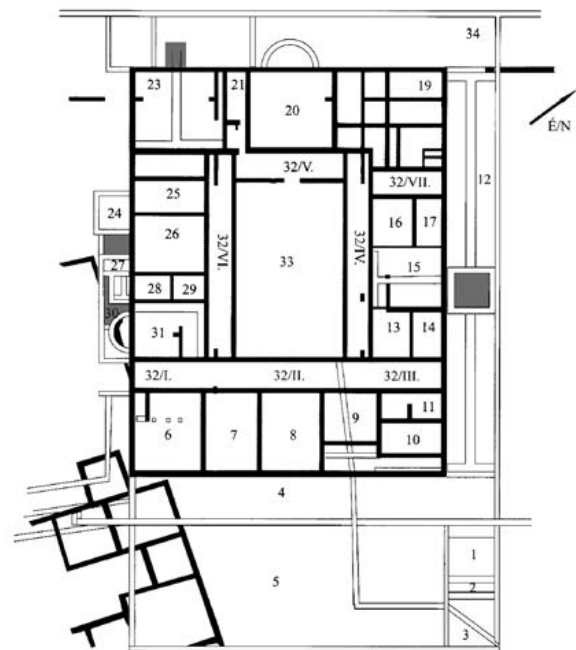
Mit is mutat meg számunkra ez az időkapozsula? A pincét – az ásató Palágyi Sylvia véleménye szerint – valamikor a II. században, annak is inkább az eleje körül szerelték fel először a szükséges eszközökkel, berendezésekkel. A pusztulást csak a maradandó anyagú tárgyak és élelmiszerek (csontok) éltek túl. A legjellemzőbbek az égetett agyagedények és a csomagolóanyagok, vagyis a kerámiák. Úgy tűnik, hogy fapalcokra és a padlóra állítva tárolták őket. A csomagolóanyagok közül talán az amforák a legérdekesebbek. Ezek a korabeli étkezési szokásokról, az egykori tulajdonos tehetőségéről vagy épp az adott élelmiszer beszerzési helyéről és idejéről is sok adatot szolgáltatnak.

Miközben minden bizonyos a Balaton-felvidéken is készítettek bort a római korban,

előkerültek olyan boros amforák, amelyek valószínűleg Itáliából, a mai Olaszországból érkeztek oda a II. században. Ugyancsak Itá-

liából, pontosabban Közép-Itáliából hozták a cseresznyét és/vagy a szilvát, és édes lében tárolták az amforákban. Ezek valójában az

I. századra jellemzőek, de drága luxusélelmiszerekként még a II. században is érkezhettek. A készletben olajos amforákat is találni, amelyek tartalma, vagyis maga az olaj, a közeli Isztriai-félszigetről, esetleg Észak-Itáliából származik, ami az I–II. században volt

kedvelt beszerzési hely. Később hispániai (hozzávetőleg a mai Spanyolország területéről származó) olajtermelők áruí veszik át a helyét, vagy, más értelmezés szerint, szorítják ki a piacról. Mai szemmel a legextrémebb élelmiszer talán a garum nevű ételízesítő volt, amelyet szintén amforákban szállítottak Balácára. Ezek a legvalószínűbben a ma Spanyolországban található Cádizból érkeztek. Ez a tulajdonképpen rothasztott, sózott, fűszerezett, folyékony állapotú tengeri hal(-szósz) szinte minden római ételhez kellett. Nem az íze volt az elsődleges, hanem az izfokozó hatása. Többnyire csak pár cseppet használtak, hogy kiemelje az adott étel saját ízét. Végezetül Kis-Ázsia nyugati partvidékéről (ma Törökország) is érkezett valamilyen élelmiszer amforában, ennek a mibenléte azonban egyelőre nem ismert számunkra. Az amforákat gyakran feliratokkal látták el, ahogy ez a Balácán előkerültek esetében is így volt. Ebben azonban a sors nem volt kegyes velünk, ugyanis egyik bekarcolt vagy festett felirattól sem maradt meg annyi, hogy több adattal is szolgálhassanak.

Az amforák formája – leginkább csúcsos alakjuk és méretük – alapján a mai ember hajlamos azt hinni, hogy ezek újrahasznosítható tároló- és szállítóedények voltak. Ennek bizonyos mértékig van is alapja, hiszen a Balácán előkerültek egy részénél is felmerülhet, hogy akár még a pince megépítését megelőzően érkezhettek ide. Azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy ezek csupán a mai PET-palackoknak megfelelő csomagolóanyagok voltak, amelyeket a kiürülésük után kidobtak. A legékeőbb bizonyítéka ennek az úgynevezett Monte Testaccio Róma városa mellett, a kizárólag kidobott amforákból még az ókorban felhalmozódott domb. Formájukat pedig egyszerűen a praktikum alakította ki, hisz a ma már idegenül ható alakjuk egyszerűen a szállítás módjából adódik. Hajókon és szekereken – több, egymásra ültetett sorban – akár több ezer kilométerre is sérülésmentesen lehetett elvinni, miközben az alakjuk (ha megfelelően rámosták be) minden egyéb segédanyag, további csomagolóanyag igénybevétele nélkül is stabilizálta őket.

Milana Vuković Runjić

VÉNUSZ SZOMORÚ TÁJBAN

Ó, Vénusz,
Futva menekülsz,
Szandáloed magad mögött hagyva,
Fülbevalóid már régen
elvesztetted,
Ámor fiad is
Sebesen kapkodja össze a nyilakat,
Nem nektek való vidék ez.
Szeretők szarkofágjai és mocsár,
a hold homályos, félbe van vágva.
Feladat teljesítve,
Mondhatnánk,
A szórakozásnak vége,
Lehűlt a levegő.

FENYVESI Ottó fordítása

A kerámiaedények másik jelentős csoportja a tárolóedényeké, elsősorban a gabonátárolóké. A pincébe csak a szükséges mennyiségű, napi vagy pár napi főzéshez, sütéshez szükséges gabonát szállították be a magtárból. Ennek megfelelően az igen gyakran földbe ástott gabonátároló hombárokat a mi esetünkben csupán a földre vagy a polcokra állították.

Az edények harmadik nagy csoportját végezetül az étkezés darabjai alkották. Tányérok, poharak, fedők, tálak. Az egykoron biztosan ép állapotban a pincében lévő darabok a hétköznapi étkezésekhez tartozó edények voltak. Nem valószínű, hogy az egykori tulajdonos igényeit kielégíthették volna. Sokkal inkább a személyzet étkezését vagy – a mi esetünkben – egyszerűen egyéb élelmiszerek tárolóedényeit láthatjuk bennük.

A kor meghatározása szempontjából igen fontosak a töredékeként előkerült ún. *terra sigillaták*, ami a latin megnevezés ellenére nem az ókori elnevezése ennek az edényti-

pusnak. A többnyire élénkvrös vagy narancssárga színű, apró ábrákkal, bekarcolt, rátapasztott díszekkel ellátott edények nagyjából a porcelán ókori megfelelői voltak. Nem az alapanyaguk, hanem sokkal inkább az áruk és a felhasználási területük miatt. Az épület hajdani tulajdonosai a hétköznapokon minden bizonnyal ilyen étkészleteket használtak. Némileg zavarba ejtő, hogy úgy néz ki, ezek túlnyomó része eleve töredékeként került a pincébe. Lehetséges, hogy ott törtek el, még a pince használata során? Mindenesetre úgy tűnik, hogy a tányér-, pohár- stb. készletet, amelyet a tulajdonos használt, biztosan nem a pincében tárolták. A legfontosabb dologra mégis elegendőek ezek a töredékek is a számkunkra. A *terra sigillata*k legutolsó darabjai Commodus vagy Septimius Severus császár uralkodásának idején (i. sz. 177/180–192, ill. 193–211) készültek. Ez azt sugallja számkunkra, hogy a pusztulásnak is valamikor ebben az időszakban (azaz i. sz. 177–211 között) kellett bekövetkeznie.

Mindezek mellett azonban más anyagokból készített edények is kerültek elő a pincéből. Mindenképpen érdemes említést tenni az üveg poharak, palackok és edények töredékeiről, amelyeket szintén a II. századra keltezhetünk.

Az edények mellett – ahogyan fentebb már szóba került – állatcsontok is kerültek elő. Természetesen nem a csontokat tárolták, hanem az azokon egykor lévő húst. A pince keleti fala mentén, vagy egyenesen a mennyezetet adó gerendákról tizenhat malac lógott a pusztulás pillanatában. Ezeknek a két és fél-három hónapos korukban, Vörös István által meggyőző módon bizonyított időpontban (július–augusztus hónap) levágott jószágoknak nagy értékük volt és kifejezetten ínycsalatoknak számítottak. Ezt a húskészletet egészítették ki a pince nyugati oldalán előkeült szarvasmarha-, szárnyas- és vadhúsok.

A nagy mennyiségű és értékes élelmiszerkészleten végigtekintve, amelynek a jelentős része hűtést igényelt, nyugodtan kijelenthetjük, hogy a pince tulajdonképpen a II. századi épület hűtőháza volt, nem véletlen tehát, hogy nem egyszerűen egy, a többi helyiséggel egy szinten található kamrában tárolták a főzéshez-sütéshez szükséges alapanyagokat.

Miként is alakították ki ezt a hűtőházat?

Magát a pincét egy emelettel a lakóház szintje alá süllyesztették, amelybe falépcső vezetett le annak a délnyugati sarkán. A lépcsőfokokat támfal segítségével tartották a helyükön, és az ezen, valamint a padlóba beépített nagy vörös homokkötömbre elhelyezett faszervezetre ültették rá. A pince padlóját *terrazzo*-burkolattal látták el, amelyet fel lehetett mosni, vagyis a helyiséget tisztán tudták tartani, még akkor is, ha a húsok bontását is itt végezték. A szellőzést és kis mértékben a világitást három lőrészű szellőzőablakkal oldották meg az épület déli falában. Ezeket úgy helyezték el, hogy az aljuk a külső járószinttel szinte egy magasságban volt. Lehetséges, hogy ezek az ablakok üvegezettek is voltak, mivel fehér, áttetsző ablaküveg-töredék is került elő az om-ladékból. Az egykori ajtó – amely a lépcső tetején, az épület földszinti folyosóján volt – vas-

szerelvényei (zárburkolatok, retesz, fogantyúk) is megmaradtak, mivel maga az ajtó a pincébe hullott be. A pince padlójába beépített további három vörös homokkötömről már esett szó. A két lehetséges felhasználási módjuk közül sokkal valószínűbbnek tűnik az emeletre vagy a szinteltolással kialakított helyiségbe vezető lépcsőház faszerkezetének az alapozását látni bennük. Végezetül a falakat vakolattal látták el, mint mindenütt másutt a római épületekben. A földméről sokkal kevesebb információnk van, ennek ellenére nagyon valószínűnek tűnik, hogy fából készült, és *terrazzo*-burkolattal látták el az emeleten vagy a szinteltolós helyiségben, hiszen így válhat lehetségessé, hogy a pince ilyen elpusztulása után az egyébként sértetlen pince *terrazzo*-padlóján további *terrazzo*-padlótöredékek kerüljenek elő.

Ezt a már így is szinte teljes képet még jobban kiegészíti a pince maradványait tartalmazó pusztulási réteg fölött található omladék és betöltési réteg. Az ebben található – tulajdonképpen – szemétnak nagyon izgalmas vonatkozása is van: több kutya csontváza került elő belőle. Egy részük a villagazdaság hétköznapi életéhez tartozhatott, vagyis juhász-, vadász-, őrző-védő jóság lehetett. Előkerült viszont öleb méretű kutya maradványa is. Ezek az ölebek vagy esetleg kotorékebek lehettek az egykori tulajdonos drága házi kedvencei is. Nem valószínű, hogy csak úgy a szemétre dobták volna őket, ha a tulajdonos a helyszínen van, ráadásul egy pusztulási, betöltési rétegben. Mindezek mellett az sem túl valószínű, hogy egy esetleges menekülés során pont az ennyire apró jószágot ne tudták volna magukkal vinni, hacsak épp nem a pince fölötti helyiségben tartózkodott.

A fentebbi információorzásokat együtt szemlélve, és azt is figyelembe véve, hogy a mintegy öt-hatszáz méterre található halomsír is valószínűleg pont ebben az időszakban válik elhagyatottá,⁵ a véletlen események lehetőségét – ha nem is teljesen biztosan, de –

5 Általában a balácai halomsírról lásd K. Palágyi Sylvia szerk.: „A balácai Likas-domb”. *Balácai Közlemények*, 1996/4.; újabb adatok a keltezéshez és a feliratokhoz pedig Géza Alföldy: „Die Inschriften des Hügelgrabes von Balácsa” [A balácai halomsír felirata]. *Balácai Közlemények*, 2004/8. 23–122. o.

Ivana Bodrožić

Tegnap voltam a Duna Szállóban.
Kétszillagos
(azt mondják, hogy a reggeli szörnyű,
de az utóbbi időben mintha valamit javult volna,
mivel több a vendég).

Néhány évvel ezelőtt írtam itt egy verset
Ami elég híres lett,
És úgy tűnik, elég jó is.

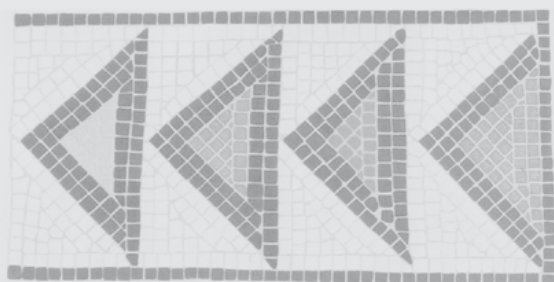
Van aki sírvafakad, amikor olvassa.
Átültették németre is.
A fordító úr megkérdezte, kicsit megrendülve,
Vajon tényleg az apámról szól?
Ki tudja, mit képzel róla.

A regény után, amely szintén egy szállodáról szól,
Az emberek azt kérdezik, az anyám még életben van, ugye?
(Szívesen megkérdezném én is tőlük ugyanezt,
de udvariatlan lenne, durvaságnak tűnik.
Valószínűleg bennem a hiba.)

Az étteremben ülök,
éppen annál az asztalnál, amely a konyhára néz,
a kétszárnyú lengőajtóra, pincérek jönnek-mennek,
tele a kezük edénnyel.
Nyilván az ajtó folyamatos lengése miatt,
de úgy érzem, bármely pillantban megjelenhet valaki.

Elgondolom, hogy leül velem szemben,
és nem kérdez ilyesmiket.
Valaki, aki nem csodálkozik a dolgokon.

FENYVESI Ottó fordítása

Lana Derkač

SZLAVÓNIAI PECSÉT

Szlavónia pecsét a párnán
a szobaasszony lázas sietséggel
cserélgeti odaadóan a lucskos huzatokat
amelyeken esténként arcod parázslott
Emlék vagy aki két héttel ezelőtt
még a zágrábi kenyeret harapta
és nyáron šibeniki bort kortyolt
Töredék amely mindig visszatér
az ebéd utáni vérkeringésed labirintusában
el-eltűnik Cesarić, Kraljević, Kanižlić és Kozarac*
és egyáltalán nem egyszerű átutazásuk metafizikája
ezeken a nem szokványos pályákon
azelőtt is rossz volt a vérkeringésed
Minitúra
amit megérint a bánat
mint a fekete vásznat a moly

MEGSZÁLLOTTSÁG

Apolló mind ez ideig az egyetlen aki
elcsendesítheti Aphrodité új életét
távol a görög hiedelmektől és régmúlttól
És tudja hogy az azúr hullámok tajtéka maradt
egyetlen hódolója
az újkori fürdőhelyen
Érdekelné miféle szobrásznak van joga
márvánnyá változtatni a nőt
csak azért mert álmában megjelent
ahogy hajnalban megrázza hajkoronáját a homokban
az ágya helyett
és minden szál haja
egy meggyilkolt alga

FENYVESI Ottó fordítása

* Dobriša Cesarić, Miroslav Kraljević, Antun Kanižlić, Ivan Kozarac: szlavóniai írók és költők.

elvethetjük. Mi más történhetett pont ebben az időszakban Balácán?

A malacok júliusi–augusztusi levágási ideje alapján egy olyan nyári, jelentősebb pusztítással járó eseményt keresünk, amely valamikor i. sz. 177 és 211 között történt. I. sz. 167–180 között zajlott a „nagy markomannszarmata háború” néven elhíresült háború, amely jelentős részben Pannónia területén játszódott le. Ennek az első szakasza i. sz. 174 körül záródott le, amely időpont viszont túl korai számunkra, hisz a pincében ennél később készült *terra sigillata*-edénytöredékek voltak. A második szakasz nyitánya, amely 177-ben volt és 178-ban vált olyan súlyossá, hogy mind Marcus Aurelius, mind az ekkorra már társcsászár fia, Commodus Pannóniába érkezett, már sokkal inkább egybevág a balácai pince adataival.

Mindezek mellett, az ásatások során másutt előkerült adatok alapján úgy tűnik, hogy a fentebb említett háborús eseményekhez egy másik, korábbi pusztulási réteg tartozhat, így a pince pusztulása ezt követően pár évvel, esetleg évtizeddel következhetett be, akár pont a nagy markomann–szarmata háborúk kárainak felszámolása közben, egy elhibázott építési munka vagy pont az építkezések közben bekövetkező újabb támadás következtében, legkésőbb a III. század második évtizede körül.

Bár az év továbbra is kérdéses, a hónapot a malacok vágási ideje miatt mégis tudjuk. Ez július–augusztus volt, a tulajdonosoknak és embereiknek pedig nem volt idejük kimenteni az értékeket. Azt azonban biztosan tudjuk, pont a kutyák maradványai miatt, hogy volt olyan, aki túlélte a támadást és elkezdte a rendrakást a központi lakóház maradványai között. Ez azonban már egy másik időszak részét képezi. Ez már a központi lakóház és minden bizonnyal a villagazdaság III. századi fénykorának a nyitánya, ha nem is éppen a legszebb módon.

(Az itt olvasottakat nem vethettem volna papírra Dr. Palágyi Sylvia ásatásvezető, a ma látogatható Balácai Kiállítóhely létrehozója, valamint Dr. Géczi János, a veszprémi Pannon Egyetem docensének segítsége és munkája nélkül.)

Kovács Endre:

**É. SZ. 47° 02' 42",
K. H. 17° 53' 19"**

Életem nagy részében nem hallottam erről a helyről, de aztán egyszer elromlott a fűnyíróm és el kellett vinnem Vámosra, a szervízbe. Akkor láttam először az üres parkolót és lejjebb azt, amit úgy hirdettek a parkolóban, „római kori villagazdaság”. Arra gondoltam, ide még visszajövök.

Aztán egy este Both Gábor borkereskedő barátomnak említettem ezt a dolgot, főleg a fűnyírót, borozgattunk, és akkor azt mondja nekem, arra gondolt, kellene rendeznünk egy bacchanáliát ott a romokon. Beszélt nekem nagyon szép mozaikokról, mindenféle faragott fejekről, élőkről és holtakról, szóval hogy az egy inspiratív hely. Vinnénk oda rengeteg kurvát, hát persze bort is. Azon fennakadtunk, hogy vizeznénk-e a bort, mint ahogy a rómaiak tették állítólag. Valakit említett, hogy süthetné majd a vaddisznókat, meg a tulkokat, nem tudom, talán a Mészáros Zoli? Persze táncosnők is lennének. Az egész három napig tartana. Aztán mondtam, én olyan etruszkra venném a dolgot, nekem az nagyon tetszik, ahogy elnyúlva, a könyökünkre támaszkodva iszogatnánk. Ahogy azt Cerveteriben láttam, a múzeumban. És amúgy is, mondtam, ott van az etruszk–magyar nyelvrokonság, illetve vérrokonság, ami egy alternatív elmélet a magyar nyelvrokonságról. Említettem Mario Alinei olasz nyelvészprofesszor *Etrusco: Uno forma arcaica*

di ungherese („Ősi kapocs: A magyar–etruszk nyelvrokonság”) című művét. Aztán persze mondtunk más neveket is: Magyar Adorjánt, Kur Gézát, Nagyernyei Szabó Zoltánt, míg eljutottunk Orbán Árpád *Folio Hungarica. Déli magyar őshaza, az új délies, sokszöges, poligonális szórokonitási rendszer és diadalútja* című munkájához. Aztán eszembe jutott, hogy ezek a könyöklősök mintha a sírokból kerültek volna elő. Későre járt, hagytuk a dolgot.

Már egy jó ideje dolgoztam a vöröskő-témámon, amikor egyszer aztán felmentem a fajszi kálváriára, hogy lefényképezzem az ott felállított vöröskő-talapzatra helyezett feszületet. Magammal vittem egy üveg ecetet és egy nagy kovácsoltvas-szöget, hogy elkészítem a *Szög és ecet* című művemet a feszület alatt. Nos, innen láttam először Balácát, fentről a távolban. A látványban nem jutottam tovább, mint az elhatározáshoz, hogy elmegyek majd oda egyszer.

Életem során kétszer is olyan helyen éltem, ahol a rómaiak látható nyomot hagytak maguk után. A rómaiak szempontjából ezek perifériális helyek. Az egyik *Lusonna* a Léman-tó partján, az Alpok lábánál, a birodalom szélén, egy kikötő nyomai, kereskedők települése. A másik onnan ezeröttszáz kilométerre a *Pelso* tó közelében, szintén a birodalom szélén, Baláca, ennek latin nevét nem ismerem. Az előző oly kevés nyomot hagyott maga után, hogy a neki szentelt múzeum egy palántázó üvegházra emlékeztet. Míg a második, és ez itt most a lényeg, a villagazdaság, művekben gazdag.

Amikor már a vöröskőnek szentelt könyvön dolgoztam, eljöttem ide, hogy fényképeket készítsék a faragott kövekről.

Aztán elkészült a könyvem makettje, sürgett a határidő, és akkor Bartuc Gabi megmentett, mert nem volt akkor még szöveg hozzá (mint ahogy most se lenne), és megírta.

Íme (részlet): „[Térjünk még vissza a rómaiakhoz...], a csodálatos oszlopfőkhöz és fogadalmi táblákhoz meg oltártöredékekhez, mágikus állatképekhez, varázslatos vadászenetekhez, annál is inkább, mert az az érzésem, hogy a mai napig csak kevesen tudnak róluk. Titkos kincs, holott nyilvános,

mindenki számára nyitott a kétezer éves vil-
lagazdaság romjain kialakított bemutatóhely.

A Balácán látható oszlopfők jelzésszerű
maszkos fejfigurái naiv megmunkálásukkal
csodálatos összhangot alkotnak ezzel a me-
leg, porózus anyaggal. Látszólagos primitív-
ségük ellenére is rafinált, absztraháló munka
eredményei. A »szellem geológiáját«, a tudat
mélyrétegeit látom bennük. Például az úgy-
nevezett maszkos oszlopfő a negyedik szá-
zadból, Vörösberényből tiszta kozmogónia, a
giacomettisre csiszolt, alapvonásaira véglete-
sen letisztult fej a nagy füleivel groteszk fi-
gura, mellette egy rohanó kutyával vagy őz-
zel számomra a kozmoszt birtokba vevő em-
ber gyermeki őszinteségű ábrázolása. Égi
üzenet. Az idők távolából egy »objekt«, plane-
táris relief, véletlenül sem közönséges ásvány.
A régi egyszerű lelkivilágú mestereknek az
idő romboló-építő mechanizmusa is segített a
tárgyak szakrális funkciójának, üzenetének a
felerősítésében. A merészen üresre koptatott
homokos anyagfelületeken van, ahol már
csak apró faragott jelek láthatók. Majdnem,
de mégsem nonfiguratív kompozíciók, hi-
szen az emlékezésnek és a tulajdonképpen
kézzelfogható anyagnaturalizmusnak, a vö-
röskő strukturális tulajdonságainak a szinté-
ziséből születnek. Az öröklétbe átmentett an-

tik világ optimizmust és bátorságot sugall, jó-
kedvet. Élet és halál, öröklét és enyészet moz-
dulatai végletesen összefonódnak. Miért van
az, hogy a szarkofág és a sírkövek derűs ha-
lottairól, urambocsá', a strandokon magukat
homokba ásó fiatalok jutnak eszembe? Én a
vöröskő anyagának az oldottságával, a ho-
mok képlékeny simulékonyosságával és derűjé-
vel magyarázom az asszociációt, amibe bele-
játszik a római életmód is, amiről úgy tudjuk,
hogy a természetben gyökerezve a végleteket
nagyon közel hozta egymáshoz. Vannak azért
szomorú mozdulatlanságban megkövült csa-
ládábrázolások is ezeken az antik kőlapokon,
ahogyan Kovács Endre fotói is tanúsítják.”

És akkor készítettem még egy képet a táj-
ról, onnan, Balácáról nézve, Balácát. Ezen
már nem látszik az ásatásra épült kiállítás
helyszíne, a környezet viszont igen, a tavaszi
ragyogásban.

A kép jobb oldalán egy apró kis villagazda-
ságot láttam (azt hiszem, fából épült), virágzó
fákkal körülötte. Három traktort és a háttér-
ben ipari tevékenység nyomait. Ennek közép-
pontjában egy fehér hegyet láttam, először
azt gondoltam, talán a szkíta-római-avar-
hun – és hát végül is magyar – kurgán, de
nem, nem az volt. Azt már biztos benőtte a fű.
És hát a hidrofor. Én azt szeretem a legjobban.

CRATAEGUS MAUYORIENSIS

– a sosem volt történelem

Galagonya ide, galagonya oda, Mauyori nem szerette a történelmet. Talán mert titokban már ő is a része volt, és hát Mauyori magát se kedvelte nagyon. „Miféle történelem az, amiben ennek is lapot osztanak?” – Mauyori szeretett magáról úgy beszélni, akár egy kívülálló.

Az tény, hogy (géjé) megvezette ezzel a galagonyával. „Még hogy legalább ezernyolcszáz éves!” Mert annyinak kellett lennie, ha már akkor is itt virított, amikor a villát építették. Balácán, vagy hogy a bánatba hívták ezt a dűlőt. Caesariana, ha igaz.

Lehet, hogy megvezette, lehet, hogy nem. Bár (géjétől) minden kitelik, de annál inkább az időtől. Még az is, hogy történelmet csinál magának. És az is, hogy egyes galagonyák kétezzer évig élnek. És ha így van, akkor a galagonyának bizony van történelme. Igazi. Afféle helyben ülős, lustácska történelem ugyan, de legalább saját. Nem ő megy, mint az emberféle, a történelem felé, nem ő szedgeti össze, önhatalmúlag, ahogyan neki tetszik, kényére-kedvére, hanem csak ácsorog, gyökeret verve a talajba, és várja a történelmet. Nézegeti az embert, ahogy fontoskodik.

Mauyori, akinek már akarva-akaratlan kijutott a történelemből, aki már belekeveredett, ha tetszett neki, ha nem, aki már öszszemaszatozta a törtélemmel magát és a történelmet magával, úgy döntött, hogy galagonya lesz. Ha már (géjé) megvezette. Ha már belekeverte ebbe a históriába. Az a galagonya, a balácai, caesarianai, az az ezernyolcszáz éves cserje. Mauyori úgy statuált, hogy kipróbálja a galagonyalétet. Sorsot választ magának, és ha már választhat, márpedig miért ne választhatna annyi nem-választás után, miért ne dönthetne a galagonya mellett? Miért ne választhatna nevet is magának – *Crataegus mauyoriensis*? Fikciónak ez sem utálatosabb, mint bármelyik koholmány.

Vajon hogyan került a Nagykút, Kiskút, Ányoskút háromszögébe az a mag? Bizonyára a szél sodorta oda, talán a bronzkorból. „Egy bizonyos – döntött Mauyori –, hogy a 118. évet írjuk.” „A galagonya a termőhely iránt különösebb igényeket nem támaszt, és jól tűri a nagy hőmérsékleti ingadozásokat.” (*Herbarium Pannonicum*. Carnuntum, 106[?]. 33. o.) Mégis két év kellett, hogy kisarjadjon. És már lássa, ahogy épül a villagazdaság.

Nem volt útban senkinek? Meglehet, az itáliai kereskedő, aki jó befektetési lehetőséget látott az Észak-Itáliához hasonló éghajlatú vidékben, vagy éppenséggel a kiszolgált katoná, Cephalo, aki családi birtokként kapta a területet, nagyon is megbecsülte? „A galagonyát a rómaiak a remény, a házasság és a termékenység szimbólumának tekintették.” (i. m.) Belebújik a cserje bőrébe Mauyori, hátha választ talál.

Hajlong és izzik, izzik és tikkad nyári nappal, őszi éjjel kétszáz hosszú esztendőn át, amíg a villagazdaság felépül és a környék megtelik étellel. Mauyori, a cserje, mindeből persze csak azt az egyet látja, ami éppen mellette nő ki a földből. Ám roppant jól érzi magát. Segítene mozaikpadlót rakni Cephalónak, falakat habarcsozni, freskót festeni, *cubiculumot*, *tricliniumot*, *culinát*, *cellát*, a likas-dombi *tumulust* építeni, *vididariumot* gondozni vagy éppenséggel a kerítésen túl jószágot legeltetni, ha eljutna odáig. Megvan annak is a hátránya, ha az ember bokor.

Így hát csak szemlélődik. És önfeledten túri, hogy dér csípte gyümölcsét disznókkal etesék, s hogy töviseire gébicsek nyársalják fel *victimáikat*. És boldog, ha az agg Agionius néhanap az árnyékába húzódik és virágot, bogyókat gyűjt az ágairól. Hőségben szíve-rősítő, sötétben nyugtató.

Százharminc boldog békeév – meg is állítaná az időt Mauyori. De az idő történelem akar lenni.

A gótok terjeszkednek, a szarmaták kiszorulnak Daciából, és hordáik Pannoniába nyomulnak. Mauyori, a galagonya minderről nem tud semmit. Csak azt látja, hogy Corvus, a seborvos, Cephalo ükunokája, az utolsó római birtokos menekül. Nem el-, nem végleg, csak kicsit odébb a barbárok elől. Így kell lennie, mert 248 nyarán 86 fémpénzt, ezüstöt és bronzokat, a fűtőcsatornába temet; Mauyori *ezt* látja. És azt is, ahogy lassan elpusztul minden. A rómaivá sosem vált kelták nyílt tűzön főznek a mozaikpadlón, de tógában és saruban lakmároznak a kondérokból – míg el nem söprik őket is a germánok. „Rómaiak!” – legyint száznégyszerű karjával Crataegus. „Itt agonizáltak még vagy száz évig, harcolgattak, építgettek, mint akik még hisznek bármiben...”

A galagonyára többé ügyet se vetett senki.

Jöhettek hunok, longobárdok, avarok, gepidák, jöhettek emléküik sincsen népek, mind csak használta és vitte, amit talált. Feltúrták a pincét, széthordták a köveket, bujkáltak vagy pihentek az odvaiban. „A helybéliek?” „Sosem lettek már helybéliek.” „Környékbéliek, talán.”

Caesariana – Mauyori örökös otthona – mégis állt még fél évezreden át. Hogy ki látta s ki nem? – a galagonya tudja, csak elmondani nem. Mert hát *Crataegus mauyoriensis* csak galagonyanyelven beszél, azon meg sosem volt kívül. Érteni is csak galagonyául tudott világeletében, így hát az *oratió*ból aligha tudta megsaccolni, hunok, szlávok vagy éppen magyarok vették-e igénybe a villa köveit, a vidék forrásait és az ő szolgálatait.

Látni persze látott. Falvak épültek balra, jobbra, javarészt az ő faragott ásványaiából, oszlopaiból. „De miért nem pont ide?” – ezer

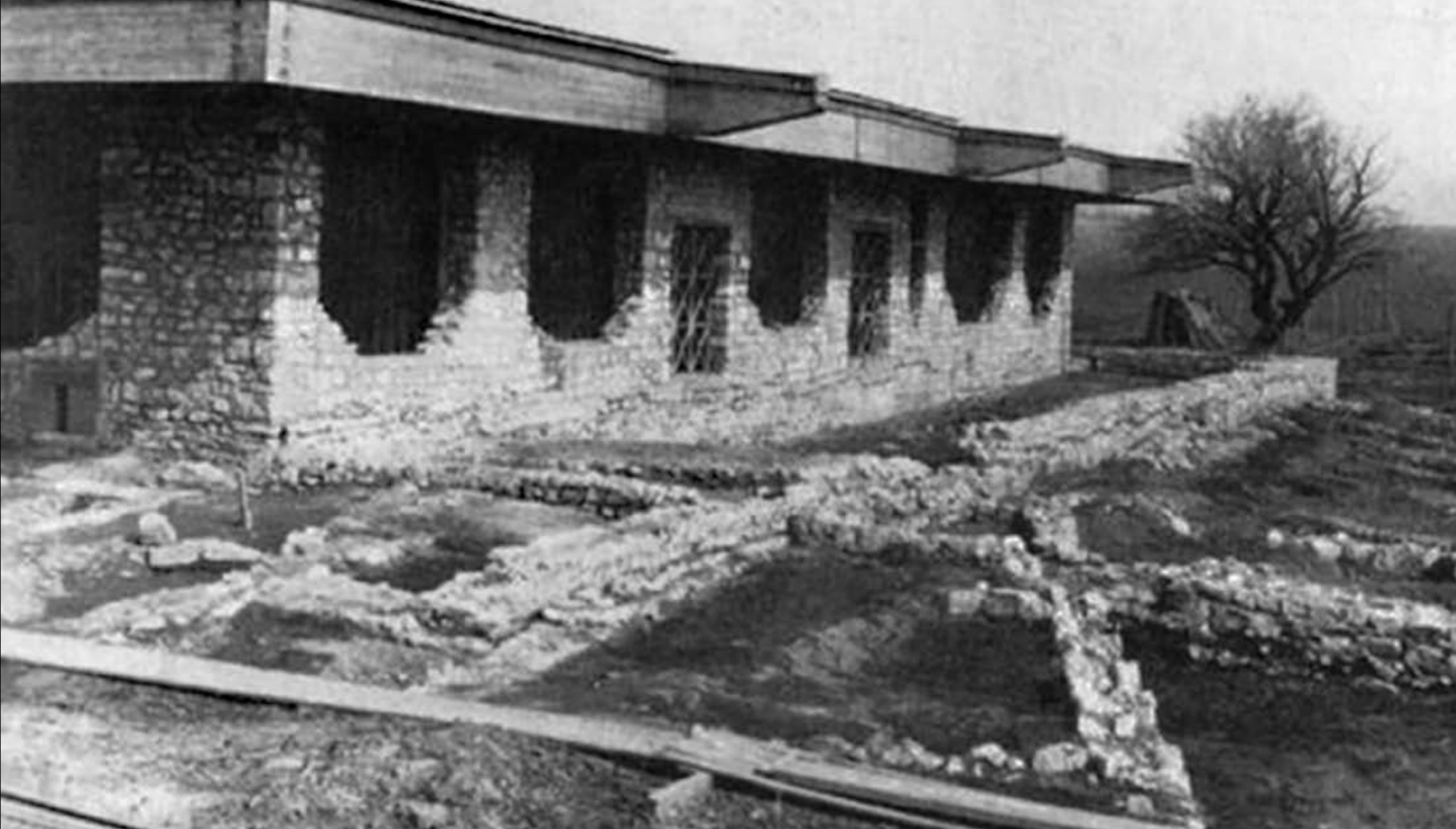
esztendő alatt se talált rá magyarázatot. Fel is hagyott lassan a töprengéssel. Más munkát keresett magának. *Cerberus* lett.

Mauyori, a galagonya jól elvult ezzel a státusával. Strázsálta a romokat, őrizte Rómát. Álmodni nem sokszor álmodott (aludni is keveset aludt), de hébe-hóba felidézte a világi szék napokat. Acacius gallyat szakított róla, azzal védte magát Balthasar és Melchior támadása ellen valamikor 127 nyarán. Geysa a munka és a tűző nap elől rejtőzött el alatta. Hilarius az ő takarásából leste Hilariát a fürdőben. „Nem láthatta, persze, de hallhatta! És naná, hogy elképzelte...” A nevük ellenére nem voltak testvérek. Hilarius kelta fiú volt, ám szinte családtag. Folyvást mókázott, kántált, így ragadt rá a név. „Hány évesek is lehettek, tizenöt, tizenöt?” „Ennek is van már vagy nyolcszáz éve. Ha nem több.”

Bizony, megvan annak is az átka, ha valaki csender. *Crataegus mauyoriensis* a következő évszázadokban semmit se látott abból, ami a környéken történt. A honfoglalóknak nyoma se volt, a városok mind messze épültek. A tatárok ugyan átvonultak a völgyön Dalmácia felé, és útközben Vámost is felperzselték, de kisebb gondjuk is nagyobb volt annál, hogy bármit is keressenek a romok alatt.

A galagonya már a fejét se kapkodta. Nem is volt neki, de nem is lett volna miért. Honnan is tudhatta volna, hogy a völgy királyi birtok, hogy földjeit rendre-másra elajándékozták vagy árendába adták, noha termelni nem termeltek rajta semmit. Éppenséggel láthatta volna Wámosi Simon fia János ispánt és fiait, Miklóst, Erdőt, Lászlót, Mauritiust, Iwánt és Jánost, amint 1304 nyarán határjárást tartanak a balácai romterületen egy kiterjedt birtokszerezési ügyben, de vagy nem figyelt fel a földmőrökre, vagy éppenséggel egyikük se járt arrafelé.

Talán megnyugodott volna, ha tudomására jut, hogy 1347-ben a veszprémi káptalan megvásárolta Wámosi János balácai birtokrészét, és ki sem adják a kanonokság kezéből jószerivel hatszáz hosszú évig. De hát mitől is lenne izgatott egy ezerkétszázhuszonkilenc éves cserje, aki egy kietlen völgyben római romokat őriz? „Az én fejem se káptalan”, mondhatta volna Crataegus, „már az is

A kép forrása: *Nemesvámos története. A község története az ősidőktől napjainkig* (Balatonfüred–Csopak Tája Szövetkezet, Veszprém, 1994.)

elég szép teljesítmény, hogy a gyerekek nevére emlékszem”. De nem mondott ilyet. Tette a dolgát. Elhullatta a lombjait őszel, száraz ágait szelekkel verette, virágzott és bogyózott, s hagyta, hogy töviseire gébicsek tűzzenek botor bogarakat.

Meglepődésre először ezerhétszáznyolcvannyalc évesen adódott alkalma. Akkortájt egy kegyesrendi tanár – „Laczkó Géza, ezt megjegyeztem” – és egy állomásfőnök, Rhé Gyula (ezzel már nehezebb dolga volt kiszolgált elméjének) kotorászni kezdtek a kövek között. Onnantól kezdve nyolcvan esztendőn át volt mit néznie.

„Csak kapkodtam a fejem”, mesélte Crataegus Mauyorinak, aki 1986-ban még szerette a történelmet, ezért jött el (géjével) Veszprémből Balácára. „Voltak itt már háborúk a közelemben, barbárok, tatár, török, kuruc, labanc, vörös sipkások meg vöröskatonák, jöttek, mentek, dúltak, odébbálltak. De ami mostanában történt, az már az én fejemnek is töméntelen volt. Figyel maga egyáltalán?”

Mauyori persze semmit se hallott, mert ekkor még a történelmet szerette, nem a galagonyát.

„Minden megsemmisült, amit azok ketten

kiástak. Csak a minap kezdték el újra. De már van látszatja. Hiszen maga is ezért jött, *itane?*”

Mauyori nem tudta, hogy ezért jött. Egészen pontosan: nem tudta, miért jött. Csak azt, hogy ha vannak kövek, van villabirtok, fürdő, tumulus, mozaikpadló, akkor van az is, amit történelemnek hívnak. Csak össze kell rakni sok követ, házat, mozaikot. Ha tömérdek van, akkor annyit. Ha ez az ára.

Ügyet se vetett a galagonyára. Meg se hallotta, amit mond. Meg se értette volna, ha hallja is. Járt-kelt, gyűjtögetett, rendezgetett. De a történelem nem akart valóra válni. Vagy nem tudott. Mauyori közelített, a történelem távolodott. Akár a délibáb, amit soha nem látott, de tudta, hogy van, mert lennie kell.

Végül ráébredt, hogy a történelemben a történ az egyetlen elem. Utálatos koholmány.

Harmincegy év múltán, a minap, Mauyori meghallotta a halott bokor hangját és megértette, mit mond. Tudta, hogy hívja, vissza, 118-ba, amikor (géjé) szerint kisarjadt a földből Caesariana közepén, az épülő majorság *aedificiuma* mellett. Mennie kellett. Nevet cserélt. Azóta van. *Crataegus mauyoriensis*. A sosem volt történelem.

POLÜKLEITOSZ ÁGYA PANNÓNIABAN?

Az antik mitológia modern kori recepciótörténetében Endümion és Szeléné szerelmi történetének a reneszánszt és a barokk operát követően igen kevés hely jutott. Ez az esszé egy kis adalékkal kíván szolgálni, amely abból a közismert tényből indul ki, hogy egyes pannóniai sírsztéléken is ábrázolták ezt a római szarkofágokon gyakran látható mitikus történetet. Fel kívánom vetni a kérdést, vajon elképzelhető-e, hogy a római művészet ezen provinciális leletei rávilágíthatnak egy Európa-szerte ismert és nagyrabecsült római *relief* rejtélyes jelene-tére, illetve hozzájárulhatnak egyes ikonográfiai aspektusainak újabb problematizálásához.

Endümion antik mítosztól jól össze lehet foglalni néhány mondatban: a holdistennő, Szeléné beleszeret a rendkívüli szépségű lükiai pásztorba (illetve vadászba), akit Endümionnak hívnak. Zeusz örök álmot bocsát az ifjúra, talán azért, hogy az istennő zavartalanul szemlélhesse kedvesét, és hogy az örökké ifjú maradjon. Szeléné minden éjjel meglátogatja őt a Latmosz egyik barlangjában, majd hajnalhasadtakor eltávozik. A történet egyes variánsai nem egyértelműsítik, hogy vajon Endümion viszonzta-e az istennő szerelmét, az ébredést nem ismerő alvást vajon nem azért nyerte-e el sorsául, mert nem volt képes viszonzni az istennő szerelmét,¹ vagy pedig büntetésből, mert mást szeretett, talán bűnös módon éppen Hérát.

Az archeológiai és vallástudományi kutatások szerint a mítosz Aphrodité és Adonisz tragikus szerelmi történetével is rokonítható, sőt az ugyancsak rendkívül szép Ganümedész elrablásával is. Mindhárom történetben közös vonásnak tűnik, hogy – legalábbis egyes változatok szerint – az isteni szerelmet az ifjak nem viszonzják. Lukianosz az *Istenek beszélgetései* tizenegyedik darabjában Aphrodité és Szeléné szájába versengő párbeszédet ad. A kérdés az, kit éget jobban a szerelmi vágyakozás, és kinek a kedvese a legszebb, Adonisz vagy Endümion? Eközben Szeléné pontosan úgy írja le kedvesét, ahogyan az ifjút a korabeli római mozaikokon és szarkofágreliéfeken látjuk: „Én nagyon szép-

¹ Hellmut Sichtermann: *Die mythologischen Sarkophage. Die antiken Sarkophagreliefs*. Mann, Berlin, 1992. 12/2. köt.

nek találok, Aphrodité. Különösen amikor a sziklára terített köpenyén szunnyad el, baljában tartva lándzsáit, amelyek lassan kicsúsznak a tenyeréből, jobbra a feje fölé vetve. Kimondhatatlan báj övezi arcát, és álomtól lenyűgözve leheli ambróziás leheletét. Akkor nesztelen és lábujjhegyen lebocsátkozom, hogy fel ne riasszam szenderegéséből..."²

A Bardo Múzeum egyik i. sz. ii. századi római mozaikja a Lukianosz által említett jelenetet ábrázolja: Endümion békésen szendereg a sziklán, mezítelensége kiemeli erotikus szépségét. A közeledő Szeléné vágytelien tekint az alvó ifjúra. Az alvó és az ébren lévő azonban már ezen a mozaikon sem tartozik közös világhoz, a vágy nem érhet célhoz, megmarad a szemlélés platonisztikus gyönyörénél.

Endümion örök alvása ugyan nem azonosítható a halállal, de paradox módon mégiscsak annak az analogonja, hiszen, mint Cicero kérdezte, vajon mit ér egy olyan alvás, amelyet nem követ felébredés? Míg azonban Endümion esetében az „alvás” lehet csupán eufemizmus is, az örök pihenés metaforája, addig Adonisz valóban a könnyörtelen halál választja el Aphroditétől. Adonisz nem tudja megfékezni vadászszenvedélyét, és az istennő figyelmeztetése ellenére is vadászatra indul. Miután egy vadkan halálra sebzi Adonisz, Aphrodité gyászba öltözve siratja meghalt kedvesét. A görög költészetből a szmürnai Bión siratóénekét tartják a mítosz legismertebb és legszebb kultói elbeszélésének. Bión metaforikusan összekapcsolja egymással Adonisz és Aphrodité szerelmi egyesülését az ifjú halálos álmával:

Gyászol, Adónisz, a vers: „Jaj meghal a kedves Adónisz!”

...

*Teste legyen még holtan is ott, puha, szép nyoszolyádon,
oly szép holtan is ő, oly szép, mint édesen alvó.*

Lágy takaródba borítsd, ahol annyiszor érte az álom

Melletted, teveled fáradva a szent szerelemben

Színarany ágyad ölén, mely most is várja Adónisz.³

Az alvó Adonisz alakja az Endümionéval igen közeli rokonságot mutat. Mindkét mítosz szarkofágok és sírsztélék dekoratív jeleneteihez szolgáltatott alapokat. A xvi. században különös megbecsültségnek örvendett egy római kliné-relief, amelyet az esztétikai értéke miatt Lorenzo Ghiberti körében – aki egyébként egy ideig a relief birtokosa is volt – „Polükleitosz ágyának” neveztek el. Azt feltételezték ugyanis, hogy a relief görög eredeti, ráadásul a görög szobrászok legkiválóbb iskolájának, Polükleitosznak vagy éppenséggel Pheidiasznak az alkotása.⁴ Minderről Giorgio Vasari is tudósított, s részben az ő nyomdokán haladva fejtették ki a reneszánsz művészet szaktekintélyei, mennyi jelentős alkotás született e relief hatására: Ghiberti munkáin kívül például hogyan hasznosította Raffaello műhelye a loggiák freskóinál,

² Lukianosz összes művei. Magyar Helikon, Bp., 1974. i. köt. 120. o. Jánosy István ford.

³ Domokos János–Falus Róbert–Szepessy Tibor szerk.: *Görög költők antológiája*. Európa, Bp., 1982. 492. o. Szepessy Tibor ford.

⁴ A relief recepciótörténetét legutóbb részletesen összefoglalta Leonard Barkan: *Unearthing the Past. Archaeology and Aesthetics in Making of Renaissance Culture*. Yale University Press, New Heaven, Connecticut, 1999. 258 sk. o.

hogyan mutathatók ki ikonográfiai analógiák Tizianónál és Veronesénél, illetve hogyan inspirálta a *relief* alvó alakja Giulio Romanót, Lorenzo Lottót és más művészek alvó figuráit.⁵ Ezen a *relief*en elsősorban azon akadt meg a reneszánsz művészek szeme, hogy az alvó – vagy inkább halott – férfi mellett látható meztelen nőalak felső teste olyan száznolcvan fokos fordulatot mutat, ami a valóságban elképzelhetetlen, s ennek az elfordításnak a megoldása, amelyet az antik a művészetben egyébként nemigen ismerünk, keltett különös elismerést.⁶

A *relieftábla* egyébként igen hamar Rómába került, hosszabb idő óta a Palazzo Mattei emeleti loggiájának falát díszíti. A mű méltatását azonban már a reneszánsz fénykorában megzavarta egy különös körülmény, amelyről először Pirro Ligorio számolt be:⁷ egymás után kerültek elő a *relief* pontos vagy kevésbé pontos másai, úgyhogy felvetődött a kérdés: nem görög eredetiről van szó, hanem ezek talán mind egy elveszett eredeti római másolatai. Van olyan hipotézis is, hogy a Ghiberti tulajdonában álló kliné eltűnt, s a Palazzo Matteiben látható *relief* maga is csak egy másik replika.

Nemcsak a római kliné eredete maradt tisztázatlan, hanem az is, hogy vajon mit ábrázol a jelenet. A reneszánszban divatos neoplatonikus, allegorizáló olvasat Aphroditét és Vulcanust sejtí a jelenet szereplőiben.⁸ A mai értelmezések némelyike vagy Ámorra és Psychére asszociál, Apuleius meséjének azon epizódja alapján, amelyben Psyché egyik éjjel meglesi az eddig sosem látott kedvesét, az alvó Ámort. Leginkább az általam idézett amerikai szakirodalomban uralkodó harmadik hipotézis va-

lószerűsíthető, amely szerint a kliné-*relief* talán Aphrodité és Adonisz tragikus szerelmi történetének tragikumát ábrázolná. Ez utóbbi mellett szólhatna az az érv is, hogy az ágyban fekvő férfi minden jel szerint halott, és nem alvó. Erre utal a férfi lelógó karja is, amely az antik művészetben annak az ikonográfiai jele, hogy az ábrázolt személy halott.⁹

A „Polükleitosz ágyát” szemlélve és annak reneszánsz hagyományozását olvasva néhány pannóniai sírsztélé képe idéződött fel az emléke-

Endümion és Szeléné – i. sz. II. századi római mozaik (Bardo Museum, Tunisz)

5 Ernst H. Gombrich: *Die Kunst der Renaissance I. Norm und Form*. Klett-Cotta, Stuttgart, 1985; Barkan: i. m. 161. o.
6 Gombrich: i. m. 163. o.

7 Pirro Ligorio: *Delle antichità di Roma: Circi, amphitheatri con numerose tavole e la pianta cinquecentesca di Roma* (1553). Lásd még Henning Wrede: „Römische Reliefs griechischer Meister?” In Christoph Bröker-Michael Donderer szerk.: *Das antike Rom und der Osten. Festschrift für Klaus Parlasca zum 65. Geburtstag*. Universität Erlangen-Nürnberg Universitätsbibliothek, 1990. 219–234. o.

8 Ennek az értelmezésnek a nyomán textuális háttérként Vergilius *Aeneis*ének 8. éneke is felmerülhetett.

9 Barkan: i. m. 266. o.; továbbá David Rosand: „The Passion of Adonis”. *Arion: A Journal of Humanities and the Classics*, 2014. tél (21. évf. 3. sz.), 5–27. o.

zetemben, amelyeknek e kontextusba történő bevonása a kliné további rejtélyeire is rávilágíthat. Ezeket az archeológiai leleteket udomásom szerint eddig még nem hozták kapcsolatba a „Polükleitosz ágyával”. Mindkét hivatkozott sírsztélé a pannóniai provincia művészeti terméke, az időszámítás utáni II. századra datálják őket, s az egyiket az antik Savariában, a másikat pedig Poetovióban, azaz a mai Ptujnál találták.¹⁰

Ezen a két *relief*en a szakirodalom egységes álláspontja szerint Endümion és Szeléné látható, így értelmezi a jelenetet nemcsak Erna Diez, de a *Lexikon Iconographicum Mythologiae Classicae* is, sőt legutóbb Michael Koortbojian is. A művészi kvalitás különbségeitől, valamint a *relief*-jelenetnek a síremlék egészen belüli kontextualizálásától eltekintve maga a jelenet hasonló: a fekvő férfi az egyik karjával a klasszikus Endümion-pózban látható, a másik karja ugyanakkor lecsüng, mint a halottaké. Mellőle fel egy hasonlóképpen hátról látható mezítelen nőalak, akinek a testtartása is igyekszik imitálni azt a merész elforgatást, amely a kliné mesterei megoldását idézi.

„Polükleitosz ágya” – római relief az i. sz. II. századból (Palazzo Mattei, Róma)

Ez az analógia ugyan rávilágíthat valamelyest a kliné ikonográfiai elemeire is, azonban újabb értelmezési problémákat vet fel. Eddig ugyanis úgy tudtuk, hogy Endümion és Szeléné történetét a római sírművészet sohasem ábrázolja beteljesült erotikus jelenetként. Még az az európai festészetben gyakran ábrázolt szelénéi „csók” sem látható egyetlenegy szarkofágreliefen sem. Ezért a két pannóniai leletről sem tartja az archeológus szakma azt, hogy erotikus ábrázolás volna, Erna Diez és Koortbojian szerint sokkal inkább a halál által elválasztott pár túlvilági boldogsága és öröme az, amit a sírrelief faragója a keleti misztériumvallások szellemében ábrázolt.¹¹

De vajon akkor mi a helyzet a klinéábrázolással? Először is kétségtelen tény, hogy az alvó vagy halott férfi nem fonja a feje köré a jobb karját, nem fekszik a közismert Endümion-pózban. Ez azonban mégsem zárja ki azt, hogy esetleg Endümion lenne az alvó, hiszen más római *relief*eken is láthatjuk őt e kartartás nélkül, például a római Museo Campidoglio klasszicizáló római *relief*jén, amely az alvót előrebukó ülő pózban, egyedül ábrázolja. Másodszor pedig Szelénére vallhat az alvó mellől való felkelés pillanata. Szeléné – akit az orfikus himnuszok nemcsak „ragyogónak”, de „virrasztásszeretőnek” és az „idő anyjának” is neveznek¹² – a római szarkofágokon is mindig az érkező és egy-

10 Pokrajinski Muzej Celje; ehhez lásd Erna Diez: *Unveröffentlichte archäologische Vorträge aus vier Jahrzehnten*. Lit, Münster, 2011.

11 Diez: i. m. 129. o.; Michael Koortbojian: *Myth, Meaning and Memory on Roman Sarcophagi*. University of California Press, Berkeley–Los Angeles–London, 1993. 78. o.

12 Görög költők antológiája. I. m. 731. o. Ritoók Zsigmond ford.

ben a távozó, de sosem a kedvesénél időző. A Hold felkelte és a hajnal hasadása közötti, pillanatnyinak tartott idő adatik az ő szerelmének és gyászának. Míg a szarkofágokon az alvó Endümion meztelen szépségét erőszak és puttók fedik fel az éppen érkező Szelénének, itt maga a világló, fénylő istennő az, aki felfedi, s ezzel láthatóvá teszi a fekvő férfit, miközben ő maga már távozóban van. Megítélésem szerint téves e három *relief* bármelyikén egy túlvilági találkozás és beteljesült egyesülés örömét látni: ennek már az alvó-halott férfi és az ébrenlévő-távozó nő ellentéte is el-
lentmond.

Vajon nem valószínűsíthető-e tehát, hogy ha az előbbi két pannóniai sztélé valóban Endümiont és Szelénét ábrázolja, akkor a kliné is ezt a római szarkofágokon oly gyakran ábrázolt mítoszt használja fel a szerelem, az elválás és a gyász érzelmi kifejezésére? A reneszánsz értelmezés a klinét allegorikusan a fenséges birodalmába emelte a szerelem és a művészet kölcsönviszonyával – ebben a jelenetben is azt kívánta látni, ahogyan ezek tükrözik egymást. A beteljesületlen vágy, az örök sóvárgás és a halál utáni sorszerű elválás ikonográfiai jelzéseit azonban, amely drámaian áthatja a római sírművészetet, csak a xx. században kezdik érzékelni, s ami magát a klinét és a két pannóniai *relief* illeti, talán ez a közös jegy is hitelesebben mutatkozik meg a római városi és a provinciális művészet ilyen összekapcsolásával.

Poetoviói síremlék – i. sz. II. század

KÉPEK EGY NÁPOLY MELLETTI VILLÁBÓL

A Római Birodalomban élt, ógörögül író Philosztratosz (Lémnosz, i. sz. 165 k. – 244 k.) *Eikonesz* („Képek”) című művének bevezetőjében elmondja, hogy mikor Neapoliszban – ebben a görög műveltségű itáliai városban – ünnepi játékok voltak, ő egy barátjánál szállt meg, s mivel nem akart nyilvános előadást tartani, az ifjak, hogy találkozhassanak vele, gyakran keresték fel őt vendéglátója házában. „A város falain kívül laktam, egy tengerparti elővárosban. Itt egy nyugatra nyíló oszlopcsarnok épült, négy- vagy talán öteemeletes, kilátással a Tirrén-tengerre.” A drágakövektől ragyogó csarnok legszebb díszei Philosztratosz szerint a jó ízléssel kiválogatott, különböző festőktől származó festmények voltak. Szállásadójának tízéves, nagyon tanulékony kislánya kérte meg őt arra, hogy fűzzön magyarázatokat ezekhez a képekhez. Neki és az előadásait hallgatni vágyó városi ifjaknak szólnak az irodalmi utalásokkal is dolgozó képelemzések. Az alábbiakban ezekből a festményleírásokból közlünk egy kis ízelítőt, egy mitológiai jelenet ábrázolásának, egy portrénak és egy csendéletnek a bemutatását: a képekhez képzeljük hozzá a Nápoly melletti római villa oszlopaikat, kertjének növényeit és a csodálatos tengeri kilátást.

Philosztratosz

KÉPEK

Poszeidón meglepi a forrásnál Amümónét

Poszeidón tengeri útjának leírásával Homérosznál már találkozhattál: Aigaiból indult az akhájok ellen, s a nyugodt tenger a maga lovait és szörnyeit adta az isten mellé kísérettül. Homérosznál is ezek szökellnek vígan Poszeidón után, akárcsak itt a képen. Az eposzt olvasva nyilván szárazföldi lovakra gondolsz, hiszen a költő „érckörmű” és „gyorsröptű” paripákról beszél, akiket ostorral hajtanak, a festményen viszont lótestű, halfarkú lények vannak befogva a kocsiba, vizes a patájuk, jó úszók, tengerkékek, s Ze-

uszra mondom, a delfinekre hasonlítanak. Homérosznál a tengeristen felháborodott haragra gyűlt Zeusz ellen, mert megfordította a görögök szerencséjét, s úgy intézte, hogy most ők legyenek kénytelenek visszavonulni, a festő viszont sugárzóan, vidám tekintetűnek és féktelenül szerelmesnek mutatja őt.

Amümóné ugyanis, Danaosz lánya, aki gyakran lejárt az Inakhosz folyóhoz, megtetszett az istennek, s most Poszeidón éppen azért kerekedett fel, hogy megszerezze őt magának. Amümóné még csak nem is sejti, hogy az isten beleszeretett. A hajadon rémült arckifejezése, remegése, s az, hogy az aranykorsó kiesik a kezéből, jelzi, hogy Amümóné megijedt, s hogy nem tudja, miért hagyta el Poszeidón olyan nagy hévvel a tengert. A víz csillogásával keveredő aranszín beragyogja

1 „Hármat lépett csak, negyedikre elérte a célját, / Aigait: itt a habok mélyén híres palotája / van neki fényes aranyból, csillog, s el nem enyészik.” Homérosz: *Iliász*, XIII. ének, 20–22. sor (Devecseri Gábor ford.). (A lábjegyzetek a fordító megjegyzései.)

a lány természetes sápadtságát. De hagyjuk most, fiam, a menyasszonyt: hiszen már kezd feltornyosulni a nászúk fölé a hullám, mely most még tengerkéék és áttetsző, de Poszeidón hamarosan bíborszínűre festi majd.

Olümposz portréja

Kinek fuvolázol, Olümposz?² S mi szükség van zenére ezen az elhagyatott helyen? Nincs itt sem egy juhász, sem egy kecskepásztor, nem hallgatják fuvoládat a nimfák sem, akik szépen tudnak táncolni a zenére. Azt sem értem, mi örömet lelsz a forrásvízben, amelyre rálátsz onnan a szikláról. Mi közöd neked hozzá? Hiszen nem neked csörgedez, nem kíséri dalával a zenéd, nem is mérjük ki veled a napodat,³ hiszen azt szeretnénk, ha fuvolázásod az éjszakába nyúlna. Ha pedig a szépségedről akarsz meggyőződni, akkor ne a vizet figyeld: mi ugyanis részletesebben felsorolunk mindent, ami gyönyörű rajtad.

Villámló a szemed, tüzes sugarakat lövell a fuvola irányába, szemöldököd íve kifejezi fuvolajátékod értelmét, az arcod mintha remegne s táncolna a dallamra, pedig nem fújja fel a levegő, hiszen az a fuvolába áramlik. A hajad nem ápolatlan, de nem is simul a fedre fényesen, mint a városi ifjaknak, hanem száraz és felborzolódt; cseppet sem száraz viszont a rajta lévő szúrós és zöldellő fenyőágakból font koszorú. Csodaszép ez a koszorú, s jól illik egy ilyen szép ifjúhoz: a virágok nyílnak csak a hajadonok számára, ékesítse csak a nőket piros színük. Mellkasodat, úgy hiszem, nem csak a levegő duzzasztja, hanem a zenei ihlet s a fuvolajáték átérzése is.

Eddig látszódsz csak a víztükörben, ahogy fölé hajolsz a szikláról. Ha egész alakod látszódná, az alsó testedet akkor sem mutatná rendesen, a víz ugyanis csak felületesen tükrözi vissza a dolgokat, megrövidíti ugyanis azt, ami hosszú. S hogy a tükörképed hullámzik benne, azt talán a fuvola okozza, hiszen a fújás ereje egészen a forrásig elhat, de lehet, hogy mindennek Zephürosz az oka: ő ad levegőt neked, hogy a fuvolába fújhass,

a fuvolának, hogy szólhasson, s a forrásvíznek, hogy a fuvolaszóra megremegjen.

Csendélet fügékekkel

Fügét szedni nagy öröm, s ezek mellett sem mehetünk el szó nélkül. Sötét, lédús fügek vannak itt a képen szőlőlevelekre halmozva. A festő repedéseket rajzolt a héjukra: némelyik csak egy kis résen át ereszt mézédés levet, némelyik viszont annyira érett, hogy kettéhasadt. A közelükben egy ág hever, bizonyára nem céltalanul és minden haszon nélkül: árnyékban tartja a fügéket, melyek között vannak zsengék és éretlenek, de vannak fonnyadtak és túlértek is, ez utóbbiak közül némelyik már rothadásnak indult, s fényes nedv folyik ki belőle. Az ág tetején egy veréb ül, s csőrével kivájja a legédesebbnek látszó fügéket.

A talaj dióval van borítva, némelyik már kiszabadult a burokból, némelyik még egészen a külső burokban, s olyan is akadt, amelynek a külső burka már kezdett felhasadozni. Nézd, ott meg körték körtére, almák almára halmozva, rakásba vagy tízesével: csupa illatos és aranszínű gyümölcs. A pirosakra azt mondanád, hogy nem kívülről került rájuk ez a pír, hanem belőlük fakadt.

Ott vannak a cseresznyefa ajándékai is, s fürtökben, kosárba rakva a szőlő, a kosarat pedig nem más fából fonták, hanem magából a szőlővesszőből. S ha látod az összefonódó venyigéket, a róluk lecsüngő szőlőfürtöket, az egyenként, aprólékosan kidolgozott szőlőszemeket, biztosan Dionüszoszt dicsőítéd majd, „szőlőadó fenségnek”⁴ nevezéd. Azt hinné az ember, hogy ezek a festett fürtök megehetőek és igazi bortól duzzadók.

S mindezek között a legédesebb: fügefaleveleken sárga méz, még bezárva a lépbe, de már folya is ki belőle, amint valaki hozzáér. Egy másik levélen friss sajt, épphogy csak megszilárdult, még reszkető. Hűtőedényekben tej, amely nemcsak hogy fehér, hanem még csillogó is: fénylik ugyanis a felszínén úszó tejszintől.

POLGÁR Anikó fordítása

² Olümposz mítikus zenész, Marszüász tanítványa és fiúszeretője.

³ Utalás a víziórára, a klepszidrára.

⁴ Arisztophanész: *A béke*, 520. sor (Arany János ford.).

Jacopo Sannazaro

FRIGYES KIRÁLYHOZ

Lendületet tollam tőled nyert csak, Federicus,
pennám rábírtad: zengje dicséretedet!
Birtokot és villát kaptam Nápoly pereménél.
Költő s földműves: ez vagyok általad én.

MERGELLINAI VILLÁJÁHOZ

Villa! Szentelt bérc meg a tenger őre!
Háza nimfáknak, s a rokon varázsú
Dorisé! Egykor fejedelmek éke:
szívgyönyörűség!

Szűz Camoenáim pihenője lettél!
Városunk pletykás közegét utálom,
cselszövés, ármány hamar elcsigáznak:
jobb menekülni!

Csak te adsz nékem liget-öl-nyugalmat:
bő babér kúszik föl a szikla árnyán,
zsong a forrásvíz meg a Múzsá-ének,
s tárul a barlang!

Hogyha megjöttem, s a napaea-lányok
kultuszát tisztelhetem elmerülten,
drága Mergellina, az oldaladból
phoebusi hab zúg!

Hozd, fiú, lantom, mely az oszlopon csüng,
itt az elsőn! Társam a víg tusában,
hozz virágot még: menekülve fusson
szerte a sok gond!

Hírnevem, mely száll az egész világon,
zengje, mily ékes ragyogó királyunk,
szerte, hol szárnyal szekerén a nap, s ott,
hol lehanyatlik,

ott, ahol dérral Helice eláraszt
ismeretlen földet, ezernyi népet,
ott, ahol izzó homokot kavarr föl
s hint el az Auster!

Megbecsült ifjan, ha a húrhoz értem,
származásáról ha dalom faragtam,
őseit méltán szedi versbe költő,
oly ragyogó mind!

Bőkezűségét soha nem tagadta.
Biztatást így nyert a tudatlan ifjonc:
így kapott erdőt s pihenőt, a Múzsák
kedvese így lett!

FRIGYES KIRÁLYHOZ

Téli, bodor levelű szőlőt küldtem kacsos ágon,
ó, te királyságunk fénye, reménye, ura!
Kushad a prés, vizenyős a talaj, nem forr ki a must most,
ámde te szőlőt lelsz mégis az asztalodon!
Vén Autumnus tán liliomligetet telepít most,
hogya ez is megesik ekkora fagy közepén!

SZÜLŐFÖLDJÉHEZ, MIELŐTT SZÁMKIVETÉSBE INDUL

Ég áldjon, Nápoly, te szirének legdalosabbja,
Heszperidáid mind áldja az ég s ligetük!
Mergellina! Jaj, el ne feledj! Könnyes koszorúmat,
bár kis ajándék csak, vedd kegyesen, gyönyörűm!
Édesanyám és édesapám holt szelleme, immár
tömjént égetek én: vedd kegyes áldozatul!
Szűzi Sebethias, csacsogó habodat sose vond meg,
gerjeszd álmaimat, míg mar a számkivetés!
Leljen a megfáradt szép álmat a nyár hűvösében,
langy szellő, habözön ontsa a dallamait!
Önként nem mennék, de a Sors majd óvja a léptem,
mert az erős férfit végzete nem veti meg.
Elkísérnek a Múzsák is, s fölfűtik a költőt,
s jóslataiktól lesz boldog a lelkiütem.
Hízogató lelkemnek az ítélet, de a hűség
önmaga is nagy erény: számkivetett jutalom.

CSEHY Zoltán fordításai

KIVÁLÓ MENEDÉK

Géczi Jánosnak

lábdiiban nem volt kerítés, se árok

akkora se, amekkorát a romulus ugrott át

vagy az a remus volt?

ez, hogy meg lehet ölni valakit egy darab föld, vagy egyáltalán, bármilyen törvény védelmében, ez akkoriban kérdésesnek látszott, kérdésesnek a hazaszeretet e kissé hisztérikus formája, átugrod a testvéred által kijelölt határt, és megöl, mert megígérte, a szavát adta magának az ölésre, azért

nem volt kerítés lábdihegyen, pontosabban mi magunk nem emeltünk kerítést, ha jól emlékszem, a négyszázhusz négyszögöles területet csak egyetlen oldalról határolta bármi, ami kézzelfogható módját bírta a létezésnek

egyszerű csirkedrót, zöldre festve

az választotta el a telkünket a német- vagy biológiatanár házától, ezt a kettőt valami öszszemosta, a német- vagy biológiatanár mindenestre őrzítő kertet varázsolt maga köré, a nyakába szedte a lábát, és elhatolt minden-hová a világon, legyen, mondjuk, a kaukázus, elhatolt, és nyomban letérdelt, ha meglátott valamit az idegen földből kinőni, óvatosan kiszedte a kis növényt, szerintem egy kockás zsebkendőbe tekerte, aztán hazavitte, azaz hazahozta, ide, a zöld csirkedrót mögé,

elültette, és egy kis bádóg táblácskára fölírta a nevét egy ismeretlen nyelven

géczi jános házára almádiban fehér rózsza fut, petrarca házától hozta

a nagymamám azt mondta, hogy latin, hogy latinul vannak a nevek a táblákra írva

viharvirág *dimorphoteca*

hogy rómát a nem-rómától el kell választani, azt a romulus találta ki, elválasztotta romulust a nem-romulustól, aztán amit elválasztasz, a helyet, amelynek a közepére tervezed magad, mindjárt el is nevezed önmagadról, ezentúl te is ő vagy, szent és sérthetetlen

és aztán, bárhova mész, viszed ezt a törvényt magaddal, csak akkor lehetsz otthon, ha azt, amit otthonnak hívsz, elkülöníted attól, ami nem-otthon

„Kedves Gallusom! Csodálkozol, hogy én annyi örömet találok laurentumi – vagy, ha így tetszik: laurensi – birtokomban. De talán nem csodálkozol, ha jobban megismered elragadó nyaralómat, a csodálatos fekvésű vidéket és a tágas tengerpartot.”¹

így plinius

elragadó nyaralóm

bekerítéd a földedet, ezzel teszed otthonná, hogy aztán az otthonon belül is kijelölj magadnak egy még meghittebb területet, és annak a közepén pedig egy darab fedetlen négyzetet, hogy fölbámulhass onnan a saját egedre, azért, hogy ott külön is elragadtasd magad, de persze úgy, hogy a szegélye be legyen fedve, hogy nyugodtan mászkálhass szárazon körbe az ismeretlen isten szabad ege alatt

„Nyaralóm tágas, minden igényt kielégít, s fenntartása sem túl költséges. Bejáratánál egyszerű, ám mégsem szegényes atrium fogad, ehhez csatlakozik egy D alakban körbefutó oszlopcsarnok,

¹ Ifj. Plinius: *Levelek*, II. könyv, 17. levél: „Laurentiumi birtokáról” (Muraközy Gyula ford.).

amely kicsiny, de nagyon kedves udvart vesz körül. Kiváló menedék, ha rossz az idő, az ablakok és a kiugró tető biztonsággá teszik."

miért mondtam igent, mit akarhattam, mire számítottam, mi lesz, ha elmegyek balácára, mit találok ott, amit eddig még nem láttam, a látvány milyen minden addigitól különböző elemeit, milyen érzésnek volt a fedőneve a kíváncsiság

mi lesz ott, mi lehetne, egy rakás kő, körülhazudva valamennyi tudással

kiváló menedék

a római úton kellett elmenni kenyérért, végtelen út, vagy legalábbis nagyon hosszú, hosszú és fárasztó, mintha valóban rómaig vezetne, de nekem csak a vegyesboltig kellett mennem rajta, a vegyesboltig poroszkálnom a hatéves lábammal, vakító augusztusi fények, fehér por, kisebb-nagyobb, szürke kövekkel tarkítva

tördemicen, a kutyorban még, ahol a rácsos ágyam állt az almafák alatt, tényleg egyáltalán nem voltak kerítések

bármerre néztél, minden hullámozott, vagy talán az is az én volt, az énedet szagoltad, azt szívtad vissza mindenként, minden én volt, még nem kellett az otthont a világról leválasztani, a leválasztásra nyilván a rács tanított meg, egy rácson át nézelődtem, és abba is kapaszkodtam a nézelődéshez, kerítésbe kapaszkodva szívtam be a fűbe hullott, bíborfekete almák bomlásának szédítő illatát, otthagytak, mert védett a kerítés, otthagytak az almafák tövében, vibrálnak a fényfoltok az almafák árnyékán, húzod be magad, húzódasz vissza a rács mögé, mi intézi el, talán a félelmed, mert egyedül hagytak, azért, vagy éppen pont attól kezdesz félni, ami megvéd, az csinál a kívülből nem-ént, amitől csak egy kerítéssel tudod megvédeni magad

egyáltalán nem féltem az almafák alatt, mert az ént a nem-éntől még nem választotta

semmi el, és még azt sem tanultam meg, hogy önmagadtól is lehet félni, későbbi lecke, érett változat

állsz, billegsz, valami húz le, még nem untad meg, hogy le tudod győzni, kapaszkodsz, fenntartod magad, nézel kifelé a rácsok között, de azt, hogy kifelé, még nem tudod értelmezni

tényleg a fájdalom tanít meg, az osztja kintre és bentre a világot, az teszi világgá a nem-ént

„Balra, kissé távolabb a víztől, egy nagyobb, majd egy kisebb szoba, melynek egyik ablaka a kelő nap sugaraival telik meg, a másik pedig az utolsó, alkonyi fényt őrzi. Innen is kilátás nyílik a tengerre, de távolabbra és zavartalanabbul. E szoba az előrenyúló ebédlővel beszögellést alkot, ahol a nap legtisztább sugarai gyűlnek össze, forrósodnak fel. Ez embereimnek téli tartózkodási és testgyakorló helye. Idáig érve minden szél elpihen, legfeljebb azok nem, melyek elhajtják a felhőket, de itt még akkor is nyugodtan lehet tartózkodni, ha fent az ég beborult. Ide csatlakozik egy félkör alakú szoba, amelynek ablakai a nap pályáját követik. Ennek a falánál könyvtárul is szolgáló írópalc áll, megakva nem egyszeri olvasásra, hanem komolyabb tanulmányozásra szánt könyvekkel. Innen függőfolyosó vezet át a hálószobába, s fűtőcsöveivel jótékonyan megszelídítve, arányosan sugározza szét a felvett meleget. A ház többi része ezen az oldalon szolgálaim és szabadosaim rendelkezésére áll, de általában oly rendes és csinos, hogy vendégeim elhelyezésére is alkalmas.”

birtokos személyragok

a saját rabszolgáink voltunk lábdiban

elküldtek kenyérért, mész, engedelmesen a képtelen távolságokra elhelyezett vegyesbolt irányába, telve bizalommal, hogy egyszer majd odaérsz, kipróbáltam vagy húsz évvel később, kábé három perc a felnőtt lábnak, de nem neked, neked egy örökkévalóság, elgondolhatatlan kaland a római úton

megmoccan valami például

egy szarvasbogár, húzza maga után a belét,
barna csíkokat húz a porba

balácán egy szöcske ül a falon

„Azután következik az elég széles, hideg vizű fürdőszoba, melynek két szemben lévő falánál egy-egy medence áll. Elég tágasak, itt fürödve azt hiheted, hogy a tengerben lubickolsz. Szorosan mellette a kenő-, az izzasztószoba, a fürdő fűtőszobája, majd még két fürdőszoba, inkább csinosak, mint fényűzőek. Igen ügyes megoldással kapcsolódik hozzájuk egy medence, amelyből a benne úszó kiláthat a tengerre. Nem messze van a labdázóterem, ide még a legnagyobb hőség idején is csak alkonyatkor süt be a nap. Majd egy torony emelkedik, földszintjén és emeletén két-két szobával. Van benne még egy ebédlőterem, kilátással a távolba vesző tengerre, a messze elnyúló partra s a leggyönyörűbb nyaralókra. Majd egy másik, egyszobás házikó, ahonnan a napkeltét és napnyugtát lehet látni. Emellett nagy borrház és gabonakamra. Alatta ebédlő, innen jól lehet hallani, hogyan viharzik és zúg, majd hogyan csendesedik el a tenger.”

lavórba öntöttük a vizet

a szomszédba kellett menni a kútra. talán ha kétszer mentem le a tóhoz, aki itt él, nem használja fürdésre, látásra se nagyon az úgynevezett magyar tengert. hurcoltam a vödört az úton, néha a lábamhoz ütődött. én is le tudtam engedni, ahogy a felnőttek, hagyni, hogy húzza magával a láncot, és tenyérrel fékezni a kereket. ha túl gyorsan forog, leégeti rólad a bőrt. amikor leér a vödör, belecsozban, a legszebb hang a világon, meg ahogy húzod föl és hullanak vissza a cseppek a bádoggal pereméről

ha meleg vizet akarsz, begyűjtasz a sparherdba a venyigével

nem volt labdázóterem

a nagyapám bevitt négy karót a ház elé a földbe, arra rászerezgett egy darab deszkát, asztalnak, ha éppen meg kellett igazí-

tani valamit, a kapa nyelét, vagy fölívágni, szalonnát, krumplit, mit tudom én

az volt a kapu

magam ellen játszottam, és mindig úgy intéztem, hogy a fradi nyerjen

albert laposan vargához, varga visszateszi, albert ló, gól

megyünk géczyjánossal *baláczára*, azt mondja, már majdnem mindenki megírta a szövegét, aki ígérte, csak a tolnai ottóra vár és rám, együtt késni tolnaival, nem akarhatnék ennél jobbat, és hogy úgy alakult, az egész szám a romokról szól, a romlásról, mintha a róma szó a romból származna, teszem hozzá most, az írás idejében, mintha az egész csak azért lett volna, hogy elpusztuljon, és később az eső néha kimossoz belőle valamit, elromlott rézpenzt, cserép darabját, csontot

úgy kerültem lábdiba, hogy hatvanháromban,

viszonylag későn, elvették a nagyanyámtól a tördemici birtokot, a dédapám földjének rá maradt töredékét, tizenvalahány hektárt, elvették és adtak helyette nyolcszáz négyszögölt lábdiiban, annak a nagyanyám rögtön eladta a felét, maradt azért egy kis szőlő, veteményes, pár barackfa, egy mandula, virágok, estike, büdöske és petúnia, volt nekem is egy darab földem, körülbelül négy négyzetméteres birtok, paprikát termeltem azon, megkennek neked egy darab májzsíros kenyeret, kimész a földedre, amelyet arcod verejtékével satöbbi, kibandukolsz és leszedsz egyet a saját paprikáid közül, beleharapsz, lehunyod a szemed

a tyúktól fölé lógott a meggyfád villás ága, fölkapaszkodsz egy könyvvel, hátradólsz, oda se nézel, a szádhoz húzol egy ágat, letépsz a fogaddal egy szemet, mintha tízezer évvel korábban volna

„Ha ide elvonulok, úgy érzem, mintha egészen elkülönültem volna a háztól. S igen kellemes az itt-tartózkodás, különösen ha Saturnalia van, amikor a ház többi része csak úgy visszhangzik a zsvajtól, az ünnep pajkos hangjaitól. Mert itt én se zavarom háznépem szórakozását, ők se az én tanulmányaimat.”

egy borospincében laktunk, a nagyanyám, a nagyapám, az unokatestvéreim meg én, se víz, se villany, viszonylag visszafogott saturnalia, talán ha tizenkét négyzetméter, egy petróleumlámpa világított, a nagyanyám az üveg fölé hajolt, és elfújta a lángot, így lett vége a napnak

minden elpusztul, hogy nagyjából erről szólna ez a szám, mondja jános a villa felé vezető úton, a lenvirágmező közepén

miért nem teszel oda egy karosszéket, kérdeztem tőle még reggel, fölfelé, a könyvtárszobája egyszemélyes erkélyére mutatva, ott kéne ülnöd, és nézni a balatont, vörösborral a kezében, és olvasni a pliniust

nevet, rázza a fejét, azt már nem, mondja

őrjítő kert, tombol benne a nyár

Adam Zagajewski

BARBÁROK

A barbárok mi voltunk.

Miattunk reszkettetek palotáitokban.

Ránk vártatok kalapáló szívvel.

A mi nyelveinkről mondtátok:

kizárólag mássalhangzókból állnak,

mik száraz levelekként susognak, zizegnek.

Mi éltünk vaksötét erdőkben.

Tőlünk rettegett Tomiban Ovidius,

mi tiszteltük oly neveken az isteneket,

miket kimondani sem tudtatok.

Ám ugyanúgy átéltük a magányt,

a félelmet, és áhítoztuk a költészetet.

ROMOK

Még az eltaposott gyufásdoboz,

mi hajnaltájt

egy néptelen parton hever,

is él.

Az első fénysugár,

mely már semmi újat sem lát,

lustán s gyöngéden megérinti

boltívet, falát.

Íme, egy gótikus

katedrális romjai,

a mosoly

és a pusztulás.

ZSILLE Gábor fordításai

mi mindent olvastam el a meggyfán

prunus cerasus

csingacsuguk halálát például

megyünk körbe a kertben, jános mutatja a rózsáit, a legtöbb rózsza büdös, mondja, a hangja hűvös és száraz, pedig három könyvet is írt róluk

ül a falon a szöcske ezerhétszáz éve

A „VILLA” KÖVEZETÉBE VÉSETT EMLÉKEZET

– a mester kézjegye El Biártól
Balácáig

„Az esemény elbeszélhetetlen,
de a történet folytatódik.”

Jacques Derrida

„Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy kőpadló, egy egész történet” – ezzel a mondatlal kezdődik Jacques Derrida ábécéjének *K. Kőpadló* című szócikke.¹ Derrida korábban már többször utalt arra, hogy igazából mindig is az volt az álma, hogy egy „énpontú” szöveget írjon, ami azonban sosem sikerült, mert mindig másokra bukkant rá.² Most viszont „egy egész történetet” kezdett el mesélni magáról, pontosabban a kőpadlóról, még pontosabban annak egyetlenegy kockájáról, amely *történetesen* róla beszél. Mégpedig több hangon, több műfajban, több médiumon keresztül. A Derrida-filmben, a filmforgatásról írott kötetben, a film bemutatóját követő beszélgetésekben.³

A szóban forgó könyvet ketten jegyzik, Jacques Derrida, az 1999-es *D’ailleurs Derrida* („Derrida máshonnan”) című film *Szereplője és Safaa Fathy*, a film *Szerzője*. Mindketten megírják a

maguk kőpadló-történetét. Fathy a filmforgatás nézőpontjából az *Enfin la maison à El-Biar* („Végre az El Biár-i ház”) című írásában, Derrida pedig az önéletrajzírás és a filozófia szempontjából a *Lettres sur un aveugle. Punctum caecum* („Levelek egy vakról. Punctum caecum”) című szövegében.⁴ A gyakorlott Derrida-olvasók szemében ez a szócikk jól illeszkedik a sokszögű életműbe, a kezdőknek pedig ez jelentheti a beavatást a dekonstrukció rejtelseibe. Pár oldalnyi szöveg egy kőpadlóról, egy gyermekkori emlék makacs visszatéréséről, a visszatérés filozófiai, irodalmi és kulturális vetületeiről – egy mesterien megírt szöveg egy mesterien szerkesztett kötet kellős közepén.

Anélkül, hogy erre az egy kockára tenném fel az egész Derrida-életművet, vagy a dekonstrukció alapköveként, sarokköveként, esetleg záróköveként értelmezném ezt a szócikket, megkockáztatom a lehetetlent – kiakni egy olyan Derrida-idézet-mozaikot, amelynek mintázata El Biártól Balácáig vezet.

A kőpadló csak egy pillanatra tűnik fel a Derrida-filmben

(*Film-kocka-kövek*) Első látásra nincsen rajta semmi különös, de rögtön fennakad a tekintet azon a kockán, amelyik nem illeszkedik a mintázathoz, megtöri a vonalvezetést, megbontja az összhangot, felforgatja a szögek, rombuszok, vonalak rendjét, alig érzékelhetően ugyan, de kizökkenti a filmelbeszélést

1 Jacques Derrida–Safaa Fathy: *Tourner les mots. Au bord d’un film.* („Szóforgatás. Egy film margójára”). Galilée, Paris, é. n.

2 Jacques Derrida: „Mes chances. Au rendez-vous de quelques stéréophonies épicuriennes”. *Confrontation*, 1988/19. 19–45. o.

3 A fim és a kötet értelmezéséhez lásd Jacques Derrida: *Trace et archive, image et art.* Galilée, Paris, 2014. 5–76. o. (https://redaprendreycambiar.com.ar/derrida/frances/trace_archive.htm)

4 Derrida–Fathy: i. m. 62–63., 71–126. o. A könyvből vett idézetek oldalszámát a továbbiakban a főszövegben adom meg.

a ritmusából. A verbális narráció és a vizuális narráció első nézésre összhangban van egymással a filmben: a film főszereplője Derrida, az ő hangja és alakja köti össze a spanyolországi, kaliforniai és algériai helyszíneken forgatott felvételeket; ám ez az összhang kétszer is megbomlik, egyrészt az algériai felvételek, másrészt a filmezést filmező filmkockák esetében. Mindkét esetben megszakad a narráció, a filmírás azonban folytatódik – a montázs-, illetve vágástechnika segítségével ily módon az első esetben az *anakoluthon*, a második esetében pedig a *mise en abyme* alakzatát hozza létre.⁵

Derrida minden „nosztalgériája” ellenére nincs jelen az algériai forgatáson, de a hangja egészen El Biárig követi a kamerát; ott hirtelen megszakad az elbeszélés, és a kamera veszi át a szót. A városkép-felvételekbe beleszűrődik az utca zaja, a lépcső-filmkockán úgy tűnik, mintha Derrida fehér haja lebentenne be a képbe, ám amint az alakok megmozdulnak, kiderül, hogy a kamera két nőalakot rögzített (az egyik talpig fehérben, a másik fekete-fehérben), akik egy pillanatra fedésben voltak, majd elindulnak felfelé a lépcsőn. Amint a kamera a Derrida-házhoz közelít, megszólal a zene, és a lépcsőn meg az előszobán át egészen a kőpadlóig kíséri a kamerát, amely egy másodperc töredékéig megáll a fordítva berakott kockán, és visszadja a szót Derridának.

(*Néma-film-kockák*) Az algériai filmfelvételek rejtett kamerával készültek, megfigyelés alatt. „Némák a Derrida házáról készített képek is” – meséli Safaa Fathy a filmforgatás történetét. Derrida az indulás előestéjén „félénken egy csekélységet” kért Safaa Fathytól: keresse meg azt a „deformált, aszimmetrikus, deszinkronizált kőpadlókockát”, amely nyomot hagyott az emlékezetében. Az emlékezet, mondja Jacques, „a sebre, a szétváltra, a heterogénre épül” (62. o.). A házról készült

kültéri és beltéri felvételeken senkit nem látni, a lakók „elbarikádozták magukat”, mintha szellemház lenne, mintha valóban minden úgy maradt volna, mint Derridák idejében, a nappali, a zongora, *A kölyök* (Chaplin) képe a falon, a szoba, a kert. A ház jelenlegi lakójának csak akkor jelent meg a mosoly az arcán, jegyzi meg Fathy, amikor rákérdezett az elhibázott kőpadlóra: „Ah, a fordított kocka, ott van” – felelte a szőnyeget, és újjal mutatott rá. Mustapha, az algériai filmes, aki „legalább annyira hitetlenkedve, mint elképedve” készítette el a felvételeket – közelkép, távolkép, mozgáskép –, folyton azt ismételte, „hihetetlen, hihetetlen, hihetetlen”. Vajon a kőpadlóra gondolt, vagy arra, hogy a Franciaországból érkező kollégák ilyen nagy jelentőséget tulajdonítanak egy közönséges, sőt elrontott kockakőnek? A filmkockák némaságát – amely egyrészt a politikai helyzetből adódik, másrészt abból, hogy a jelenlegi lakók nem tudják, kinek is az „érdeme”, hogy a ház képbe kerül – mintegy ellenpontoszák a szövegben megjelenő szereplők gesztusai és szavai, valamint a rendező megnyilatkozásai, aki nagyon is jól ismeri a kőpadló-kocka rejtélyét: „Nem, az élet nem olyan egyszerű, egy fordított kocka, egyetlenegy a sok száz jól lerakott kockalap között, igen, ez a kocka a világ közepe. Közelkép egy távoli emlékről, mintha az emlékezet emlékezésvesztéssel szembeni kihívása lenne.” (63. o.)

(*Emlék-kép-kockák*) „Az a kőpadló, amelyről beszélni fogok, még most is ott található a »villa« előterében” – meséli Derrida a szócikkben. A városon kívül lakók nevezték „kissé fellengzősen” villának a házat, amely évtizedeken át őrizte a kis Jackie nagy titkát. Aki három hangon szólal meg a szövegben: Jackie, Jacques és Derrida hangján. Jackie a gyermekkori én szempontjából, Jacques az önéletírás, Derrida pedig filozófiai nézőpontból közelíti meg a kőpadló-történetet. A három hang váltakoztatása nincs mindig jelölve, a gyermekhang – többnyire idézőjelekkel – az egyes jelenetek zárlatában található. Az alaphangot az önéletíró-elbeszélő adja meg, majd átvált a filozófiai diskurzus hang-

⁵ Derrida írásmódja és a montázstechnika kérdéséhez lásd Gregory Ulmer: *Applied Grammatology* (The Johns Hopkins University Press, Baltimore, Maryland, 1984), a dekonstrukció és a filmírás kérdéséhez pedig Peter Brunette–David Wills: *Screen/Play: Derrida and Film Theory* (Princeton University Press, 1989), ill. uő szerk.: *Deconstruction and The Visual Arts: Art, Media, Architecture* (Cambridge University Press, 1993).

nemére, végül pedig visszatér az önéletírói hangra. Az egyes bekezdéseknek eltérő a hossza, de hasonló a szerkezeti felépítése, mintha ugyanazt a szöveglakási mintát követnék, ám minden alkalommal más és más megvilágításba helyezik az emlékképet. Az első idézet-mozaikkocka az életrajzi adatokat követően hirtelen átvált a filmkocka-kép leírásába, majd visszatér az életrajzi elbeszélő hangjára, amely mintegy keretezi a történetet. Derrida úgy siklik át a képleírásba, hogy az olvasó alig észleli a váltást. A Derrida-szem kameraszem, amely a filmkocka-kép külső leírását adja: „El Biárnak ebben a »villájában«, az Aurelle de Paladines utca 13. szám alatt töltöttem a gyermekkoromat és az ifjúságomat (1934–1949), ezt követően 1962-ig már csak a szünidőre tértem vissza oda, majd 1971-ben tettem egy látogatást az új tulajdonosoknál; 1984-ben voltam ott utoljára. Gyorsan átsiklik a kőpadlón (virágminták, barna és fehér rombuszok, csak szögek és egyenes vonalak) a kamera, mégis úgy tűnik, mintha alig észrevehetően ugyan, de egy pillanatra megállna egyfajta »hibán«: egyetlen rosszul illesztett, szétvált, kikökkent, kimozdított vagy rosszul elhelyezett kockán. Mi ez? Minden szög rossz irányba fordul. Azonnal szembeszökik: ezt a kockát fordítva illesztették a másik két kocka motívumához, amely szintén szögekből áll. Az exodust követő utolsó látogatásaim egyikén újra megnéztem ezt a kockát. Meglepődtem, amikor azt láttam, hogy az a bizonyos rendellenesség még mindig változatlan, tiszteletben tartják, érintetlen a kövezeten és az emlékezetemben is.” (89. o.)

(*Hiányzó-film-kockák*) Nem ez volt az első alkalom, hogy a kocka körül forgott a beszélgetés, derül ki Derrida szövegéből. Nurith Avivval és Sam Weberrel már korábban elkezdtek egy „beszélgetés-forgatást”, amelyhez pár felvételt is szerettek volna készíteni El Biárban. A filmterv valami miatt meghiúsult, a filmforgatásról írott szócikk előhívta ezt az emléket, hiányérzetet keltett benne, kikökkentette, meggondolkodtatta, arra készítette, hogy az emlékezetében kutasson, szándékoltnan visszatérjen rá egy passzussal lej-

jobb, majd a Weber-szócikkben is, ahol újabb kimaradt filmkockák bukkantak elő. „W” betűvel kezdődő eredeti francia szó nincs is, figyelmeztet Derrida – de mi is eredeti francia ebben a filmben, teszi fel a kérdést, ami mindazonáltal „lefordíthatatlanul” francia? (123. o.) Maradnak hát a tulajdonnevek, a két nagyszerű Weber (Elisabeth és Sam) nevezetű barát, akik ugyan ott voltak a titokról tartott kaliforniai előadásán, amelyet két órán keresztül rögzítettek a *Derrida máshonnan* című filmhez, csakhogy ezek a filmkockák kimaradtak a végső változatból, így a két Weber a filmben „láthatatlan” maradt.⁶ Az emlékezés technikája, pszichológiája és az alkotáspszichológia szempontjából is érdemes lenne megvizsgálni a két szövegrészt, az egymást előhívó emlékképek egymásra gyakorolt hatását, a kimaradt filmkocka-kísértetek visszatérését, a korábbi (*Ghost Dance*, 1983) és későbbi (*Derrida*, 2002) filmek kimaradt jeleneteit, különös tekintettel arra, hogy a szócikkben Derrida ezen a ponton vált át az *accident* (szerencsétlen véletlen, baleset, hiba, zavar, alaktani változás stb.) kifejezés használatára. A szóváltás perspektívaváltást is jelez: Derrida eddig külső perspektívából írta le a kőpadló-kockát, most belső perspektívából jeleníti meg. Korábban „már felidéztem ezt a különös balesetet, e részlet látszólagos jelentéktelenségét, az emlékezés legmelankolikusabb pillanataiban való kitartó jelenlétét, a visszatérésben való állhatatosságát. Azt mondtam, *állhatatosságát*, mivel úgy tűnik, hogy a dolog, ami igazából nem más, mint egy illesztési hiba, engem szólít meg. Engem hív – mint valaki más (de kit?). Mégpedig olyan messziről, olyannyira messziről, hogy úgy tűnik, mintha felidézne, beidézne, mintha fülsiketítő csendje emlékeztetne, ő, engem, rá, még mielőtt én magam emlékezhethék a Dologra. Aszimmetria – a *dologban* rejlő aszimmetria, ezek a rosszul fordított rombuszok, a rossz irányba forduló szögek éle, ez a kikökkentett rend, íme, ami aszimmetrikusan, egyoldalúan hoz-

6 A könyvváltozatba ugyanakkor bekerült egy olyan fotó, amelyen legálább az egyik Weber (Elisabeth) látható. A fotó J. Hillis Miller lakásán készült, aki szintén feltűnik egy pillanatra a filmben Peggy Kamuf társaságában. Ebben a filmben Derrida barátai közül Jean-Luc Nancy szólal meg. (l. m. 144–146. o.)

zám fordul, hozzám, és azt követeli tőlem, hogy feleljek, feleljek meg neki, még mielőtt én kezdeményezhetném, hogy felé, a Dolog felé forduljak. Ris-Orangisban felvettünk előzetesen egy beszélgetést erről a témáról, Nurithal és Sammel, nem tudom, mi is lett a kazettával. Életem első évtizedeiben látnom kellett anélkül, hogy láttam volna, látnom kellett, amint a tekintetem fennakad, anélkül, hogy fennakadtam volna, egy alig érzékelhető időben, látnom kellett, amint tudattalanul mintegy rabul ejtett, eltérített, zavart

A kőpadlóról készült közelkép a könyvben

vagy kérdéseket intézett hozzám ez a hiba a lábam alatt. Naponta talán százszor is.” (90. o.)

Ez az idézetkocka az emlékezés és az emlékeztetés, a szándékolatlan, szándékolt és utóemlékezet különbségein túl nagyon jól mintázza azt is, hogy a „baleset”, az illesztési „hiba” nem egyszerűen egy visszatérő gyermekkori emlék Derrida számára, hanem prózapoeitika (az egykori történet és a hiány elbeszélhetősége), filozófiai (a dologhoz való viszony értelmezése) és módszertani (a mesterségbeli tudás) kérdés.

(*Kézjegyek*) „Soha nem fogjuk megtudni – írja Derrida –, hogy ez a mostantól visszafordíthatatlan »baleset« eredetileg a véletlen műve volt-e, ügyetlenség, nemtörődomség vagy egy tapasztalatlan munkás figyelmenlensége – vagy éppen fordítva, szándékolt.”

(91. o.) Azt viszont tudni véli, hogy „egyesekek” szerint Algériában „a szakképzett kézművesek (...) szántszándékkal egy tökéletlenségre utaló nyomot hagynak maguk után. Babona és aláírás egyszerre. Kiengesztelni a sorsot, talán azért, hogy elhárítsák a szemmel verést.” (Uo.) A Kelet-kutatóktól azt is megtudhatjuk, hogy „a keleti szőnyegekben is mindig van egy szövési »hiba«, amely az isteni kert ábrázolásának lehetetlenségét példázza”.⁷ Derrida szövegeit olvasva pedig azt is megtapasztalhatjuk, hogy a dekonstrukció

mesterségbeli fogásait nem csak az ismert mesterektől – Nietzsche, Freud, Heidegger – tanulta, hanem az ismeretlen kézművesektől is elleste, a takácsoktól, akik képesek a visszajáról is szólni a vásznait, vagy az algériai kőpadlórákó mesterekről, akik egy „elhibázott” kőkockán hagyják rajta a kézjegyüket: kockáztatják a tökéletlenséget, hogy megnyerjék a tökéletességet. Derrida mesterfogása a dekonstrukció, amely „egy kettős gesztus, kettős tudomány, kettős írás révén a klasszikus oppozíciók felforgatását és az

általános rendszer kimozdítását” gyakorolja.⁹ Derrida mindig megtalálja azt az „elhibázott” kockát, az ismert vagy ismeretlen mester „kézjegyet”, amely kifordítja a szöveget (filmet, képet) a sarkaiból, kiköckenti a metafizikai vagy retorikai kerékvágásból, felfedi azt a kettős kötést és kettős törvényt („a baleset törvénye és a törvény balesete”), amely egyszerre kötelezi, néhol performatív önellentmondásba keveri a szerzőt és a szöveget – de soha nem kecsgetet azzal a reménnyel, hogy helyrehozza vagy kijavítja a hibát, mivel ez a hiba a szöveg (vagy film, kép) létrejöttének feltétele, nem pedig következménye. „Több mint húsz éve, anélkül,

⁷ Gécz János közlése.

⁸ Jacques Derrida: *A másik egynyelvűsége avagy eredetprotézis*. Jelenkor, Pécs, 1997.

⁹ Jacques Derrida: „Signature événement contexte”. In uő: *Marges de la philosophie*. Minuit, Paris, 1972. 392. o.

hogy rá gondoltam volna vagy emlékezetembe idéztem volna, hogy valaha is fennakadtam volna rajta, hogy megszakítottam volna lépteim mozgását vagy tekintetem irányát, hagynom kellett, hogy belém pecsételődjön az egész test ismétlődő félbeszakadása, beírásának, eltorzításának jegye. Az én testemnek kellett volna egy gesztussal mindent helyretolnia. Egy hibát kijavítania, egy gyártási hiba vagy valamilyen eredeti bűn megbánásával a lábam alatt. Egyfajta kiegészztelődés- vagy megváltástörténetnek kellett volna belaknia, szűkösen, ezt a szerény helyet. A testemnek virtuálisan, csendben, de fáradhatatlanul meg kellett volna kísérelnie helyre tenni a dolgokat. Csendben, lábujjhegyen mímelnie kellett volna a helyrezökkenést, a javítást, a helyrerakást. Tehát a rend visszatérését (amennyiben az eltolódott, kizökkent, kizökkentett kőkocka *out of joint* – és ahogy Hamlet mondja, »*I was born to set it right*«, nekem kell helyreraknom –, arra születtem, hogy helyretoljam azt). Hogy helyreállítsam a rendet vagy igazságot tegyek. De talán kevésbé azért, hogy helyreállítsam a rendet, sokkal inkább azért, hogy egy rendtelenség őrszeme, kísértetek és büntettek vak és éber őrzője legyek. Minden alkalommal, naponta száz alkalommal, minden egyes alkalommal, egyszer s mindenkorra, fájdalmas élvezet, egy tudattalan sántítás ritmizálta minden lépésemet. Nem mintha *megbotlottam* (...) volna a *relief*en egy akadályban. Nem volt ott *relief*. Átsiklottam rajta, a tekintetem átugrotta ezt a »rossz lépést«, meg is feledkeztem róla. Kivéve egy belső és tudattalan rosszalló önsanyargatást: »Mikor tesszük a helyükre a dolgokat? Meg kell mondanom a szüleimnek, hogy valami itt, ebben a házban nincs rendjén. A maguk mentire hagyjuk a dolgokat, hagyjuk, hogy rosszul menjenek, ezekben a vonalakban, ezen a vonalon. Tudniuk kell, hogy ez így nem mehet tovább, mint megannyi más dolog ebben a házban.« (91. o.)

Ennek a szövegrésznek két ismert szereplője is van: zárójelben érkezik Hamlet, lábjegyzetben pedig Proust. Hamlet gyakoribb vendég Derridánál, különösen a *Marx kísértetei*

(1993) című könyve óta; mindazonáltal itt válik Derrida életének főszereplőjévé. Proust ritkábban jelenik meg, de ebben a kötetben kétszer is felbukkan. A *Contre-jour* („Ellenfény”) című részben az *anakoluthon*, valamint a hazugság kérdésével kapcsolatban, ebben a szövegrészben pedig a „megbotlik” kifejezéshez fűzött lábjegyzetben.

(*Kockakövek*) „Az a tapasztalat, amelyre én hivatkozom, semmiben sem hasonlítható Proust »két egyenetlen kockakövéhez« a Guermantes-palota udvarában vagy a »két egyenetlen kőlaphoz« Szent Márk kereszt-

A balácai Villa Romanában

lőkápolnájában” – jelenti ki Derrida a „szerénységre” és az „igazságra” hivatkozva. A szerénység a Prousttal szembeni tisztelet jele, az igazság pedig az, hogy bár Derrida kőkockája kísértetiesen emlékeztet Proust kockaköveire, az egyes szövegekben különbözően funkcionálnak. Két ilyen különbség körvonalazódik a lábjegyzetben, az egyik a retorikai funkcióból, a másik a műfaji különbségből adódik. Derrida a főszövegben is hangsúlyozza és a lábjegyzetben is kitér arra, hogy az ő „szegény kőkockái” esetében nincsen *relief*, a kockák „mindennapiak”, nem „datáltak”, nem hoznak létre eseményt: „Nap mint nap láttam azokat és átléptem raj-

tuk. Nem alkottak semmiféle *reliefet*. Soha nem botlottam meg bennük, nem is akartam beléjük »botlani«. Ők is egy »balesetet« jele-
nítették meg, de ez a tapasztalat egyáltalán nem vette magára a *datált* esemény vagy re-
veláció formáját. Soha nem »veszítettem el az
egyensúlyomat«, mint Proust narrátora...
aki az egész elbeszélést annak a jegye alá he-
lyezi, amibe beleütközünk, és akivel a dolog
egyszer történik meg, még akkor is, ha az
egyik esemény egy másikra emlékeztet: »...a
gépész kiáltására épp csak annyi időm ma-
radt, hogy gyorsan odébb lépjek, s hirtelen
annyira hátrahúzódtam, hogy akaratom elle-
nére megbotlottam a meglehetősen egyenet-
len macskaköves szakaszon...« Később: »De
amint visszanyertem az egyensúlyomat, egy
kőre léptem, amely kissé lejjebb volt, mint az
előző...«¹⁰ (91. o.)

Vajon miért hangoztatja Derrida ennyire
kitartóan, hogy a különbség a *relieffel* kap-
csolatos? Végére is nem pusztán a kő meg-
munkálásában vagy a lerakásában keresendő
az eltérés. Proust narrátorát a kockakövek
vagy a templom kőpadlójának kövei közötti
szintkülönbség megtapasztalása, azaz egy
térbeli tapasztalat billenti ki az egyensúlyá-
ból és emlékezteti egy korábbi eseményre. Ez
a tapasztalat a narrátor tapasztalata, az ol-
vasó követi ugyan a narrátort az olvasásban
mint allegorikus tevékenységben, s bár lehet-
nek hasonló tapasztalatai, amelyekre ez az
eset emlékeztet, a kizökkenés mégsem az ol-
vasás terében és idejében, hanem az elbeszél-
t – kizökkent – időben és térben történik. Eb-
ben a tekintetben a *relief* funkciója a „*mise en
relief*”. Derrida szövege esetében nem a szint-
különbség, hanem a rosszul illesztett kocka,
azaz a minta megtörése zökkenti ki a nézőt
és az olvasót a szemlélődés és az olvasás fo-
lyamatából, a kocka itt *anakoluthon*ként funk-
cionál, megszakítja az olvasás rendjét, felfüg-
geszti az olvasás idejét, akkor és ott, az elbe-
szélés és szövegolvasás tapasztalatának ide-
jében és terében történik a kizökkenés.

A Derrida által jelzett műfaji különbség a
műalkotás és a mestermunka, a széppróza és

10 Marcel Proust: *Az eltűnt idő nyomában – A megtalált idő*. Atlan-
tisz, Budapest, 2009. Jancsó Júlia ford.

Jacek Łukasiewicz

A TÖRMELÉKSZÁMÚZÉSE

Egy élet törmeléke
s tán többé?
Egy teljesé?
Egy félbeszakadté.
Vagy
törmelék egy romba döntött
élet helyén
vörösre őrölt
törmelék
e településen
annyi esztendeje.
Az erőlködés törmeléke
a szerelem törmeléke
törekvéseink törmeléke
pereg alá a magasból
a felszólításokra
egy könyvtárban.
Kiűzve
egyetlen intésre.
Új ösvényeket nyitva
új átkelőhelyeket.

ZSILLE Gábor fordítása

az értekező próza különbsége. Proust re-
gényt ír, fikciót, még akkor is, ha Marcel és
Proust alakja átfedi egymást a szövegben, ha
ez a regény tekintettel van a különböző mű-
vészeti ágakra – a képzőművészetre és a ze-
nére –, valamint a filozófiára, Derrida filo-
zófiai szöveget ír, még akkor is, ha szövege
az irodalom és a filozófia margóján helyezke-
dik el, ha keveri a két írásmódot, ha igényt
tart az irodalmi szövegre, mivel értelmezésé-
ben „az irodalom *példaszerű* titkában lehetősé-
g van arra, hogy mindent kimondjunk a tit-
tok érintése nélkül.”¹¹

(*Fordul a kocka*) „Nyilvánvaló, hogy a kőpad-
lónak ez a hibája nem esemény” – állapítja

11 Jacques Derrida: *Esszé a névről*. Jelenkor, Pécs, 2005. 39. o.
(kiemelés az eredetiben).

meg Derrida. Nem a hiba teszi a kőpadlót eseményé, hanem a mester kézjegye. Ezen a ponton fordul a kocka, az ismeretlen mester kézjegye felsebzi az emlékezetet, rányomja a bélyegét Derrida írására: „Nem *kapott helyt*, ahogy ezt az eseményről mondani szokás. De van helye, ami mégis az ő helye, ő egy hely, és nem kap helyt helyből, csak *egyszer*, egyetlenegyszer, mivel egyedi, mindörökké helyettesíthetetlen marad. Csak ott létezik, El Biárban, csak abban a házban, és sehol máshol. Kétségtelenül csak számomra van helye (a bátyám és a húgom mindenesetre nem emlékeznek rá). De azon gondolkodom, hogy vajon a kisugárzásának ez az ereje, ez az affektív és tudattalan expanziója, amelyről én itt most kimeríthetetlenül tanúságot teszek, nem a példaszerűségéből adódik-e? Tehát a potenciális általánosságából. Még egyszer, tehát az »egyszer s mindenkor«-jából. Nekem elsősorban, azt sugallom, még mielőtt tudhattam volna, minden megszakított helyrezökentés metonímiájává válik. Mindannak a metonímiájává, ami *nem megy* vagy *rosszul megy* az életben. Az én életemben. Mindannak, ami rosszul és rosszat cselekszik. Minden igazságtalanságnak is, amelyek nélkül (amelyek lehetősége nélkül) az igaz egy lépést sem tehetne. Ez a kikökenettség a lábam alatt mindazt jelzi nekem, ami előtt megtorpanván elesek, gyakorlatilag elvágódok, és amiről tudom, hogy a bukás képe, a rossz lépés, a kudarc nyoma, az esedékesség vagy hanyatlás, miután életben tartott, túl fog élni engem. Olyan sokkal, amit csak elképzelni tudok. Ez az elhibázott kőpadló hatvan év után is itt van túlélőként. Mi ez a kőpadló? Túlél és közömbösen asszisztál a gyermekkoromhoz, ahogy valószínűleg azokat is túléli, akik utánunk laktak ugyanabban a házban. Ez a túlélés olyan jelt ad, amely egy még általánosabb példaszerűség felé mutat: az emlékezet valamilyen módon mindig egy feszültségből, egy megszakításból, egy hibából, egy aszimmetria sebéből kiindulva szerveződik. A kikökenetésben szerveződik a legjobban. A diszharmónia felé halad és vele rezonál. Csak az esés esedékességétől kezdve, a bukás, a bekövetkezés, a megfosztás által őrzi meg, amit megőriz. Egy kioltott emlékezetnek nincs

többé semmi esélye, nem marad más választása, mint kialudni. A harmonikus, összehangolt, euforikus, boldog emlékezet, úgy gondolom, nem tehet mást, mint elvész. Ez a másik módja annak, hogy az emlékezetet a rosszhoz és lényegéhez, a lelkiismerethez kössük. A seb jegyzi a művet – például ennek az ismeretlen kézművesnek a művét, aki vak volt a mintára, vagy úgy döntött, hogy úgy tesz, mintha neki nem kellene meglátnia a mintához képest a hibát. Egy seb, miközben fenntartja a fájdalmat az élethez, egyszerre lepecsételi és felbontja azt, ami ezt a széthangzást igaztalanul az emlékezettel hozza összhangba.” (92–93. o.)

Az ismert vagy ismeretlen mesterek kézjegyei nyomot hagynak a Derrida-szöveg szemantikai, szintaktikai, pragmatikai szintjén, hangszerelésén és kompozícióján is. A Derrida által használt mindennapi kifejezések és tárgyak nem mindennapi jelentéssel telítődnek, a mondat szerkezete fennakad egy-egy zárójelen, lábjegyzeten, a bekezdések kikökennek egy-egy mondaton, amelyek a bekezdés végén gyakran megismétlődnek, így a szöveget visszazökentik korábbi hangnemébe. A szöveggompozíció mozaikos szerkezetű, az egyes részek mintázata többnyire illeszkedik egymáshoz, de mindig van egy-két olyan szög vagy kiszögellés, amelyik más irányba mutat.¹² A szerkezetet és a laptükröt megtöri a beékelt hosszú lábjegyzet, a hangszerelés jelentésképző, de ez a jelentés nem mindig illik a szemantikai szintbe, más logikát követ: Mallarmé mester szövegére rájátszva Derrida olyan szöveget ír, ahol „a Szöveg szól majd önmagáról, a szerző hangját nem hallani”.¹³

A kötetkompozíció is mestermunka: szerkesztési elvként a szóforgatás és a filmírás technikáját alkalmazza, az első és az utolsó lap a filmre utal, az első oldal a filmben részt ve-

12 A Derrida-szövegek értelmezéséhez lásd Thomas Dutoit: „De Derrida a l'Université. En anglais”. In Marie-Louise Mallet-Ginette Michaud szerk.: *Cahier Derrida*. L'Herne, 2004. 392–399. o. Különös tekintettel a *Pierre d'angle* („Sarokkő”) szövegrészre, ill. az Ábrahám Miklós és Török Mária szövegéhez írt előszava szójátékának (angol szavak–szöges/szögletes/metszett/sarkos szavak) megidézésére: Jacques Derrida, „Fors. Les mots anglais”. In Nicolas Abraham-Mária Torok: *Le verbier de l'homme aux loups*. Aubier-Flammarion, Paris, 1976.

13 Mallarmé: „...személyes munkám... úgy vélem, névtelen lesz, csupán a Szöveg szól majd önmagáról, a szerző hangját nem hallani” – idézi Tellér Gyula. – „Megfejtési kísérlet. Kérdés”. (Stéphane Mallarmé: *Kockadobás*, Helikon, Budapest, 1985. 32. o.; kiemelés tőlem).

vők neveit sorakoztatja fel, az utolsó oldalakon pedig olyan filmkockákat láthatunk, amelyek a filmzés folyamatát rögzítik. Az első szöveget, a *Contre-jour*-t („Ellenfény”) Derrida és Fathy közösen írják – „rövidfilm két hangra” –, a Fathy által jegyzett szövegegység (*Tourner sur surveillance* – „Megfigyelés alá vont forgatás” –, valamint *Tourner sur tout les fronts* – „Film minden fronton”) tizenhét-tizenhét részből áll – ezek közé ékelődik be Derrida szövege, benne az ábécé betűire írott címszavakkal (*Lettres sur un aveugle. Punctum caecum* – „Levelek egy vakról. Punctum caecum”), a lapok közé pedig a filmből és a Derrida-archívumból választott fotók ékelődnek. A *Punctum caecum* – a vakfolt – itt nyer el értelmet, hiszen az nem hiba, hanem a látás feltétele.¹⁴

Ha kinyomtatnánk a könyv lapjait, a tartalomjegyzék mintája alapján egy idézetmozaikot rakhatnánk ki belőle. Középen lehetne Derrida szövege, szócikkekől kirakva, ezt vennék körbe a fotók (tizennyolc darab fényképfelvétel), majd Fathy két szövege (17-17 alfejezettel), szegélyként pedig jöhetne az *Ellenfény*, valamint az első lap és a kimaradt filmkockák – de ez csak egy lehetőség a sok közül; amint lapjaira szedtük a könyvet, és a dekonstrukcióhoz híven „lecsupasztottuk a szöveg felületét”, mindenkinek lehetősége van úgy összerakni, ahogyan szeretné – ez minden értelmezés esélye és kockázata.

(*Utolsó kocka*) Az utolsó kocka jogán Derrida elárul még egy részletet, és ez fontos állomás az El Biártól Balácaig vezető úton, amelyet már a rómaiak kiköveztek: „Franciaországban való partraszállásom előtt soha nem láttam és el sem tudtam képzelni a fapadlót. A parkettet sem. Első alkalommal Ville d’Alger-ben jártam fapadlón, az Algír és Marseille közötti úton, 1949 őszén. Kétségtelen, hogy addig soha nem ejtettem ki ezeket a szavakat – fapadló, parkett –, el sem tudtam képzelni, hogy valaki a saját házában fán lépkedjen. Egy polgári otthonnak kikövezettnek kellett lennie.” (94. o.)

14 A szövegben nem történik rá név szerint utalás, de a vakfolt megidézi Paul de Man *Blindness and Insight* (1971) című szövegét, Derrida Paul de Man-értelmezéseit (*Mémoires pour Paul de Man*. Galilée, Paris, 1988), valamint *Mémoires d’aveugle. L’autoportrait et autres ruines* (Louvre, Réunion des Musées Nationaux, Paris, 1990) című szövegét.

Czesław Miłosz

SZIGET

Gondolj, így vagy úgy, ama szigetre: végtelen fehérségére, indával benőtt barlangjaira, s a forrásokra a mélyben, ibolyákkal...

Kétségbeejt, hogy alig-alig emlékszem ottani életemre, ama mediterrán kultúrák egyikében, ahonnan messzire kellett hajóznom a komor, rianó jéghegyek között.

Egy ujj most felszántott földekre bök, körtefákra, egy kantárra, egy vízhordó rúdra, mind-mind kristályba foglalva, és újra hiszem, igen, hogy valaha ott éltem, az ő szokásaik szerint.

Vállam körül kabátommal a dagályt hallgatom, tévelygésem cibálva, siratva – bár még ha bölcs lennék, sem másíthattam volna a sorson.

Balgaságomon gyötrődtem mindvégig, s most is: oly nagyon szeretnék bocsánatot nyerni.

ZSILLE Gábor fordítása

A „villára”, az ismeretlen mester kézjegyére és a mediterrán építkezési szokásokra tett utalások lehetőséget kínálnak arra, hogy egy pillanatra együtt lássuk az El Biár-i „villa” és a balácai villa kőpadló-mozaikját, még akkor is, ha csak annyi a közös bennük, hogy mindkettő ismeretlen mester műve, és mindkettő a mesterségbeli tudás dicsérete. Az El Biár-i kőpadló-kocka már mesterére talált, Derrida szövegén keresztül része az irodalmi és filozófiai emlékezetnek, ez a lapszám pedig lehetőséget kínál arra, hogy a balácai mozaik is megtalálja a maga mesterét.

Az már az olvasás csodája, hogy miközben a mozaikpadló mintázatát figyeljük, egyszer csak halk neszezéssel felszáll két madár, tesznek egy kört Baláca fölött, és elrepülnek El Biár felé.

A MELANKOLIKUS HURKA

Mit gondolok, amikor azt mondom, haza akarok menni? Petar Bojanić szerint a nosztalgia a melankólia rokona, avagy egy fajtája, összefügg a heves hazaszeretettel, a honvággyal, ezért a nosztalgia a háború megszakításának, egyúttal azonban az újabb erőszaknak és az újabb háborúnak a feltétele. Haza akarok tehát menni, hogy ne fájjon a fejem, hogy az éltető képzetek az agyban található csíkos testek fehér szálain át visszatérjenek az ovális központba. Mert a honvágy a visszatérés megszakítása az újabb visszatérés reményében. Hogy végre emészthessek, mert hányok a nosztalgiától. Kihányom a női nemi szervet, hogy újra otthon legyek a világban. Megszakítom a háborút Pesten, hogy megemészthessem a vidéket. Haza akarok menni, hogy az erőszak újrakezdődhessen. Erőszakot teszek magamon, hogy a vidék megerőszkoljon. Haza akarok menni, mert a vidék emésztetlen jel. Mindig utáltam a helytörténetet, hiszen azt gondoltam, hogy csupán a konzervatív osztályfőnököm perverziója, de rá kellett jönnöm, hogy a vidék maga az értelmezés – mint perverzió. Jeleket törlek, hogy ne legyen hon, de a nosztalgia az áthúzott jelek salakja, a háború megszakítása az

újabb erőszak feltétele. Elrontom a gyomrom a helytörténettel, felkavarodik a savam az antikvitástól. Nincs menekvés, mert a menedék egy fertőző betegség. Behurcoltam a városba, de a lelkület zavarodottsága miatt nem tudok harcolni. A Dunántúl emésztetlen jel, háborús zavarodottság a nyelvben. Hogy mindig többen vannak a bokorban. Nézem, hogy kik, talán női nemi szerv, de inkább antikok. Egyre többen hemzsegnek a bokorban. Lapulnak a természetben. Mert a vidék olvashatatlan. Kihányok egy pikát. Aztán jönnek a törökök. Meg sem állunk a fekete Vénuszig. Haza akarok menni, mert a jelek totális birodalma egy antik nemi szerv. A Dunántúl emésztetlen jel, az erőszak feltétele, az értelmezés perverziója. Az osztályfőnököm nem szerette a prolikat, szerinte ők inkább Pestre valók, hiszen a munkásosztály dezorientálódik vidéken a sok történelemtől, talán úgy megnyerhetnék az osztályharcot, ha a Dunántúl tátongó szájába csaljuk őket. Ott majd megerőszkolja őket a nép emlékezete. Legyen sav, legyen vígasság. Aztán azt is megtanultam, hogy a vidék nem olyan, hogy egyszer véget ér, és hirtelen Pest van, mert az emésztetlen jelek jönnek veled mindenhova a lelkület zavarodottságában, vagyis Pest is csupán a vidék betegségében tapasztalt rémlátás. Népi-urbánus skizofrénia, erről nem beszélt az osztályfőnököm, pedig erős kétségei voltak az osztályminőségemmel kapcsolatban. Lappangtam akkoriban. Mint a marhagerinc a húsgyárban. Ezt nagyon szerettem Pápán. Haza akarok menni a húsgyárba! Ez az én antikvitásom. Újratöltünk bármit bárkibe. A húsgyár a nagy nosztalgia-gép, értelmezi a vidéket, de csak a háborút termeli újra. Nem mintha lenne valami titkos szaft a föld alatt, a bűnös esszencia, amibe belefojtották az első magyarokat, inkább mi vagyunk a szaft, amit gyártunk, húsgyári haza, az erőszak melankolikus hurkái. Termelgetek és fetiszizálok. Gyártom a népet, hogy hazavágyjak. Megszakítom a háborút Pesten, hogy kihányjam a vidéket. Aztán visszatérek a gyerekkor idejébe, amikor az osztályfőnököm bepanaszolt anyámnak, hogy az órák közti szünetekben fekete hurkákkal ijesztgetek.

PORLADÓ TÖRTÉNETEK

Minden, aminek szerkezete, konstrukciója van, célt követ, az él a maga módján. Valamennyi konstrukció, egy fa, egy állat, egy ember, amíg működik, saját történetét éli meg. Létezésük minden pillanata része történetüknek, elmúlásuk, a pillanatfolyam megszakadása sokszor villámgyors. Molekuláikra bomlanak, hogy azok újabb történetek alkotói lehessenek, de a történet, a megtörtént pillanatfolyam emléke megmarad, megmarad mint a világ egyszer volt történéseinek része. Nem törölhető ki, nem változtatható. Úgy volt, ahogyan volt, noha már senki sem emlékszik rá.

Története van az emberi konstrukcióknak is. A balácai lovagi villa ezerhétszáz éve élte fénykorát, történetének legszebb lapjai akkor születtek. Megterítették a vörös ebédlőben, bort hoztak a pincéből, malacot, kacsát, csirkét öltek, lepény sült a római kemencékben. Jöttek a vendégek, pannon urak a környékről. Megcsodálták a termek mozaik padlóit, az élénk színű freskókat a falon, a remekbe szabott bútorokat, dicsérve a gazdák kifinomult ízlését. Legalábbis ezt képzeljük, amikor a romok maradványaiból, a freskók tenyérnyi darabjaiból új múzeumi konstrukciót készítünk. A porladó darabok a saját történetünk részeit képezik majd, voltunk Balácán és megcsodáltuk a Villát, a római kor pannóniai remekét, a virágokat a falon, a színes pávakakast, a különös delfinszobor töredékét, a nagy agyagkorsókat.

Mi marad meg a mi történetünkből? Lesz-e néhány otthonos fal, amit értő kezek egykor majd megtalálnak, marad-e tenyérnyi darab vagy néhány oldal a művekből, amelyeket oly fontosnak és maradandónak gondolunk itt és most? Aligha. Az anyagi hordozók, a kő, a fa, a papír, az illékony elektronok porladnak. Gyorsabban, mint régen. A történetek, az anyaghoz kötődő, megtörtént történetek a világon kívül léteznek csupán, a miénk, az enyém is, a pillanatfolyam végén magába záródik, ott van, de anyagi nyoma már nem lesz, most kell végiggondolni, érdemes volt-e megélni.

ÁTJÁRÁS

Átjárás világból világba, időkön is át.
E világból túlvilágba, túlvilágból e világba.
Történt pedig a következőleg.

Egy arénában találtam magam. Nagyobb a Colosseumnál!
Felemelő, otthonos érzés, magabiztosságom forrása.
Csak Fortuna-Nemezis ne bámulna rám ily dermesztőn!

Delejes nézése átsüt a kavargó poron.
A heves küzdelem zaja mögött ott ez a csendes nézés.
Kegyetlen, könyörtelen nő. Életnagyságú bálványszobor.

Élet-halál ura ő. Leginkább a halálé. Szerencséje
Balszerencse. A ritka jószerencsét behajtja kamatostul.
Esélyes, hogy ma is én leszek az egyetlen túlélő.

Az összes állatot leöljük. A többiek barbár foglyok a limes mögül.
Én vagyok itt ma az egyetlen képzett gladiátor.
Senkinek semmi esélye ellenem. Élvezem, ha *retiarius* vagyok,

S Neptunus villája, a *tridens* a kezemben. Ennél csak Equitesnek lenni jobb,
Lóháton a párthus szablya, az *acinaces* áll kézre. E távoli provincián nincs semmi
Szabály. Hogy ki kinek az ellenfele. Leginkább egyedül vagy mindenki ellen.

Akkor történt ez, mikor Óbudán laktam az aquincumi amfiteátrumnál.
A leölt vadállatok, hadifoglyok és gladiátorok temetője szomszédságában.
Vízér volt a lakásom alatt. Esős időben patakká duzzadt.

A lejtőn a Duna irányába futó víz. Virgulával bemértem, kiharancsoltam
A lakás alól. A legközelebbi esőig békén hagyott. Ám az esővel visszatért
A felduzzadt vízér, s hozta a felzaklató látomásos rémálmokat.

Olykor az ébrenléti meditációk képeit is ő akarta megszabni.
Az ősi temető csontjait mosó víz elemi ereje ellenállhatatlan volt.
Tartalmazta a csontok tulajdonosainak minden emlékképét.

Ami az e világban eltemetve, a túlvilágban eleven.
Az álmaimban eleven, révületeimben is eleven.
Rémálmom-üzemmódban medve voltam, bölénybika voltam,

Farkas voltam, párduc voltam, oroszlán voltam. A leölt vadak éledtek bennem.
Barbár fogoly voltam a limes mögül. Engem is ő, a gladiátor ölt meg.
S hogy könnyű dolgom ne legyen, a győzhetetlen, ünnevelt gladiátor is én.
Mindannyian belém költöztek, akiknek a csontjai között átfolyt a vízér,
Mely minden eső idején hatalmába kerítette a lakásomat, álmaimat, révületeimet.

Nem volt mit tennem, mint a *tridenst*, Neptun horgos vasvilláját,
Régi bevált éteri adó-vevőmet egy jeges éjjelen az aréna közepébe
Ledöftem, vigye ezt a sorsot más! És elköltöztem az aréna mellől.

KIS NOVELLÁK

A sakálkölyök

Ma azt fogom álmodni, hogy a dzsungelbe kitett kisfiú vagyok. Egy nem kívánt gyerek. Sokadik éhes száj. Apám rak ki a dzsungel szélére, hogy ott a természet tegye a dolgát. A sírásomra éhes farkasok és hiénák gyülekeznek. Az egyik horpadt bordájú sakál talál rám, szoptat és felnevel. Ravasz és rühes állat. Mikor megerősödöm és tudok jární, szaladni, beavat a dögevés tudományába. A holttest addig jó, amíg a húsa friss és meleg, a vére langyos. Tigrisek és farkasok után hátramaradt tetemekből falatozunk. A lelkemre köti, hogy emberhúst ne egyek, mert attól kihullanak a fogaim és rühes leszek. Nem értem, ezt honnan tudja.

Az esőerdő végtelen. Különféle emberevő virágok és veszélyes fenevadak bújnak meg a nehéz párában. A dögök mellett a fő táplálékforrásom az a kék gyümölcs lesz, ami fürtökben nő az egyik pálmazerű fán. Olyan édes, hogy görcsöl tőle a gyomrom, és bizsereg az ínyem. Ennek a levét szürcsölgetem minden nap, végül a vizeletem, az ürülékem, a nyálam és a taknyom is kék lesz. Ez a kékség idővel teljesen bekebelez, nem is eszem más egyebet. A tó tükrében látom, ahogyan az ínhártyám és a szivárványhártyám egyetlenegy kék foltta olvad össze, végezetül kék kis erek törnek be a pupillám sötétjébe. A sakál könyörög, hogy ne egyem ezt a növényt. A tartalmas döghúst ne cseréljem le holmi könnyved élvezetre.

Elérni Szegedig

Tegnap a kecskeméti vasútállomáson beleejtettem a Maxwell márkájú, lila pendrive-omat a szemetesbe. Véletlenül összefogtam a használt zsebkendővel. A mozdulat gyors volt. Éppen a pendrive-on található, be nem fejezett tanulmányon töprengtem. Kizárólag a lezárás hiányzott, ami összerántja a néhol szétartó gondolatmenetet. Pont a szerencsétlen mozdulat pillanatában döböntem rá a jelentős összefüggésre, amely valahogy elkerülte addig a figyelmemet.

Tanácsstalanul meredtem a szürke szemetesre. Oldalára fekete betűkkel festették fel: *Ez itt már Európa! Ügyeljen a rendre és a tisztaságra!* Alatta piros síkidomokból megrajzolt emberke, aki egy téglalapot pottyant a felfordított trapézba. Az ejtést persze csak én képzeltem oda, valójában a téglalap a trapéz és az emberke karjául szolgáló egyenlő szárú háromszög között nem mozgott sehova. A szemetest reggelente üríthették, mert jó háromnegyed részéig volt tele. A félbehagyott szendvics és egy üres kólásflakon között megláttam a használt zsebkendőt, vagyis úgy gondoltam, annak kell lennie, mert másik nem volt a szemétkupac felszínén. Két ujjammal megemeltem, de alatta nem a pendrive-omat, hanem egy labirintust találtam. Falait további flakonok, ételmaradékok, zsebkendők és használt vonatjegyek alkották. Köztük vékony rések és lyukak vezettek, egészen az aljáig. Biztos lehettem benne, hogy a pendrive a fenekéig zuhant, alaposabban végiggondolva hallottam is valami koppanásszerűt.

Undorodva meredtem a szeméttartályra, de némi hezitálás után feltúrtem a kabátom ujját és beletúrtem, át a réseken, keresztül a mocskon, egészen az aljáig. Az ujjaim ragacsos, nyirkos tapintású fémbe ütköztek. Azonnal kikaptam a kezem. A mutató- és középső ujjamon barnás nedv tapadt meg. A nyálkás anyag édeskés, rothadó szagot árasztott, azonnal öklendezni kezdtem. Egy kalácsképű vasúti ellenőr résnyire húzott szemmel figyelt, majd megcsóválta a fejét. Az ujjaimat megtöröltem egy zsebkendőben, majd azt is bedobtam a kukába.

Váratlanul megérintették a hátam. Egy öregasszony volt. Szürke vászonkabátot viselt, kezében üres garabó. Ahogy a tenyereembe nyomott száz forintot, megcsillant az ujján a fényes karikagyűrű. Aztán elsietett a peron irányába, ki a váróból. Döbbenet néztem utána, majd a kezemben levő kopott százásra. *Magyar Köztársaság 1996.* Nem mertem elrakni a pénzt, de mozdulni se. A kalácsképű ellenőr továbbra is bámult. Végül elkezdtem kipakolni a kukából. Lassan, módszeresen dolgoztam, a flakonokat letámasztottam a földre, a zsebkendőket, ételmaradékokat pedig próbáltam feltornyezni a szemetes kör alakú talpára. A félig megrágott szendviccsel összevajaztam az egyik ujjam. Szitkozódva töröltem a kabátomba.

A kalácsképű egy ideig túrt, aztán döngő léptekkel megindult felém. „Jóember, nem tud olvasni?” – mutatott a szemetesre. „Csak a pendrive-om keresem, beleejtettem ebbe a kibaszott kukába.” A mondat után tudtam, hogy túlzásba estem. „Azt leszarom, de ha maga itt szétganéz, mégis ki takarít föl?” „Majd visszapakolok”, rendezgettem tovább a nejlonzacskókat, zsebkendőket, almacsutkákat. „Persze a vaját, meg az egyéb szart, gondolom, majd felnyalod”, mutatott a halmozódó ételmaradékokra. Közben egyre mélyebb rétegekig értem le. Az egyik oldalfalon látni lehetett a megtapadt, barna anyagot. Megint rám jött az öklendezés. A vasúti ellenőr is megérezhette a szagot, mert artikulálatlanul rám üvöltött, „azonnal kezdjél neki visszapakolni”. Kapkodva hánytam ki a szemetet, miközben a gyomorsavam felszökött a torkomig, ettől röhöghetnékem támadt, mi lesz, ha behányok a kukába. A kalácsképűnek elfogyott a türelme, a vállamnál fogva meglökött. Kétlépésnyit hátratántorodtam, majdnem felökve a Resti Presszó hirdetőtábláját. A kezem ökölbe szorult. „Kodály InterCity érkezik Budapest–Nyugati pályaudvarról a második vágányra. A szerelvény tovább közlekedik Kiskunfélegyháza, Kistelek, Szatymaz útirányon át Szegedre.”

Ithaka

A szülővárosom annyira létezik, akár a levelett köntös melege. Ettől persze vannak látható terei. Fel lehet menni a *Google Maps*re, és onnan nézegetni a szürke és vöröses háztetőket. A főterén megtekinthető a Kosuth-szobor, ahogy magasztosan emeli jobb karját az égnek. A boldogtalan békeidőkben a frissen érettségizett, részeg gimnazisták zsíros kenyeret adtak a kezébe. A mai boldog időkben térfigyelő kamerák őrzik a nyugalma. A városnak egyetlen ellensége maradt, a hideg. Ettől a kajszis- és őszibarackosai elfagynak, szilvái nem érnek be, szőlője savanyú marad. A térfigyelő kamerák mellé hőkamerákat nem szereltek fel, így hasztalan nézegetik Kossuth Lajos köldökét.

A cépadon vakargatom a térdem a Nagytemplom előtt. Azért cépad, mert c alakú. Eddig még nem ültem itt. Ma már nem számít, tíz évvel ezelőtt kellett volna. Régen a menők gyülekezőhelye volt suli után. Nem ülhetett le akárki. Nem mondták, hogy húzz innen, vagy mit akarsz. Egyszerűen kinéztek. Pontosabban nem ki, hanem el, el, melletted vagy rajtad keresztül, mintha nem is léteznél. Nem vagy cépados. Akkor és ott te nem is léteztél. Ezt nem hívnám kegyetlenségnek, én is megtettem bármit, hogy kivételesnek számítsak, ahogy ők is. Hozták a hordozható mini-híffijeiket, a DGC gördeszkáikat, szívták a sötétkék Pall Mallt, közben bent a templomban a plébános majd' megpukkadt. Az akkori cépadosok többsége azóta megfordult a templomban, térdet hajtottak az Úristennek, ha csak annyi időre is, hogy elvegyenek egy nőt.

Vakargatom a térdem, közben nézem a szökőkutat. Igazából csak szökő, semmi kút. Földbe mélyesztett, teknőszerű horpadás. A mélyedésben apró lyukak, onnan spriccel fel pár keskeny vízszög. A nyári forróságban félmeztelen gyerekek rohagnak keresztül a sugarakon, hangosan visítanak, ha a hideg víz a bőrükhöz ér. A bátrabbak beállnak terpeszállásba az egyik szög fölé, és röhögve kiabálják: „alvázmosás!”. Az unokaöcsémet tavaly azzal hülyí-

tettem, hogy valójában hátukon fekvő trollokat földeltek el, csak a fütykösüket hagyva szabadon. Ők pisálnak ilyen ritmikusan az ég felé. „Na persze”, nyekeregte.

A Nagytemplom középharangja elkezdni verni a tizenkettőt. Fisz-hang. Minden kondulás olyan, mintha rám számolnának. Hirtelen döntésre jutok. Ha ez a város nem tud a kamaszkori anekdotáimon túl semmit mondani, akkor ideje lépni. Erre már a Városháza harangjai is kétségbeesetten játszani kezdik a Háry-toborzót. „Ugyan, kérlek”, legyintek, „Kodály-marketing”. A kisharangok verik tovább szakadatlanul. Azt hiszem, besértődtek.

A null-kilométerkő felé indulnék, de szokás szerint leragadok a Nagytemplom falának külső plasztikája előtt, a bejárattól pár méterre. „A CS· ÉS KIR· VILMOS HUSZÁREZRED... EMELTETTÉK AZ ÉLŐ BAJTÁRSÁK ÉS KECSKEMÉT THJ VÁROS”. Az alkotó neve elkopott, épp csak ki tudom betűzni. A domborművön két huszár. Az egyikük kürtöl, a másik a lábánál haldoklik. Mindig '48-asoknak hiszem őket, pedig a felirat is mutatja, hogy lovasai az első világháborúnak. A kürtöt fújó huszár kétségbeesetten néz. Visszavonulás vagy utolsó roham, kérdezhetné.

A null-kilométerkő simára csiszolt oldalán gyerekek csúszkálnak. Ez ilyen lokálpatrióta dolog, összeköt minket. Több ezer nadrágot koptattunk el közösen az ülepénél. Ezt az iránydombot egy márványlapokból kirakott (vagy mészkő)gyűri öleli körbe, rajtuk számtalan város neve és a távolság, hogy innen oda hány kilométer. Rálépek a szívemnek kedves városokra. Jól megtaposom Szegedet meg Debrecent. Ez olyan, mintha taposnám Szilasit és Tart. Valójában a talpammal dörgölözöm.

A Városháza felé sétálok. Eszembe jut, hogy itt forgatták Móricz *Rokonok*-adaptációját. Van benne egy jelenet, mely a bűntény éjszakáját zárja le, amikor kirabolják az ügyészi hivatalt. Kopjáss István vagy Csányi Sándor, feleségével vagy Tóth Ildikóval hazafelé tartanak a hajnali, enyhén madárfüttyös totál plán kíséretében. A főtér közepén a nyújtózkodó Kossuth-szobor, a hát-

térben a Városháza. Az épületnek egyetlen ablaka világít. Ott történik a bűncselekmény. Keresem, melyik ablak lehetett az a filmben, de nem találok. Mindegyik sötét, pusztán a napfényt verik vissza.

A Városháza sarkától látom a színházat. Egy másik jelenet villan be. Ezt, úgy hiszem, valami könyvben olvastam, vagy talán ezt is filmben láttam? Annyi bizonyos, hogy a színház előtt, pont Conti Lipót Antal Szentháromság-szobra mellett játszódik. Az ukrán harcokszó egy finn vadásztörténet igyekszik rátukmálni a magyar bakára. Nem áll össze a fejemben a jelenet. Innen nézve túlzásnak érzem a színház monumentális jellegét. Nekem háttér kellene most, nem díszlet. Talán ha a színházat felrobbantanánk, hogy leszakadjon a mennyezet, betörjenek az ablakok, és a fehér törmelék mindent eltakarjon. Az ötleteim nem passzolnak a hagyományba. Katonás itt a rend.

Lesétálok a macskaköves utcán, egészen a református templom oldalába, a gimnáziumig, majd a Rákóczi utca sarkán megállok a Cifrapalota előtt. Tizenévesként rendszeresen beordibáltunk, „halló, itt Viola, van bent valaki?” Ilyenkor kirohant egy kopasz, tagbaszakadt biztonsági őr, hogy kihívja a rendőroket, ha nem fejezzük be azonnal. „Tubarózsa”, üvöltöttük a bamba pofájába, és futottunk egész az állomásparkig.

A Rákóczi út közepén nyílt egy új étterem. *Ithaka Restaurant*. A járdán kör alakú asztalok, kék-fehér kockás terítővel letakarva. Egy kopaszodó, tokás fickó rendezgeti a székeket, hangosan zörögnek, ahogy rángatja őket a betonon. Leülök a legszélső asztalhoz. A tokás észrevesz, azonnal oda-siet. „Parancsol étlapot?” Nagyon erős az akcentusa. „Maga görög?” – lelkesedem. „Igen”, vigyorog a tokás, és átnyújtja az étlapot. Benne az Égei-tenger tobzódása. *Ávgolemóno, szuwlaki, sztífádo, kotópulo lemóno, szkífiasz*. Háromezer alatt, úgy tűnik, semmi. „Hogy került ide?” – kérdezem, pusztán időhúzás céljából, hátha addig találok valami kifizethetőt. „Nőügy”, vonja meg a vállát, „kalandor természet volnék”.

Siflis András grafikái

Szombathy Bálint

VERSEK REPEDÉSEK MENTÉN

– Siflis András rajzaihoz

Vénászra készülsz a világ színe előtt,
ruhád ünnepi, hajad kifésülve.
A vérgyár pitvarában állsz tétován,
kormos kémények, kihunytt csillagok alatt.
Karod kinyújtod, el mégsem érem,
jönneél, maradnál – eldöntetlen állapot.
Emlékeid abroncsát a legfinomabb acélból edzették,
elmúlás nem fog ki rajta, nincs ki levesse.
Isten angyalának kezében megcsillan a tű,
ősi szívem rezzenve hőköl,
a testolaj felcsap szemeid előtt.
Marékkal merhetnéd szomjadat oltani,
te mégis a kanalat választod,
nehogy megégesd vékony ajkadat.
Kimért és szertelen vagy egyszerre,
ellenség és szerető, barát és idegen.
Miközben az időt fonó pók felmászik nyakadon,
talán észre sem veszed:
a boldogságból kortyolgatsz,
miközben a másik vérét iszod.
Eldöntött állapot.

*

A folyó csobogó áradást hozott,
árja mélyen kettévágta a partokat.
Ami távoli volt, még távolabbi lett,
de ami közelinek tűnt, az is a távolba veszett.
Akárcsak két szívpitvar,
mely tárva-nyitva maradt,
és most tétlenül egymásra mered –
a két part egymásnak oly idegen.
Közöttük a hidak foszló varratok,
enyésző végtagjai egy testnek,
mely valaha összetartozott,
mint két egymást szorongató kéz.
Úgy tűnik, minden elkárhozott,
az aranykor gátjait elmosta a magárahagyatottság,
csak hogy igazolódjon az emberi szempont,
amit úgy hívsz: a biztonságos távolság.
Ami istené volt, a sátáné lett,
már semmi sem maradt a helyén –
magával sodorta a tavaszi ár.

*

Ma felmentem isten házába,
 omló boltozat, romos oszlopok közé.
 Málló vakolat, csupasz téglák,
 bevakolt ablakok gyéren pislákolnak –
 a halotti mécses lángja sem ilyen.
 Még egy eltévedt pók sem sercegett a félhomályban,
 a magasban sehol egy kósza, játékos denevér.
 Csak az üresség hallható csendje,
 holt lelkek sejtelve, ami elébem jött –
 a ház ura sehol.
 Van-e még fohász az ódon falak között,
 messzire hallatszó harangszó,
 valami ősi melegség, mi rád emlékeztet?
 Hallva a kérdést angyalok alászálltak,
 térdre rogytak, vibráló szívük felparázslott.
 „Nem hívtunk, miért jöttél,
 ha jöttél, hát elmehetsz,
 istennek nem vagy kedves, erről te tehetsz.”
 Álltam az odaképzelt oltár előtt –
 lehetett volna akár a feloldozás oltára is.
 Kezemet összekulcsolva imára hajtottam a fejem,
 ha tudtam volna szólani, ajkam meg nem mered.
 Ha hiszek még az első szóban,
 amit félve, reszketve mondtam ki neked.

*

Hogyan verset írni, hogyan ünnepelni,
 és elterülni isten méretes asztalán,
 a sok tányér, villa, kanál és kés között?
 Te melyiket választanád,
 a villát, mely apró vörös pöttyöket hagy védtelen bőrödön,
 az öblös kanalat, ezt a lágy, nőies formát,
 melyet elragadnak éhes, kapzsi mozdulatok?
 Avagy a kést, a villanó pengét,
 életek megmentőjét és elvesztőjét,
 történelmek alakítóját, családok gyászát?
 Ha megfordítod, lehetne akár protézis,
 nemiséged olcsó, művi nyúlvánnya,
 tompa ék a szűzhártya feszülő falán.
 Éledő élei finom válaszfalak:
 külön rakják a jót a rossztól, a csúfat a széptől,
 a szárazat a nedvestől, az igazat a hazugtól – életet a haláltól.
 A kést választom: leteszek önmagamról,
 hogy a tiéd lehessenek, csak egy pillanatra, az idő töredékére.
 Amíg a rozsdá ki nem kezdi az acélt isten asztalán.

TIZENHAT APÁM VOLT

– egy római járda számozott
kövei

1. Barbara

– Itthon maradok. Távirati jelleggel: éjszaka nem érkezett meg egy kijavított elektronikai cucc, félrerakták a reptéren, mert tíz kiló eltérés volt a fizetett szállítási díj és a tényleges súlydíj között, hülyében, stupidban, szolgai szabálykövetőben Amerikában sincs hiány, telefonál a munkavezető, hogy ez van, mi legyen, mire készüljenek.

– Tragédia, mert nem indulunk vissza vasárnap. A csúszás – hiába minden igyekezet – mégis összejön. Azt tanácsolom, hogy dolgozzanak előre, betonozzák le a két sínt, töltsék fel a szerelőknát, az egyiket legalább, arra biztosan nem lesz szükség, és betonozzák le gyorsbetonnal. Nem magamtól vagyok ilyen okos, minden este részletesen, tételtől tételre átmentünk a részlegemen, Ava figyel helyettem is. Eszerint semmi dolgom. A betonozáshoz nem kell felügyelet. Újra Ava, hívom, hogy itthon maradnék, rosszul vagyok, betegen ébredtem, „hányok, fosok”, teszem látványossá a dolgot, nem kellek a betonhoz. Ava dühös. „Nem kellesz!” Kinyomja.

– Szükségem van erre a napra. Napok óta gomolyog a tárikói történet: anyám, maga, és a római járda számozott kövei. Anyám ki a kórházból, maga be, a talpával, a doki, hogy anyámnak feladatot kell adni, mert a határon táncol, bármikor visszalépdél a mániás depresszióba.

– Szükségem van erre a napra, hogy elindítsam a történetet. Átgondoljam. Ma reggel teljes fegyverzetben bújt elő a fejből, nem hagyom elkopni. Ismerem az elejét, a közepét, a végét, tudom a tétjét, a részleteket nem ismerem. A részletek maga lesz a távolban, anyám (talán nagyapa is), a patak, a patak kövei, a tervezett Paradicsom. Villakert Tárikó lábánál, amit maga azonnal meglát a helyben, a közösen megtervezett kert. És persze a bizonytalanság, mi történik magával, mi ez a mérgezés, meddig tartják bent.

– Seggre ül a történetről, olyan.

– Mit szól? Kívánjon jó munkát.

2. Barbara

– Nem indul. „Jó, ha csontra áll az első mondat” – mondaná. – „Ha nincs meg az első, indítson a másodikkal, és figyeljen oda, lássa meg, ha érkezik az első, megjön az. Észre kell venni.”

– Csakhogy nem erről van szó. Nem mondatiány, itt az első, ha akarom.

– Két bátorságot tolok előbb a helyére, ne lengjen a levegőben, mint a mozsárágyú, ne hogy leüssön valamit. Valakit.

– Honnan voltam olyan bátor, hogy letámadtam idegen, ismeretlen terepen, a saját Várasában, a saját Mártájában, mert ismerték ott, láttam, hogyan viszonyult magához a személyzet. Gyáva vagyok. Nagyon gyáva. Alapjáraton vagyok gyáva. Alapvetően. Talán mert öregek neveltek. Anyám nem, csak élt – riasztó ellenpélda. Sose hivatkoztak rá, soha nem került szóba, akármilyen balhéja volt folyamatban, bárhonnan rúgták ki éppen, nem tudtam semmiről. Azt se tudtam, hogy ivott, mert nem volt róla élményem. Piásan se láttam. Egy gyerek képes megállapítani, ha valami nincs rendben az anyjával, én nem tudtam, mert mindig egyforma szépnek láttam, jól öltözöttnek, határozottnak, és mindig vele egy pasi. Azt hittem, így van rendben, ez a normális.

– Ilyenkor szokta mondani, hogy „nem vagyok kíváncsi az anyjára!”

– Meg azt: „nem érdekel, mit mond a nagy-papa az unoka szájával a lányáról!”

– Meg azt: „ne mondja, majd elolvasom a

Tizenhat apám voltban. Az érdekel, hogy az író mit gondol a nőről.”

– De most nincs itt, nem tud leállítani. Alszik.

– Hogyan voltam olyan bátor, hogyan nem szaladtam el? Nem értem. Nem saját akaratom nem volt, de ötletem se, hogyan titkoljam el, hogy nincs saját akaratom. Semmi mást nem akartam, csak hogy magának jó legyen, a legjobb, ahogyan szeretné. Annyira maga mellett akartam lenni, napokat, ha lehet, bármennyit, amit csak lehet.

– „...vágytam maga mellett lenni” – így írtam először, de visszatöröltem. Pedig az a megfelelő kifejezés: vágytam.

– Már leveleztünk egy ideje, olvasott, véleményezett, illetve nem véleményezett, hanem levert kegyetlenül, száz szóból egy lehetett (ha) kedvező, és én azt az egyet láttam csak. Innen való kritikusi meghatározás a „fasznovella”, pedig nem is fasznovellák voltak azok, hanem vágynovellák, fogalmam nem volt, mire vágyom pontosan, csak valamire, ami nincs meg. Szóval: leveleztünk egy ideje, amikor Zsuzsától megszereztem a mobilszámát, egyik délután elszántam magam és felhívtam. Elzavart, de mit számított. A hangja pontosan úgy szólt, ahogy bennem, amikor írtunk chaten, ahogy elképzeltem. Már teste is volt. Akinek van hangja, teste is van. Torka, hangszálai biztosan.

– A kérdés: mivel bátorított engem, hogyan bátorított, hogy maga után mertem menni?

– A másik. Éppen befejezték a nyugdíjasok a munkát, nyakig állt a törmelék, a zsalyanyag, a kőpor, a malter, amikor beállított Táríkóba. Szétnézett, látta, hogy itt fű nem terem, hátrasétáltunk a kertbe, megálltunk a ponton, ahonnan a Táríkó-hegy is jól látszik, a patak füzei is, a kisház, a nagyház, és azt mondta: „Ide felhúzzunk egy kerti házat. Egy házacskát.”

– Nem magyarázta meg.

– Mire gondolt? Most magyarázza meg. Most kérek választ a két kérdésre.

– Nem mondhatja, hogy intim kérdés, hogy a másik életére vonatkozik.

– Ha felébredt, válaszoljon rájuk. Még egy óra és tíz perc, ha négykor kel. Várom.

– Kérem!

Áfra János

KÖTELEK

Lehet zsarnok, aki ad,
hisz a teremtés sem viszonzható.
Akárhogy próbálkozol, nem te-
heted jóvá, amiről nem tehetsz,
ebben az egyben megelőztek végleg.
Amikor ellépsz az ismeretlen felé,
mellkasodban gesztusaik
lenyomatával, zavarod súlyosodik,
és továbbadod örökséged,
bűntudatod visszhangzik
társad sikertelenségében,
gyermeked botlásaiban,
amíg saját, törékeny életedbe
bekúszik ez a féltésnek álcázott erő.
Hívnak, csábítanak, hol emelt
hangon, hol halkán, sírdogálva,
ha máshogy nem szorul el szíved.
Ezt a kötöttséget kell kötelekké lazítanod,
lehántva, ami megkeményedett.
Gyúrj tésztát otthoni recept szerint,
és formáld korongokká, süsd
lassan aranybarnára mind,
majd kösd fehér lepedődbe,
s azzal indulj szüleidhez.
Ültesd le őket szembe,
és ha már képesek szóltanul
szemedbe nézni, a tésztát
összefogó görcsöt bontsd ki,
s kínáld addig, míg mind-
ketten szájukba nem veszik.
Mikor megéreztek az édeset,
borítsd eléjük a többi tallért,
és kérd, hogy írják a lepedőre:
*Visszakaptuk, mit örökül adtunk,
akarattal és akaratunk felett,
tanítottunk és tanítottunk,
hogy mostantól te nevelhesd
és taníttathasd gyermeked,
meghozva saját törvényeid.*
Zárják nevükkel a mondatot,
amely faladra kerülve jelzi majd
visszanyert függetlenséged,
amit ehhez a néhány évtizedes
kísérlethez kaptál vezetőül,
s ha már sejted jelentését,
illően adhatod tovább.

3. Páros

– Rendesen beindult. Nem volna szabad az ilyen közeli múlttal foglalkoznia, mert az ennyire közeli múlt csupa félreértés, félrehallás. Az élet félrehallásokra építkezik, a fantázia szárnyal, a hiánygazdaság rendszere az agy legerősebb diktatúrája, azért omlanak a légvárak az első napon, mert a hiány építette őket. A magam részéről mindent elkövettem, hogy ne lehessen légvár belőlem. Nem bírom a légvárformát. Ebből következik, hogy nem bátorítottam semmire, amiben én magam nem voltam benne.

– De kezdetben? Akkor miért akartam volna menni, ha nem érzem úgy, hogy jó mennem?

– Kincsem, olyan kérdést magának tegyen fel, amire maga ismeri a választ.

– Fontos kérdés, nem?

– Ha fontos, akkor megtalálja a választ. De én honnan tudjam?

– Bátorított valamivel? Tudatosan? Direktben?

– Miben? Novellákkal jött. A novelláiban volt valami különleges megfigyelőkészség és disszonancia. Prózaíró vagyok, ezt kiszúrtam. Figyelmeztettem, hogy váltson témát, mert így nem jön ki, hogy mit tud valójában. Még az se nagyon, merre nyílhatnak az utak. Ha ez bátorítás, akkor bátorítottam.

– Mint nőt...

– Nem. A helyettes egyre inkább átrendezte az életet, az enyémet is, nem hiányzott senki és semmi. Nő főleg nem.

– Akkor?

– Mit akkor?

– Akkor mi történt, ha magának nem kellett nő?

– Hagyott választási lehetőséget? Kaptam választási lehetőséget? Dönthettem a Mártában, hogy mit akarok?

– Persze.

– Hehe.

– Azt mondta, hehe?

– A kérdés nem egymagában, hehe?

– Nem. Ha kötelező volt ledugnia a kötelezőt, ha úgy érezte, akkor talán nem dug reggelig, hanem egy kötelező dugás, veszi a gatyáját, hazamegy. Nem csak hogy maradt,

Friedrich Schiller

ISTEN ÁLDJON, BÉKÉS FÖLD, FOGADD BE...

– részlet *A rablók* című színműből

BRUTUS

*Isten áldjon, békés Föld, fogadd be
Szépen az utolsó római!
Börömet Philippi fölsebezte,
Onnan menekültem sikodig.
Cassius, hé, hol vagy? – Róma árva,
S egész seregem odaveszett!
Halálkapu előttem kitárva:
„Brutus, itt e földön nincs helyed”.*

CAESAR

*Győzhetetlenül ki jár a dombon,
Ki mássza a sziklameredélyt?
Jó a szemem. Hogyha nem csalódom,
Római lesz, aki erre lép.
Tiberistől jöttél? Él a város?
Áll még a hét halom városa?
Gyakran siratom: olyan magányos,
Mert Caesarja nem lesz már soha.*

reggel is csak egy órára szaladt haza, keltette az örökasszonyt, és rohant vissza a Mártába.

– Kincsem, négy óra tíz, ez nem a hajnali órára való téma, nem elemzem, ha megengedi.

– Nem tekinthető bátorításnak, hogy jól érezte magát minden szempontból?

– De.

– Akkor?

– Mit akkor?

– Akkor bátorított, vagy sem?

– Jaj istenem, bátorítottam.

– Tehát maga bátorított engem. Jól veszem ki a szavaiból?

– Érdekes ez? Mit számít?

– Az elbeszélés statikájához szükséges, hogy mindkét főszereplő „tervezhető” alany.

BRUTUS

*Huszonhárom súlyos sebből vérzel,
Ki hívott életre, holttetem?
Tűnés, vár az alvilági éjjel,
Büszke síró! Nincs több győzelem!
Philippinél áldozati oltár
Füstölög; egy utolsót nyög Róma.
Brutus megtér Mínozhhoz, alászáll,
Ahogyan te térsz meg ős folyódba!*

CAESAR

*Brutus kardja villant egyet, és ölt!
Te is, Brutus? Ejnye. Fiú, tényleg
Apád voltam! Fogd föl: az egész föld,
A világ lett volna örökséged!
A legnagyobb római lettél te,
Apád mellébe döftél vasat.
Menj s kürtöld ki, hallja Róma népe,
Brutus lett a legfőbb büszkesége:
Apja mellébe döftött vasat!
Menj, tudod már, mi volt, mi a Léthe
Mellét visszatartott –
Sötét révész, hagyjuk el a partot!*

BRUTUS

*Apám, várj csak! Egy van ember oly jó,
A nap alatt egyet tudsz olyanak,
Aki a nagy Caesarhoz hasonló,
S ezt az egyet hívtad te fiadnak.
Csak egy Caesar ronthatta el Rómát,
És Brutus nem akar Caesar lenni.
Hol Brutus él, Caesar szürke semmi...
Ki balra, ki jobbra veszi útját.*

TÉREY János fordítása

- Na basszus. Ne mondja! Akkor jó munkát.
- Ezt mondom. Viszlát. A reggeli kör előtt vagyok: kávé, arcos..., klozet, egyéb apróságok, mint a három szem csokoládé cigaretta helyett. Örömmel tölt el, hogy segíthettem.
- Kiegészíthetném az élet apró örömeit ezzel-azzal, cigi helyett, csokoládé helyett. Ha ott volnék. De így mondani se merem, hogy ne morogjon.
- Ne is. Viszlát.

– Várjon, a római bástya még! Elment? Elment.

4. Barbara

- Nem hagyom békén, ha itthon van.
- A fotókhöz mellékeltem néhány kérdést.
- Nem válaszolt a tárikói római bástyára.
- Alig vártam, hogy egy teljes napot együtt töltsünk, mint amikor még otthon.
- Hozzákezdtem a Számozotthoz, egyik szemmel figyelem magát, mikor érkezik meg a Kristófból.
- Ha engem kérdezne, elmondanék mindent. Miért nem kérdez?
- Maga nem válaszol a legegyszerűbb kérdésekre sem.
- Nem kérdez. Pedig állandóan a feltételezett kérdéseire válaszolatok.
- Várt, elképzelt kérdéseire.
- Mindent tudni szeretnék, és azt akarom, hogy maga is mindent tudjon.
- Olyan könnyen és boldogan akarok hazarepülni, mint legutóbb, és most meg vagyok zavarodva. Mit akart mondani a házacskaival? Miért?
- Mit jelentett akkor, ha soha többé nem került szóba?

5. Páros

- Megérkezett?
- Igen.
- Nagy volt ez a Kristóf, nem szokott két óras Kristófokat menni.
- Hol így, hol úgy. Néha elkap a gyalogosláz.
- Gondoltam. Szép az idő?
- Szép reggel. Szép, telivér reggel. Elhiszi, hogy jobban járunk, ha egy-egy kérdést nem teszünk fel tizenötször, hanem megvárjuk, amíg megérik a válaszhoz, és az ölünkbe pottyant?
- Mindent elhiszek magának. De az udvari házacska is, a *Tizenhat apám* kérdései is olyan régiiek, hogy a birsalma tízszer beérett volna, pedig a birs nem kapkodja el.
- Rendben. Ma válaszolok. Próbálok kerek választ adni, hogy megértse, hogy ne részletezze, lezárhassuk. De nem kérdez bele.

Rendben? Szálljon ki, csinálja, amit mára tervezett, és amikor visszalép, várják a válszaim. Rendben lesz így?

– Igen. Kiléptem.

– Viszlát!

– A „római ház” és a még kisebb római ház ötlete. Nem túl bonyolult. A kisház baromi rosszul nézett ki a szakadt, félrészegen humorizáló nyugdíjas szakembereivel együtt, a szétszórt építőanyaggal, a terasz malteros vödreivel, egyáltalán mindennel. Kicsinek tűnt, úgy éreztem, be se férek. Az rendben, hogy maga átlátta, tudta, mit akar, engem megijesztett. Nem az, hogy eltöltek itt néhány napot, hanem maga, Csatárka kényelme, magassága, levegője után. Rövid volt a fantáziám ahhoz, hogy a romok mögött lássam a kreativitását. Ott állt a rengeteg, lefóliázott faanyag, a mészkőlapok, amikor hátra mentünk a gazos konyhakertbe, mutatta Tárkót, a patak völgyet, akkor jutott eszembe, hogy ez középen nagyon jó hely, innen belátható minden, védelmi bástya, végső esetben zavartalan és látványos. Ha a kicsi ház valami miatt alkalmatlan, ide kivonulunk.

– Tartozék: sose szerettem beülni a készbe. Láttam, mekkora munka (nem véletlen ROM), én pedig nem veszek részt a munkákban, jövök, ha elkészült. Akkorra körülbelül tudtuk (a Váras után), hogy hosszabb közös munkára rendezkedhetünk be. Abban is benne a kezem, hogy Csatárkáról hazaköltözött a faluvégre, és mégsem vagyok ott, pedig lehetnék. Úgy gondoltam, az első ott töltött közös héten építék a megmaradt mészkőből, faanyagból egy szellős, szabad bástyát odakint az örök időkre, amelyik le is lát, fel is lát. Kompenzálom valamiképpen, hogy nem vagyok ott. Egy hét alatt megcsinálom az alappal, a magas lábazattal, olyan magasra emelem, amennyi kő megmarad. Következő alkalommal üldögélünk odakint, mint a hercegi pár. Így a terv.

– A terasról aztán első szemre látszott, hogy mindent pótol, nem kell a konyhakert közepére semmiféle bástya. Mert minek. Közben a japán szoba faburkolatához az asztalos felhasználta a faanyagot, az elképzelés is tárgyaltanná vált. Eszembe se jutott többször.

*

– A *Tizenhat apám* részletei, megbeszélése nehezebb ügy. Nem is tudom, hogyan kezdem. Saját defekt, magának semmi köze hozzá, sokáig küzdöttem ellene, kezelhetném könnyedebben, de ha eddig nem sikerül változtatnom, a maradék időben aligha sikerül.

– Vizuális fickó vagyok, amit hallok, ami történetet hallok, látom. Így alakult, ez van, ha akarom, ha nem. Az agyam képpé alakítja a történeteket, nem mindig mozgóképpé, de általában. Amit maga elmond, azt is, amit más mesél, filmen jár tovább az agyamban.

– Az érdektelen eset kihull, nem számít, fejlethető. Ha az alany fontos, márpedig maga fontos, előre tudom, hogy nem raktározhatom a történeteit, márpedig a *Tizenhat apám volt* (körülbelül ismerem a mostohaapák és a csibehús viszonyát) nehéz ügy...

– Egyszerűbben: ha magára nézek, nem akarom látni a tizenhat apját álló fasszal a lányszoba ajtajában. Világosan fogalmazok? Ezt jobb elkerülni. Ha megírja, azon leszünk, hogy megírja, az más, az mű. És a mese, a sztori is más.

– Jártam úgy a jó öreg múltban, hogy mire megismertem személyesen a nőt, az egészségnél sokkal többet tudtam az előéletéről és a jelen életéről. Amikor aztán találkoztunk, mindenünnen fasz lógott belőle, ha ránéztem. Nem szerencsés. Még a kommunikáció se szerencsés, ha közben tíz farok lóg a szájából. Vagy egy vacsora, gondolja el, farok mellett keresni a kanálnak rést. Mondom, saját defekt, egyszerűbaszóknál ez nem téma, spontán lekúrják az egyet, futnak tovább, mint a hibbant egér, kutatják a többi egyszerűbaszót. Ennyi.

– Remélem, kielégítő választ kapott mindkét életbevágó kérdésére. Talonba rakja, és akkor veszi elő újra, amikor a birs érik.

6. Páros

– Jó hosszú lett.

– Mégis érdemes ragaszkodni a jusshoz. Csak belátja, ha nem is azonnal (nem egy héten belül), hogy jogom van tudni, amit nem tudok. Érteni, amit nem értek.

– A kis házra, a kis faházra akkor azt gondoltam, milyen jó ötlet. Aztán azt, hülyeség. Még ha Táríkó gerincén, azt a romos pincét akarta volna a leégett ház alatt, vagy a gazdátlan romházat esetleg a hegyen, de itt, húsz méterre a kisháztól, minek?

*

– Én mindent tudni szeretnék magáról. A nőit is. A miérteket is, az igeneket és a nemeket is. Azt is tudni akarom, mit szeret bennem. Mondja meg, hogy tudjam. És akkor arra vigyázok. Tudom, hogy fontos, tudom, hogy vigyáznom kell rá, mert így nem tudok semmit.

– Két dolgot átugrott, lassan protokollszinten ugorja át a válaszokban. Ha kifejezetten rákérdezek, meg se hallja, ha mellékkérdésként dugom el, akkor nem veszi észre. Érthetetlen, maga, aki mindenre válaszol, maga szerint. A Mártának – szerintem is, maga szerint is, de főleg a helyettes szerint – volt egy (a helyettes szerint) „közismert orientációja”. Micsoda? Miért nem tudhatom meg?

7. Férfi

– Kicsim, nem hajlandó lefékezni, jön a hülye kérdésekkel, le nem áll. Nincs semmi, nincs nyitott kérdés. Örülünk, aztán kiderül, mi végre örülünk egymásnak ennyire, hogy az időm felét simán lerabolja. Remélem, meghosszabbítja egy füst alatt.

– Atyaszentszar, hogy az első éjszakán miért dugtunk reggelig? Miért nem ugrottam a gatyámba az első után, és futottam haza az örökasszonyhoz, ha nem volt kedvem magához? Sokat gondolkodott ezen a kérdésen? Csak kijött magából, semmi erőlködés? Hopp, és kint is volt? Ilyen kérdéshez komoly tehetség szükséges, az biztos. Ha egy hetet gondolkodott, még az is tehetség.

– Ha a választ kitalálta volna, megírta volna, még tehetségesebb. Nem lehet, hogy igen nagy, a feltételezettnél is több kedvem volt magához? Mondjuk, magamat is megleptem, át kellett terveznem a hazamenetelt.

– Lehet, hogy megtaláltam a választ, hé! Mit

Juhász Tibor

CEGAJOSOK

A téglaszárító-fészerekhez hasonló építményeket a gyár vezetősége alakította át lakásokká.

A munkálatok során az alapozással és a szigeteléssel sem törődtek, így az esőzések idején a víz, ami égszakadásakor bokáig ért a sufniházak vékony utcáin, bezúdult az ajtók alatt.

A telepre az '50-es években vezették be a villanyt, egy évtizeddel később a felső, magasabban fekvő kisebb részeken a vízellátást is megoldották.

A gyár területén közösségben éltek a cegajosok, bonyolult rokonsági szálak kapcsolták össze őket, az egymásra épített téglabarakok szűkössége miatt mindenki tudta, mi történik a szomszédban.

Több generáció is felnőtt a körkemencék és a raktárak, a feltornyozott téglauerdők között. Munkahelyük csak néhány percnyi távolságra volt az otthonuktól, így ezek az emberek a kezdetektől fogva tudták, hogy hol ér véget a gyár és hol kezdődik a telep.

szól? Itt áll betámasztva a sarokba, csak nem akartam tudomásul venni, megfogalmazni.

– Ne pocskékoljuk az egyre rövidebb időt, csináljuk meg a kötelezőket, mert aztán két hétig kérdések csak a meghatározott sávban. Rendben?

*

– Készülök magára, azt hiszem, megviselt ez a tél.

– Futásra nem bírtam magam elszánni, gyorsítok inkább (tüdőgyakorlat). Beiktattam a Kápolna-Kristófot.

– Előszedtem a súlyzókat (nem voltak nagyon elrejtve, ősszel bedugtam az ágy alá, de hiányzott az elszántság, most megjött): karizom, hátizom.

– Tudja, miért?

– Ha nem tudja, nem mondom meg.

– De megmondom: ha nincs erő, hogyan emelgetem, forgatom, hogyan állítom fejre,

aztán fejről a talpára, egyáltalán hogyan emelgetem, forgatom meg, mint a ringlispinglit, ha fölszedett harminc kilót? Még akár agyon is nyomhat, ha elejtem. (Ja, hogy hármat mondott? Az is sok.)

– Tízekkel kezdtem, most huszonötöknél tartok, mellső kartartás, kitarított kartartás főnakkal, simán. Hetvenöt emelés, háromféle izomnak. Meglesz, mire érkezik, a száz a négykilóssal. Maga meg se kottyán.

*

– És a két és fél napot miért nem tette szóvá, arra miért nem kérdezett rá, mert az inkább tartozott a csoda-kategóriába, mint az első északa.

– Tudja, amikor itthon volt, aztán Csátárka egy nap, aztán be akarta pótolni az (*jetlag*) elveszített időt, de veszettül. Tudja, hogy minden a nőn múlik? Meg, gondolom, az se árt, ha szeret az ember fia meg lánya.

– Ha minden jó. Ha az is jó, hogy csak kinyúlni a japán ágyról és békapni egy falatot, nem töltve nem feltétlen' kötelezőkkel az időt.

– Megszámoltam mosogatáskor, nyolcvannégy tálát, tányért, poharat, evőeszközt, kancsót, nyolcvannégy darabot hordtam ki.

– Ne legyen megzavarodva. Semmi oka. Végezze a dolgát, ne agyaljon, aztán repüljön haza a fészkére, mint a madár. Alig várom.

8. Barbara

– A legjobb résznél felébredtem.

– Tudtam, mikor kell felébrednem, igaz? „Lehet, hogy megtaláltam a választ, hé! Mit szól? Itt áll betámasztva a sarokba, csak nem akartam tudomásul venni, kimondani.” Ezt kellene folytatnia.

– Csigáz? Maga írhat döccenő mondatot, mit döccenőt, végeszakadt mondatot, nekem meg mondatoz?! Gyerünk. Fejezze be!

9. Páros

– Minek ez a cirkusz, hallja-e? Jó reggelt.

– Milyen cirkusz? Hogy megvárta az éjfél?

– Ma munka?

– Igen. Nem végeztek.

– Nem zavarja?

– Dehogy zavar, semmi nem zavar. El se hinné, hogy semmi.

– Kincsem, ha semmi nem zavarja, akkor minek cirkuszol?

– Nem tudom. Minden belépésem, minden beszélgetésünk más és más. Amikor ébredek háromnegyed hatkor, és látom, hogy itt van, látom, hogy megvárta, nekem annál jobb nincs semmi, az se zavarna, ha ónos eső esne.

– Mondhatta volna. Ha tudom, átrendezem az időt, és megvárom, végignézem, amíg munkába megy, de én inkább azt figyeltem meg, hogy reggel türelmetlen, ideges, kapkod, csapkod, nem akartam az amúgy is kevés idejét terhelni. A reggeli beosztás szent.

– Mondhattam volna. Maga meg észrevehette volna. Máshogy kezdődik a nap, ha ideölel, mielőtt indulok.

– Heh! Megoldjuk. Néma gyerek. Elkészülnek ma?

– El kell. Ma indulniuk kell a gépeknek, holnap próbaüzem a kezelőkkel, ők már ma is bent. Emiatt repülünk csak hétfő délelőtt.

– Akkor nem sokat látom ma, holnap?

– Ma biztosan nem. Hanem ha tudná, mennyit keresek egy ilyen szombaton, túlórában, azonnal megkérné a kezem.

– Olyan sokat nem kereshet.

– Pedig ha tudná, talán meginogna. A poént készítettem elő: „lehet, a nevemre íratom, amikor végre haza a szivárványos Amerikából”.

– Jó, írasson. Belefér.

– És a válasz második felével megküzdött?

– Mire gondol?

– Az igazságra, ami a sarokba támasztva áll magánál. A dolgozóban.

– Jah. Nem akarok igazságokat mondani, ahhoz késő van.

– Pedig kénytelen lesz. Miért vagyok én? Miért vagyunk?

– Ne bonyolódjon bele.

– Miért?

– Ragaszkodik?

– Igen. Nagyon.

10. Páros

– Tizennégy nap. Gyorsan eltelik.
– Így, ha egy-egy hetet kilopok belőle, gyorsabban. De ellenáll a naptár a vágyaknak.

– Nem mutatta meg, mire jutott a számozott kövekkel!

– Elakadtam. Anyám beakasztott. Megfigyeltem, ahányszor írni akarok anyámról, leállít. Csupa abszurd. Mindig jön valami a valóságból, és lehetetlen tovább írni.

– Mi? Van valami konkrétan... El tudja mondani?

– A tegnapit. Gyorsan, mert rohannom kell. Anyám egyik rögeszméje volt, hogy a konyharuha négyzetbe összehajtogatva fekdjön az asztal bal sarkán, akkor is, ha ragad a kosztól (tudja, létezik koszos konyharuha). Ha nem így volt, cirkusz, csapkodás. Nem tudtam megírni, pedig ezzel akartam indítani az elbeszélést, a konyhai veszekedéssel. A kontraszt miatt.

– Ha valami nem megy, ne kínlódjon vele, ugorja, egyszer csak megmutatja magát, hogyan álljon hozzá. Főleg ne kínlódjon egy részlettel egész nap.

– Ebéd után lefeküdtem, nem kínlódtam.

– Aludni is fontos. Hogy szép legyen.

– Nem aludni.

– Húha, de vigyorog!

– Nem is mondom.

– Végigmaszturbálta a délutánt? Azért fáj a derekam?

– Végig én. Ilyenkor üres az épület, csend van, meleg. Néha szundítottam egy rövidet.

– Akkor ma szép, mint a nap?

– Szép bizony.

– Akkor menjen. És kérem szépen, menet közben tudatosítsa valamiképpen, hogy aligha tudom felvenni a versenyt Testőr íivel.

– Elemet cserélünk, édes-kedves, ne féljen. És ne beszéljen hülyeséget, jó? Ha versenyezteni akarok, pályázatot írok ki, és arról maga is tud. Jó? Addig nem kell semmit tudatosítanom, jó?

– Jó.

Jan Tulik

A MEGSEMISÜLT JEGYZETEKBŐL – ÚJJÁALKOTÁS

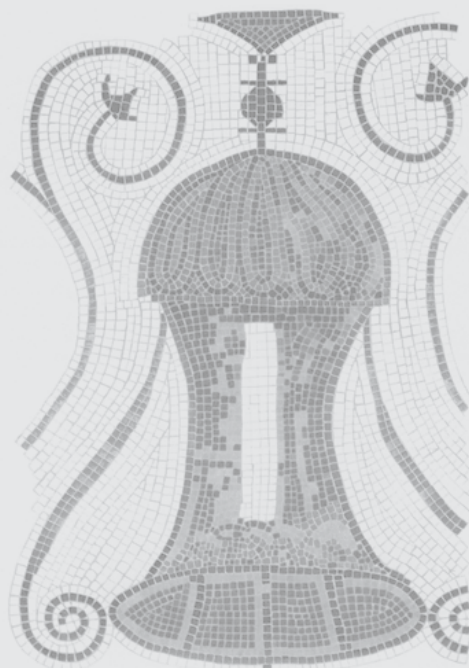
Az ember szép volt és jó
bár e tulajdonságokat saját értelme és teste
rombolta le

Ha minden anatómiai atlaszt eltűzelt
háborúkat kezdett, és azok újra megnyitották
máját és szívét

Ha minden megállapodást eltörölt
az újszülött felvéste sírhantjára
a nevét: barbár

Így rendezgetem kusza gondolataim
én, a gyertyatartók áhítatos gyűjtője
kinek fáj Seneca képe
a széles hangás rétekkal
én, az oly állhatatlan, mert földem is ingatag
a tejjel és félelemmel táplált
a szeretett, olykor boldog, mert szerető
tegnap megvallottam:
nem tudok hazudni
és átkozom e meggondolatlanságom

ZSILLE Gábor fordítása

11. Barbara

– Oooooóóóóó! Megy, mint a mesében!

– Későn fek’tem, korán keltem, dolgozom, mint a méhészbors – végre magát is megtaláltam, hogy ne kelljen hamisítanom (nem örül majd, de momentán csöppet se érdekel, nem maga, hanem egy mord, kíméletlen alak a nagyelbeszélésben).

– A konyharuhát áthelyezem egy későbbi időpontra, nem kötelező konyharuhával kezdeni (amúgy is azt gondolom, az író nők konyharuhával kezdenének, az annyira jellegzetes, konyharuhával és/vagy fasszal), nem kínlódom vele, ha szükséges, egyszerűsítve berakom később, de az „anya” bizonytalanságát és bizalmatlanságát ezer más ágon képes vagyok megjeleníteni, eszembe jutott egy csomó jellemző.

– Kellett fél év, kellett a távolság, meg kellett apám szűkszavú elbeszélései, hogy másfelől, ne a rémült, tanácstalan lány szemszögéből lássam anyámat. Így aztán – most, ebben a pillanatban – nem is anyám szegény anyám, hanem egy szerencsétlen nő, aki azt hitte, neki minden jár, ő bogarászhat, válogathat a kendermagban, ő érinthetetlen, neki nem rohan az idő, nem is ember, hanem istennő, a férfiak azért léteznek, hogy kiszolgálják. A valóság eltűnik a pillanat sikerei mögött.

– Valami ilyesféle.

– Olvasom a tegnapi termést, harmadával lehetek készen. Küldöm, ha végeztem, remélem, indulás előtt, írok bele itt-ott. Gyönyörű napnak indul ez a mai is.

– Nem a lány a főszereplő, nem az anyja, hanem a számozott kövek.

– Nem zaklatom, maga se zaklasson. Jó reggelt!

12. Barbara

– Sose mondtam el. Most. Úgy kelt anyám, hogy elkezd átadni a pasikkal kapcsolatos mindentudását. Láttam, hogy most férjhez akar adni, ha lehet, azonnal, ha más nincs, magához, nem árultam el, hogy van felesége, betett volna, nem elég, hogy ilyen öreg, még nő is. Persze, mondtam magamban, tizenhat

apám volt, kell az anyám tudása, gyakorlati tapasztalata, mi is történe nélkülü velem.

– Előző nap hallotta, amit maga mondott a kis római házról, és lelépte a távolságot, a pontig, ahol maga kinézte a helyet, tizen-nyolc méter a volt konyhakert közepéig. Levert egy karót, hogy addig.

– Tudod, mondta, úgy lehet egy férfit megfogni leginkább, ha a bolondságait elfogadod, segítesz neki. Megcsináljuk az öreg római bástyájához a járdát. És akkor már nem feledkezhet meg róla. Az első közös munkátok. Nem tudta, hogy nem a bástya volna az első közös munka.

– Kikereste a neten, hogyan készültek a római járdák. Nem talált, csak hadiutakat, de azt is megfelelőnek találta.

– Kivágott egy két méterszer egy méteres vászondarabot egy régi lepedőből. Úgy indultunk a reggeli sétára, amit az orvos előírt, hogy fonott kosár, benne a vászon, fehér festék, ecset, gumicsizma.

– A patakparton átcserélte a cipőjét, beállt a vízbe, válogatta, forgatta a lapos köveket. Amikor megfelelőt talált, kicsobogott a partra, elhelyezte a gallyakkal kifeszített, lesimított vászonra. Úgy forgatta, helyezgette, mint a kirakót, hogy minél kisebb rés maradjon a gömbölyű szélű lapos kövek közt. Amikor végzett, száradás után végigszámozta az összeigazított mozaikot: 1/a, 1/b, a második 2/a, 2/b, és így tovább. Egy-egy három négyzetméteres kirakó tíz-tizenöt lapos kőből.

– Két vászonnit válogatott össze, amint végzett, halomba rakta a köveket. Négy méter a tizenhétből, mondta, amikor hazaindultunk. Ha holnapra kedved támad, hozz csizmát te is. Négy nap alatt végeztünk. Nyolc és fél órákás emelkedő sorrendben. Már csak a fuvarosnak kellett volna szólni, hogy szállítsa haza, mert oda nem lehet lejutni, csak kétkerekű lovaskocsival, amikor egyik este rosszul lett, kórház újra.

– A többi tudja. Én megfeledkeztem a kövekről, a római járdáról. Volt bajom éppen elég. Amikor kiadták a kórházból, nem volt olyan állapotban, hogy a köveket keresse. Karácsonykor meg, amikor apám bejelentkezett huszonnégy év után, öngyilkos lett. Hisz tudja.

Fenyvesi Ottó

A RÓMAI ÚTON

Higanyként pereg a múlt,
minden távolodik,
rakódik egymásra az úr.

Kiszántott kövek, oszlopok.
Emlékét rejtik dicsőségnek,
hatalomnak, liliomnak.

A régi római úton megyek,
Lovasról Paloznak felé.
Hol Seuso és Baláca

népe menekült. Hátra
aggódva tekintettek.
A Rómába vezető úton.

Felettem idő kanyarog,
évszakok suhannak bennem.
Szem szalad harisnyán.

Titkokat rejt a mozaik.
A természet mindent visszavesz,
a látvány oly törekeny,

szilánkokra töri a napsugár.
Most épp forró a levegő.
Kókad sok boglárka, rezedá,

tyúkhúr, kankalin, kutyatej.
Szabadulnék a málhától,
nyomaszt a sok törmelék.

A régi római úton
perzseli szívem az ének.
Lassan árad a melódia.

Mondani már sok mindent
nem érdemes. És mégis egyre
csak mondom, szavaim

ismétlem a részeg lódarazsaknak.
Mondom a szarvval ékes
bogaraknak. Számban fű ropog.

Róma felé barbárok vonultak.
Porig rombolták. Koponyába
döftek kardot és lándzsát.

Brigetio, Aquincum, Baláca,
Savaria, mind elveszett.
A romok felett utópiák, illúziók,

sánta metaforák, himnuszok.
És mocoornak a régi jók.
Minden ismétli önmagát.

Levágott végtagok repülnek az ég felé.
Új idő, új rend közelít.
Gonosz, kapzsi és hódító.

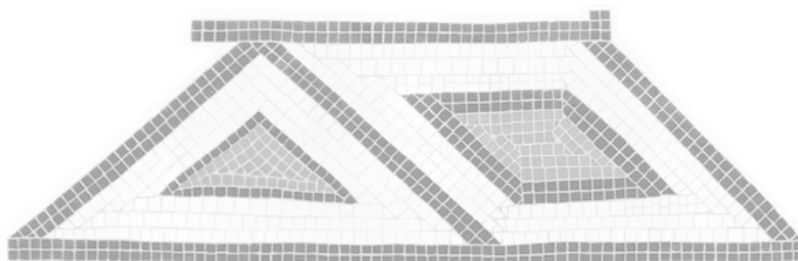
Jönnek, kik mindent elfelejtenek.
Mobil csörög, ismerős dallamok.
A hívó némán szemléli

a leigázott provinciákat.
Zsurlók közt fácán bujkál,
mutatnám lábuk nyomát.

De kihez beszélek egyáltalán?
A romok falán tétovázó árnyaknak?
A fül nélküli baglyoknak?

A vonuló tarka madaraknak?
Mit mondani kéne: semmi.
Nincs cél, már csak út van,

az a régi, római. És azok
a véres történetek, mint jégben
a ladikok, mind összeomlanak.

KROVITZKY BÁRÓ ESETE A KUTYÁVAL ÉS A KERTTEL

Krovitzky báró aránylag egyszerű ember volt, a báróságról nem sokat tartott, sőt valójában szinte semmit. Megszokta, kisgyerekkora óta, amikor anyja például ebédnél rászólt négy-ötéves fiára: „Egy Krovitzky báró nem maszatoz össze az abroszt.” Vagy: „Egy Krovitzky báró mindig udvarias, nem azt mondja az anyjának, »éhes vagyok«, hanem »kaphatnék valamit enni?«, és akkor vagy kapni fog, vagy nem, ahogyan azt az anyukája jónak látja.” Esetleg rövidebben: „Egy Krovitzky báró sohasem követelődzik.” Mindez kissé szokatlannak tűnhetett a népidemben, baj nem lett belőle, hiszen efféle nevelési gesztusokkal csak családi körben traktálta fiát Krovitzky báró anyja. (Népidemnek azért illik mondani azt a bizonyos huszadik századi négy évtizedet, amire sokan „a szocializmusban” kifejezéssel utalnak, mert szocializmusnak nem volt igazán nevezhető az a „népi demokrácia”, amit utána „az átkosnak” és „a rendszerváltás előttinek” is mondtak az emberek Magyarországon.)

Krovitzky bárónak arról nem volt tudomása, mikor és melyik király adományozta családjának a bárói címet, se arról, hogy miért vagy mennyiért. Erről nem világosította fel az anyja, ő pedig sohasem kérdezett rá. A magától értetődőre, arra, ami magától értetődően van, miért is kérdezne rá az ember, viseli, mint pólya után az alsónadrágot. Ki az, aki pucér fenekére és angyalbögyörőjére, tökére, farkára, faszára alsónadrág nélkül húzná fel a nadrágját?

Krovitzky bárónak volt egy foxterrierje, Lilike-nek hívta, ha valamiért dühös volt rá, akkor se Lilinek, hanem magázta. Lilike okos kutya volt, amikor meghallotta: „Lilike, maga meg mit csinál ott”, egyből mutatta, mennyire ké-

pes a bűnbánatra. Ami nem volt túl könnyű. Farkacskája elég rövid volt ahhoz, hogy látványosan behúzza, füle se volt akkora, hogy alaposan lelógathatta volna. És mivel a kutyának csak fejük, a foxterriereknek ráadásul téglakockafejük van, nem vághatnak bűnbánó arcot. Nem is könnyű megmondani, hogy tesszik láthatóvá és érezhetővé a szégyenkezésüket. Ezen Krovitzky báró is el-elgondolkodott kutyáját fürkésze. Arra jutott, hogy a szemével tette, lesütötte. Meg a fejével, el-elfordította. Sőt egész testével, ahogyan megjuhászkodott, mintha eltűnni igyekezne, fel-felpillantva gazdájára. Vagyis kutyalényével nagyon is emberi bűnbánatra képesen tudta szótlannul jelezni, hogy bizony penitenciára képes lelki alázattal járul gazdája elé, illetve igyekszik ott olyan piciny lenni, hogy mutathassa, ő bizony nincs is már igazából ott, csak jelezni akarja, hogy ő bizony a gazdája számára örök hűség-gel van, ő valahol és valahogyan mégis van.

Krovitzky báró méltányolta is Lilike érző odaadását, szeretetének és bizalmának melengető és haragot is lágyító zsenialitását, a rokonlelket, sőt az egyetlent, amelyikre mindig számíthatott.

Egyébként a báróságára is egyedül Lilike figyelmeztethette a budapesti utcákon, első sorban a Városmajor környékén, hiszen a népidem zagyva idején valamiképpen és valamiért kiszűrődtek a foxterrierek a városból, holott 1949 előtt elég sokat lehetett látni ezekből a nem tudni, miért, úri kutyáknak, sportosnak, angolosan úrinak, nem arisztokratikusan előkelőnek számító ember-társakból.

Azon a napon, amelyikről szó lenne, zuhogott az eső, Krovitzky báró jobbnak látta, hogy lemondjon Lilike sétáltatásáról. Foxterrierként drótszőrű bundája rövid volt, sőt még kockafejének két szájközeli oldalán se hagyott a kutya-kozmetikus pofaszakállszerű pamacsokat, ami a Lilike-féle kisasszonyoknál sem volt ritka. Ám Lilike, ha esőbe került, mindig gondosan várt a nappali szobára, hogy lerázza magáról a vizet, sohasem kezdett bele a lépcsőházban vagy akár az előszobában. Neki megérte a dorgálást, amiről jól tudta, majd kijár neki. Nem, ezen a napon nem lesz sétálás, csak egy röpke ügyintézés a ház előtti fa tövében, utána pedig a szobafogság. Búsulva nézett gazdája után,

amikor az később elment és becsukta maga mögött az előszobaajtót, Lilike már előre tudta, az fog történni, látta gazdájának mozgásából, sőt némán szabadkozó arckifejezéséből.

Azt persze nem tudta, hogy Krovitzky báró azon a napon, amelyikről szó lenne, csak a patikáig megy el, mert fáj a torka, be van gyuladva az orra, igazán betegnek érzi magát, csak illedelmesen türtőzteti magát ennek szóba hozásától, hogy megkímélje őt, Lilikét a reménykedéstől. Hamarosan haza is tért és az ágyat választotta, ezúttal már megengedve magának néhány nyögést és zokszót. És ahogyan az órák múltak, egyre keservesebben szipákolt az ágyban, forgolódott a takaró alatt, csukta le, nyitotta resre szemét, szenvedett.

Egyedül élt, amióta feleségét elvitte egy vigéc, dehogy is a halál. A halált Krovitzky báró tisztesebbnek és megértőbbnek tartotta annál a gazembernél, aki feleségét, Matildát levette arról a két szép lábáról, amellyel az olyan kecsesen tudott a hálószobából a nappaliba lépni, a hálószobában a szőnyegről az ágyba, pongyoláját röpké mozdulattal küldve arra a bizonyos székre a toalet előtt, amelyikre mindig, kivéve azokat a napokat, amikor fáj a feje, és ezt a pongyola padlóra ejtésével is hangsúlyozta. Igen, efféle hűtlenséggel, érezte, tudta Krovitzky báró, Lilikénél nem kellett számolnia. Lilike is veszekedett olykor, úgy ugatott rá, de ritkán, és sohasem úgy, hogy veszélyeztette volna együttélésük harmóniáját.

Azon a napon, amikor Krovitzky báró délelőtt ágynak esett, már nem volt hajlandósága az esti sétát helyettesítő ház előtti fához fűződő ürítkezés asszisztálásához sem. Ez nem először fordult elő, ilyenkor csak kiengedte Lilikét, és a kapuból felügyelte az ügyintézkést.

A városnak azon a részén, ahol lakott, még nem írták elő a bizarr követelményt, hogy a kutyák sétáltatói gyűjtsék be, amit védencek maguk mögött hagynak, legyenek tekintettel a kétlábú járókelőkre (amivel persze megnehezítették a szagról érintkező négylábúak dolgát). Zsörtölődött is Krovitzky báró, hogy miért csak a kutyák gazdáira róják ki ezt a tortúrát, nem a macskák gazdáira is, bár tudta, ha nem élte is meg saját szemüleg, hogy a macskák szívesen végzik tulajdonképpen egyetlen dolgot – hiszen az egérfogás már csak vidéki pasz-

ziójuk lehetett – a lakásban elhelyezett és valamiféle sötét sóderféleséggel bélelt tepsyszerű tálcában, amire a kutyák nem lennének szoríthatók, hiszen azok csak továbbmentükben kaparnak egyet-kettőt, ami hagyományaik elföldezésére sohasem szolgál, és amire aszfalton sohasem kerül sor, hiszen olyan hülye kutya nincsen, amelyik szikráztatná a karmait.

Ezen a napon minderre nem gondolt szegény Krovitzky báró, csak szorongott, egyre lázasabban, hogy mi lesz vele és Lilikével, ha, ahogyan érezte, tényleg lebetegszik. Mindig volt valahogy, nem azért szorongott, mintha nem lett volna, csak a *lesz* más, mint a *volt*, a szorongás pedig jövő idejű tulajdonság, akárcsak a reménykedés.

Ezen a napon azonban az történt, hogy öszszekuszálódtak az idők, szinte meg is szűntek. Krovitzky báró ugyanis hirtelen arra ébredt, hogy kiengedte Lilikét a kertbe, a háromemeletes lakóház hátsó kertjébe, ahol néhány fa rostokolt, egy hatalmas fügefafa is. Hosszú, keskeny kert volt, párhuzamos a ház elülső oldalán futó utcával. Fű is volt benne, némi kevéske virág is, mindig akadt lakó a földszinten, aki megöntözte őket, ha ájuldozásuk megütötte a szemét. „A kertbe engedtem ki, a kertbe”, ébredezett, „nem is a mi kertünk volt”, ámult el, „álmodtam, igen, álom volt, álomkert”, révedezett, „de akkor is”, döbbsent meg. „Ha álomban tettem is, hogyan engedhettem ki oda”, és hiába kaparta rá az alvás elmúlt idejét, „hogyan is tehettem meg másokkal, a többiekkel, a többi lakóval?”

Az álomkert neki a bibliai volt, az Éden, és ha arra gondolt, abban mindig csak egyetlen emberre, saját magára, dehogy is arra, hogy a kert telis-tele van emberrel, mint a Széll Kálmán tér csúcsforgalom idején.

Krovitzky báró megdöbbsent. Attól döbbsent meg, hogy megdöbbsent, amiért kiengedte Lilikét a kertbe. Arra gondolt, ha a házban most mindenki külön-külön kertbe álmodta volna magát, amikor ő, akkor sem ugyanabba a kertbe. „Hogyan is lehetne olyan kert, hogyan is lehetett volna? Sohasem volt, nem is lesz soha.” Megrázta a fejét, és az ágyban féloldalra tápázkodva oda nézett, ahol Lilike aludni, legalábbis feküdni szokott a szőnyegen, amikor ő az ágyban, és ahol, fejét két mellső lábán nyugtatva, Lilike most is aludt.

AZ IDŐ EGÉSZE

– Balácai Saturnalia

Ó, ti korok, ti, ó korok – s te, ókor!
 Ó, ti ók, ti, annók, pannók, Pannóniák!
 Ó, ha tehetném, úgy, de úgy bekóborolnám,
 mit kóborolnám! keresztül-kasul berobognám,
 léghűtéses, kétütemű, égszínké Pannóniámon
 körbepöfögném Pannóniát, e szelíd római tájat!

Jönnék két légióval s négy alával Itália felől,
 a menetoszlop elején, még az elővéd turma előtt
 – többnyire kettes-hármas sebességfokozaton,
 ami, ugye, nem tesz jót a motornak –, hogy a komor
 barbár világba tízezer *pilum* hegyére tűzve
 masírozassam be a felhőtlen latin derút.

Úgy jönnénk, mint akik hosszú vándorútról térnek meg
 elbitorolt régi hazájukba, hogy visszavegyék jogos jussukat
 – és nem is pusztán csak a röpke jelentől.
 Mert aki hosszú távra tervez, még a régmúltat
 s a legöregebb jövőt is bírnia kell! Nem elég egyetlen
 pillanatot, az idő egészét magáénak kelletik tudni,
 a boldog szíriuszi időktől a jövő homályába vesző
 nagyszerű évszázazredekig. És tovább. Meg vissza.

Szóval, ahogy kultúránk felsőbbrendűségébe vetett szilárd
 hittel menetelnék északnak, bizony, a Kárpátok karéja alatt
 ott nyaldosná még partjait az a sekélyke tenger is, amit egyébként
 nagyfékdobos Pannóniáról nevezett el a kései utókor.
 Ámde utunkba nem állhatna se víz – húszezer *caligae* s lópata
 fröcskölné széjjel, a maradékot meg kecskebőr kulacsainkban
 hordanánk el Tihany alá –, se a félelmetes bakonyi hullók.
 Kiűznénk Samut, a pattintott vértesi embert,
 a vonaldíszeseket, a mészbetétes edények népét,
 leigáznánk az illíreket, azalokat, germánokat, és, ó, a kelta
 ózokat, a szélhámos nagy varázslók egész pereputtyát,
 s megállnánk félkörben Deutsch-Altenburg és Petrovaradin
 között az Ister jobb partján, pihegve, űzve, az allúzió mián.
 De most már mégiscsak ugorjunk, merthogy eszeveszetten
 szaporodnak a sorok, s hol van még igazi tárgyunk, Baláca!

Mert, bizony, nem a felvonuló félelmetes légiók teszik majd
 e Duna-menti Provence-t a majdani fényes Pannóniává, se nem
 Janus – ó, ugyan hol van még és már ő –, s nem is a majdani
 és hajdani cigarettamárka, hanem a mindenkori hadak nyomában
 meginduló emberáradat, kereskedők, gazdálkodók, kő- és kéz-
 művesek, no meg a teátristák, mutatványosok, csepűrágók,
 tolvajok, papok és kéjnök, hivatalnokok és szerencselovagok
 és a helyben maradtak között formálódó, erjedő új szellemiség.

De érezzük csak át most a társzekereken hetekig zötykölődő
 családok parttalan sóvárgását és a jobb élet reményéből,
 pusztá vágyából szárba szökkenő szilaj hitüket, amely
útnak indította őket az ezernyi veszéllyel fenyegető,
 műveletlen s javarészt megműveletlen *terra incognita* felé.

Ó, az a felemelő pillanat, amikor hosszú vándorútja végén
a római telepes előtt feltűnik végre Balácapusztá!
Félholt a vidék, szellő se rezdül, kis kusza történetek szövik át,
de üresen áll még a történelem forgószínpada, s csak a
tanyasi gémeskút méricskéli a lassan csordogáló időt...
Északnyugatra Nemesvámos, délre Veszprémfajsz,
északkeletre a Videoton Ipari Park romjai.

Megáll a telepes, körbenéz, sóhajt egy kiadósat, és megvakarja állát.
Aztán nekifog, mér, cölöpöt ver, üt, vág, ás, falaz, farag – épít.
Épít és épít... Nem sejtí meg, hogy romot s mily értékeset!
Ám a felhők rojtjai közül aggódva szemléli az Optimus Maximus,
merthogy felséges szeme előtt kisvártatva elhúz egy szovjet
felségjelű miG-21-es roncsa, majd egy rozsdamarta büszke
magyar Puma és egy Archaeopteryx-csontváz követi...
Ja, hát mindent összevetve végül is félelmetesen frekvenciált helyet
választott szegény latin atyánkfia, az szent!

A 73-as út felől kuruc lovascsapat tűnik elő, és mit sem sejtve
elvágtat az épülő villarom mellett. Jönnek ferdeszemű nomádok,
oszmán török hadak lófarkos lobogó alatt, keringő dervisekkel,
a Veszprém megyei toborzású, kikokárdázott 6. honvéd zászlóalj,
nagy csörtetéssel páncélos lovagok, és a merevrészeg Savanyú
Jóska is elporoszkál a közelben, fakó lova nyakába dőlve, csaplárné
szeretőjétől jövet – de a Villa Romana romja mégiscsak felépült!

Megáll a rom fölött egy harcban megfáradt Wehrmacht-tüzérőrnagy,
kihúzza füléből a vattadugaszt, és nyolcszáz forintért megváltja
a teljes árú belépőjegyet. Aztán leül egy falmaradékra, és a pazar
mozaikpadlóban gyönyörködve hallgatja a pacsirták énekét...
Jókai Mór füredi villájából rukkan át Balácára, meghallva a hírt,
hogy megnyitotta kapuit a látogatók előtt a szépen rekonstruált
villamúzeum. Kiállja a sort, és ő is teljes árú jegyet vásárol...
Nyikorgó kerekű ekhós szekéren hozzák Balassi Bálintot az
ostromlott Esztergom alól, ahol egy ágyúgolyó szakította le
a lábát. Utolsó kívánsága ez, hogy láthassa még a Villa Romanát.
Hordágyát előreengedik, és persze fogyatékkal élőként (még
néhány napig) ingyenes belépést biztosítanak számára...
A Pelso körüli utazásainak utolsó utáni napján megérkezik Eötvös
Károly is, és mint a régió népszerűsítőjének, kedvezményes jegyet
ajánlanak fel számára, mindössze négyszáz forint értékben...
Deák Ferenc ravaszkásan összehúzza szemét, és deákjegyet kér,
de, lám, a pénztáros is érti a viccet...

S jönnek még számosan, számtalan sokan,
elmúltak és jövődők, teljes árúk, kedvezményesek,
csoportosak, jegyesek s az örök bliccelők,
nézni a láthatatlant, fogni a megfoghatatlant,
szagolni a kiszagolhatatlant, ízlelni az ízlelhetetlent,
meghallgatni a hallhatatlant – e néma balácai köveket,
hogy átérezzék bennük a határtalan
és iránytalan Idő egészét.

Ó, romok, ti, ó romok!
Sarlós Saturnus kegyeltjei,
ti, múlhatatlanok!
Ti itt maradtok, s bennem – én viszont
égszínkék Pannóniámon tovarobogok...

DIVATBAN A MOZAIK

„De lehetséges, hogy a művészet másként kezdődött el, másként kezdődött újra; lehetséges, hogy másként, azaz nem képként kezdett láthatóvá válni, hogy másként vált érzékelhetővé.”
(Jean-Luc Nancy, 1994)

Mozaikba borult a Villa Romana Baláca – Velencétől nem messze található egy római kori épület, amelyet nemcsak feltártak, de hitelesen restauráltak is a képzőművészek. Sok régi fal öröklődött át, azonban a művészettörténészek és restaurátorok pótolták a hiányzó részeket. Így ismerhetjük meg az ezeröttszáz évvel ezelőtti villagazdaságot. A kiállítás betekintést nyújt abba, hogy miként éltek az emberek akkor, és felfedezhetjük a Rómából hozott művészetet, a fal-festményeket és a mozaikokat is. Rhé Gyula 1906–1909 között végzett ásatásai során tárták fel az eredeti mozaikpadlót, amelyek a III. század elején és a II. század végén készültek. A római kori épület fogadótermének padlóját díszítették a mozaikok. A több mint hét-százezer darabból álló mozaikpadló hűen jeleníti meg a római kori mozaikokat. A hetven négyzetméteres padlórestaurálásnál ügyeltek arra, hogy a felhasznált kőanyag színárnyalataiban és anyagában is minél jobban hasonlítson az eredetire. Arra, hogy a mozaikképek, illetőleg -padlók mennyi inspirációval képesek szolgálni a művészek számára, egy teljesen új művészeti ágból, a divat világából hoznék példát.

Divat – struktúra – olvasat

A következőkben néhány olyan kontextust próbálok megvizsgálni, amelyek új szempontokat kínálhatnak a művészetről való gondolkodás számára, és lehetőséget adnak az irodalom, a képzőművészet és a divat összekapcsolására. Divat és képzőművészet intermedialis kapcsolatában jelentősek Roland Barthes, Barbara Vinken, Laura Bovone és Lucia Ruggerone kutatásai, amelyek rávilágítanak arra, hogy a kortárs kritikai kultúra- és médiakutatásban, valamint szociológiában és irodalomelméletben a divat újraértelmezése zajlik. Ez lehetőséget ad rá, hogy a divatról folytatott beszéd – ellehetetlenítése helyett – váljon felhasználhatóvá az irodalmi és a képzőművészeti értelmezéseknél. Elengedhetetlen ezeknek az összefüggéseknek a megértése, hiszen a divat mindenkire hatással van, megjeleníti az adott kor társadalmi és gazdasági változásait, figyelembe veszi a szokásokat, a viselkedésformákat, a zárt társadalom látzatvilágát. A divat a társadalmi osztályt és a nemet képviseli. Alain Badiou szerint a művészeti alkotás olyan, mint a végtelen igazsággal folytatott párbeszéd.¹ A divat pedig egy lehetőség a végtelen szépség megértésére. Barthes *A divat mint rendszer* című könyvéből kiderül, miként tudunk „olvasni” a divatból, egy ruhakölteményből. Az irodalmár különbséget tesz képi és írott ruházat között: az egyik a nyelvre hat, a másik a képre. Esetemben érdemes mindkettőt megemlíteni, hiszen a képi ruházatot kell értelmezni. A nyelvezet teszi lehetővé számomra, hogy a látás számára hozzáférhetetlen információkat közöljek, miként Barthes írja, „a nyelv tudással egészíti ki a képet.”² A verbális struktúrák segítenek megérteni egy-egy tervező alkotásait, és segítenek, hogy a művészeti többletet is megérthessük, amit egy fotó nem biztos, hogy minden nézőnek vagy olvasónak közvetít. Barthes azt mondja: az emfázis „tudatos sokkolással operál, vagyis az olvasónak hirte-

1 http://magyarmuzeumok.hu/targy/229_a_divat_mint_tarsadalmi_forum_es_jatszoter (Hozzáférés: 2017. 05. 09.)

2 Roland Barthes: *A divat mint rendszer*. Helikon Kiadó, Budapest, 1999.

len megadja azokat a jeleket, amelyek alapján úgy érezheti, egy mítoszt fejt meg; ugyanabban a pillanatban oszlatja el az ártatlan jelöltek mítoszáit, amelyekben megteremti saját műviségét.”³ Az emfázis alapján válik lényegessé a kérdés: miként értelmezünk egy ruhát, miként kapcsoljuk össze egy képzőművészeti stílussal vagy a mozaikokkal. Miként tud egy mozaikpadló, illetve kép inspirálni egy lágy textíliákkal dolgozó művészt?

A Dolce-kövek

Olaszország összeforr a művészettel, és ez nemcsak az építészetnek, a festészetnek és szobrászatnak köszönhető, hanem a divatnak is. 2010 óta a kifutókon is megjelenik a képzőművészet, ennek az új iránynak az úttörői Alexander McQueen, Valentino, John Galiano és Christian Dior. Az olasz tervezők közül már évek óta az olasz kultúrát textílián megjelenítő Domenico Dolce és Stefano Gabbana párosa a legjelentősebb. Nevük egyet jelent a súlyos itáliai luxussal; az alkotópárosnak köszönhetjük, hogy 2013-ban az ikonok világába kalauzolták követőiket. A bizánci kereszténység művészetét alkalmazó ikonszerű kollekció, annak ellenére, hogy olasz tervezőpárosról van szó, nem meglepő, hiszen Dél-Itáliában az egyházszakadás után hatalmas volt a bizánci befolyás. A szicíliai tervezőpáros hazájuknak híres templomaiból inspirálódott. Így került a középpontba a monrealei Szent Mária-katedrális (*Duomo di Monreale*), a cefalù-i dóm (*Duomo di Cefalù*) és a palermói Martorana-templom (*Chiesa della Martorana di Palermo*). Mindhárom épületben fellelhetőek a bizánci műv-

szek által készített freskók és mozaikok. A tervezőpárost a szicíliai templomok mozaikos díszítése inspirálta. Divatkreációjuk még a művészettörténészeket is arra készítette, hogy foglalkozzanak az alkotásaikkal. Az orosz Alekszej Lidov művészettörténésznek és bizantológusnak köszönhetően a kollekciót nem csupán a divatvilág szemszögéből értelmezhetjük, hanem a művészettörténész szemével is rátekinthetünk. Véleménye szerint a kollekcióban szellemi túlélésünk és identitásunk visszaállításának egyik feltétele fedezhető fel – habár úgy gondolja, a kollekció arra „emlékeztet minket, hogy mi magunk is milyen keveset tudunk Bizáncról.”⁴ A kollekció a keresztény szimbólumokat és az ikonokat használta fel. A ruhák egyszerű szabásúak, a tervezők ezzel is a képekre he-

lyezték a fő hangsúlyt. Az A-vonalú tunikákon vagy az alakot követő ruhákon jelentek meg a freskó- és mozaikrészletek. A túl sok szabásvonallal a tervezők már a giccs felé haladtak volna, azonban inkább az egyszerűbb, nagyobb felületeket használták ki. A kollekció darabjait aranylemezek, hímzések, gyöngyök és nehéz brokátok jellemezték. Kiegészítőként túlméterezett fülbevalók (keresztek), szakrális szimbólumok és aranykoronák jelentek meg. A tervezőpáros természetesen a lábbelikről sem feledkezett meg, e téren a katedrálisok boltívei inspirálták őket. Felfedezhetőek a Justinianus-korabeli művészet arany- és mozaikos jellegzetességei, a min-

tákat mind a kiegészítőkben, mind a ruhák elkészítésének technikájában meg lehet találni. A tervezőpáros explicit utalást is tesz a bizánci művészetre, hiszen a ruhákon a ravennai San Vitale-i *Theodora császárnő és kísérete* mozaik egyes részleteit is fel lehet ismerni. Egy művészettörténész szemével azon-

3 Uo. 226. o.

4 <https://ortodoxszemle.wordpress.com/2013/02/28/bizanc-arca-rol-es-maszkarol-a-szakember-velemenyel/> (Hozzáférés: 2017. 05. 12.)

ban a kollekción messze nem tudja megközelíteni a bizánci stílust. Alekszej Lidov számára „csak” képek a ruhán, semmiképpen sem nevezné bizánci hagyománynak, mivel az ikonok spirituális természete teljesen elvész belőle. „Valamiféle jelekké, dekorációvá, díszítőelemmé degradálták azokat, amik szellemi jelentőségük tekintetében így semmivel sem értékesebbek, mint, mondjuk, egy ismeretlen afrikai törzs díszítőelemei. Bizáncnak semiféle szellemi tartalma nem jelenik itt meg.”⁵ A művészettörténész gondolatát annyiban cáfolnám, hogy a bizánci ruhákon is ábrázoltak különböző ikonikus képeket. Az öltözködéstörténetből tudjuk, hogy Bizáncban fontos volt a pompa szeretete. A fennmaradt mozaikokon megfigyelhető az öltözékek drágaköves csillogása. Mintás felületű anyagok, selymek, damasztok és arannyal átszőtt brokátok jellemezték. Az alapvető ruhadarab, római mintára, a tóga és a tunika maradt.⁶ Ennyi évtized, sőt évszázad elteltével nehéz megítélni, a bizánci emberek számára mekkora szellemi jelentősége volt a különböző ikonikus mintáknak. Ha a Dolce & Gabbana tervezőpáros nem jelenítette is meg Bizáncnak semmilyen szellemi tartalmát, és – Alekszej Lidov véleménye szerint – „csupán ikonikus képek dekoratív felhasználás[át], a geometriai formák, színfoltok és vonalak” kombinációját készítették el, akkor is elmondhatjuk, hogy Bizánc öltözködésbeli kultúráját tökéletesen modernizálták. Nem feledkezve meg arról sem, hogy az olasz életérzést, a „dolce vitát”, az életörömet évről évre textíliára viszik, és így ismertetik meg az olasz városokat, azok művészetét és kultúráját a nagyközönséggel.

A Nemesvámos melletti balácapusztai világgazdaságban nemcsak azt fedezhetjük fel, miként éltek itt az emberek, hanem a ránk hagyott és feltárt mozaikok számos inspirációval is szolgálhatnak a hazai művészek számára.

⁵ Uo.

⁶ Szilvitzky Margit: *Az öltözködés rövid története*. Corvina, Budapest, 1974.

Tinkó Máté

EGY ROMSZAKÉRTŐ FELJEGYZÉSEI

B. B.-nek

Te, aki viszonyunkat is futó
kalandként élted, vajon mit gondolnál
erről a falkép-töredékről? Milyen sokáig
időznél a vesztibulumnál, vagy hirtelen
lépnéd-e át a kor mozaikküszöbét?

Ami egykor hozzád kötött, már minden csak
bizonytalansági faktor, belső udvar átjárható
térrel, díszkertek burjánzása, komor hallgatás,
heverésző közöny a hálóterem egyikében
(*cubiculum*).

Elálmodom magam, eleven árnyékom,
kísérhetsz akárhová, kopognak lépteink,
a hűvös épületben botladozunk,
a lapidárium köveinek titkát
mégis már együtt fejtegetjük.

Lehetett volna ilyen a közös jövő,
vigasztaló, neheztelő, meghúzó,
eleresztem. Évezredekkel a bővizű kutak
eredése fölött most tükörbe nézünk,
ásítózunk művészi unalommal.

Aztán végre egyedül maradsz, mikor a síroltárt,
a női csontváz már örökké viselt karperecét
kutatod. Árvasági bizonyítvány, mormolod,
szép arcod, gyönyörűsége képzeleted
míg a Kálváriához vezető út elnyeli.

*

„A tó hullámai által szállított hordalék
a parttal párhuzamosan lerakódik.
A lassan felhalmozódó hordalék
fokozatosan egyre magasabbá válik,
s egy idő múlva a tó sekély vizű öbleit
teljesen elzárja a Balaton zárt vizétől.”

(*Falfelirat*)

AZ ÉLŐ RETIKÜL

Kedves Géczi barátom,

igen, jó, nagyon jó: *joó* lenne a Murterre menni, és onnan, éppen onnan, hol reggelente rendszeresen kávéztunk, kicsit kihajózni a Kornátokra (Encoronata-Coronata), a Kornátok gyöngyszemei – Žut, Piškera, Kurba Vela, Sit, Levrnaka, Lavsa, Škulj és Smokvica Vela közé... Feloldódni abba a kékségbe, azúrba, amelyről az elmúlt évtizedekben nem keveset beszélünk... Nemrég valaki azt mondta, falra mászik már a kékségeimtől! Mire én érdeklődve fordultam felé. Milyen falra?

Nem tudom, mutattam-e már neked azoknak a szinte az egész szigeten, a Nagy-Kornátok völgyén, a Mej és a Veli Vrh között végighúzódó, kőből, *suhozid*ből rakott-épített tizenkét óriás (vertikálisan 25, horizontálisan 14 méter, valamint 1,2 méter magas, 75 centiméter széles) keresztteknek a felvételeit, amelyek számomra az egyik legmeggrázóbb emlékműegyüttest, emlékparkot képezik: Bogdan Bogdanović jasenovaci *Virágja* mellett látom, de neveztem már Brancusi földre fektetett *Végtelen oszlopainak* is őket... A pusztakarszt közepén, felfoghatatlan módon elégett tűzoltóik emlékére hordták egybe, egymás kezébe adogatva a köveket Pag, Tisno, Vodice és Šibenik népe, egy mérnök, Nikola Bašić elképzelése szerint. Gyerekkorom óta csodálom a *suhozidet* mint olyant, minden méterét építészeti csodának tartom, jóllehet mintha minden darabja szabálytalanul lenne a helyére rakva, mintha mindegyik kő külön lebegne, jóllehet az egész abszolút stabil, szil-

árdan zárt és időtálló, igaz, a régebbi falak olykor úgy tűnnek, mintha egy másik civilizáció után maradtak volna itt, valami általunk nem ismert játék – Hérakleitosz tán még tudott valamit erről a játékról –, valami általunk nem ismert geometria szerint sorakozva, jóllehet éppen hogy nem, éppen hogy mindegyik egy-egy tíz körömmel kikapart, kiszedett, kitisztított vörös földdarabot óv, őriz, keretez... Biztos meséltem, hiszen életem egyik legnagyobb élményéről van szó, egyszer senki sem volt a közelben, érted, senki, át akartam lépni egy ilyen alacsony, első pillantásra jelentéktelennek tűnő kőfalra, és le találtam lökni róla egy öklömnyi követ, meglepetésemre nagyot, sokkal nagyobbat koppant a déli kánikulában, igen, váratlanul sokkal nagyobb akusztika nyílt számára, mint feltételeztem volna, hirtelen az egész égbolt, az egész tenger felkínálta neki hangterét, rányílt (minden bizonnyal ez a titka a tengermelléki templomocskák messze hallatszó szavának is), majd megszólalt, akárha az égből, egy hang: *Ki az?!*

Még ma is arra gyanítok, maga az isten volt az, aki megszólalt. Igen, úgy tűnt, ez az általam lelökött kis kődarab az első és egyetlen, amely az elmúlt évtizedekben-évszázadokban-évezredekben leesett a *suhozid*ről mint olyanról... Sejtettem, egyszer még felmagasztosulnak e pusztá, száraz, kötőanyag nélküli, akárha magáért a rakosgatásért rakott falak, de azt nem sejtettem, hogy éppen keresztformává fognak összekapaszkodni, keresztformában felmagasodni, fel, oda Brancusi oszlopa mellé, amely, megtapasztaltam, hozzáértő barátaim, Bem és Počivavšek¹ is megtapasztalta, valóban végtelen...

Az első keresztet a pagi tűzoltóknak emelték, a másodikat a tiszóiaknak... Azért említem már megint Tisnót, mert, tudod, Tisnóban kezdődött az Adria ezen részéhez való kötődésünk, legtöbb embert, gyereket ott ismertünk meg, onnan mentünk aztán először Jezeróra, Murterre...

Emlékszem, bámultam ott az Obala murterskih škóján, a Pierre's kávézda teraszáról a

¹ Bojan Bem (1936–) belgrádi festő, Matjaž Počivavšek (1955–) szlovén szobrász. (A szerk.)

kétségbe oldódó egyik turistahajót, amikor a kis kávézó súlyos beton virágtartója, virágmellvédje fölött, berregni-pörögni kezdett egy megkergült éjjeli lepkének tűnő gyapjas lény, azt mondtad, mint annyiszor mondod flórára-faunára, erre-arra, különösmód mindig lelkesen, hogy mi micsoda, azt mondtad, csak úgy mellékesen: ez a szender! Ez az örült propeller, kérdeztem még közelebb hajolva, azt mondtad, igen, meg azt, ha jól emlékszem, valami módon Cholnoky Jenőhöz kötődve, hogy ez a szender az este még akár Veszprémben is lehetett... Nem tudom, átrepülve a hegyeket, kerülőúton tán néhány kis öblöt, magát a tengert is, az a szender, miért éppen oda, a mi kis kávézónk szürke, beton virágtartójához, virágmellvédjéhez repült, nem tudom, mert nem mondtad, de majd rád kérdezek, mondod mindig, folyamatosan, ha nem mondod véletlen, rád kérdezek bambán, nem mondtad, milyen virág is volt abban a súlyos beton virágtartóban, virágmellvédben, hogy a szenderünk éppen oda repült, éppen azt a virágot célozta meg, kivéve persze, ha valóban nem Veszprémből repült hírhozóról van szó, amely valóban valami neked szánt speciális üzenettel érkezett, mert kezdek hinni az ilyesmiben, hiszen különben felfoghatatlan lenne, hogy a fenében is keveredett éppen oda, ahová egy pillanattal előbb a szándálomat a beton szegélyére felemeltem, máris mohón szivattyúzva a visszaúthoz szükséges üzemanyagot, csak azért nem mondom kerozinnak, jaj, csak azt ne, mert azok a tűzoltók, akiket említettem, állítólag éppen a segítségükre érkező helikopter lyukas tartályából rájuk csorgó kerozin által égtek el... Egyik oldalról a felgyuladt kóró, cserje égig érő, mozgó, futó tűzfala, másik oldalról az égből rájuk csorgó, rájuk ömlő kerozin... Tudtam, e csupasz szigetekeken van valami fű, cserje („*Kornati su gotovo sasvim goli. Samo mjestimično ima na njima opore trave; oaze žbunja i šikare...*”), de hogy égig érő, mozgó tűzfal... Igen, a Kornátok vakító csodájához, azúrjához immár a kis, örült propeller és az a mozgó tűzfal, az az égből csorgó kerozin és azok a kereszttek is hozzátartoznak...

Még azt is meg kell említenem, ezek az általad bevezetett semmis növények, rovarok, amelyeket én sutamód ki-kicsipkedek szavaid réseiből magamnak, hogy aztán *suhozid*-jeimmel, löszbabáimmal kombináljam őket, mert olykor valóban úgy tűnik, löszbabáimmal én is éppen úgy építkezem, mint ahogy a *suhozidet* rakják, szabálytalan építőelemekből, minden kötőanyag nélkül... Látom, újabb Baláca-vonatkozású leveledből is elkülönítettem már a *jenezstert*, miféle bokor, fa is az, kérdezem majd, olykor még akkor is rájuk kérdezek, ha tudok ezt-azt róluk, ugyanis valójában magyarázataid, leírásaid, megjegyzéseid izgatnak, hiszen a *jenezster* kapcsán is azt írod, egyet „Györgydeák Gyuri is átvitt a kertjébe – neki meg is maradt –, az én veszprémi kertemből meg kifagyott...”

El se kezdtem levelem, lám, máris egy rakáson a szender és a *jenezster*, a *suhozid* és a löszbaba... Van valami ajánlatod a murteri napokat illetően?

A római villagazdasággal, a balácai Villa Románával kapcsolatban viszont majd még fel kell frissítenem emlékezetemet, először is újra kell olvasnom Palágyi Sylvia rövid értekezését, annál is inkább, mivel – mint egyik alapszövegre emlékezem rá – a gyönyörű kis Horatius-válogatással indul, emlékszem, azt mondtam volt, így kellene írni, de így csak a tudós tudósok tudnak, ha mondhatok valamit a számat illetően, szeretném, ha ez a szövege is benne lenne a számban, igen, még tájékozódnom kell, mik történtek azóta, amióta a '90-es évek közepe felé Balácán jártunk volt, jóllehet magam körül, saját villagazdaságunkban is nézgelődhetnék, hiszen Jutka éppen elkezdte kipakolni a télikertet, s már tegnap én is segítettem egy kicsit neki, persze amennyit gyenge, mint a virágszál gyenge derekam megengedi, hiszen én, tudod, egy kettőbe vágott Vitéz lennék...

Kis, magunk vájta tavunkból (a közepére afféle kutat ástam a finom, sötét palicsi homokba, melynek minőségét Csáth egyedülállónak tudta, melyről olyan szép szavai voltak, melyet harisnyájában hordott, csak az a probléma, nehéz, szinte lehetetlen lefóliázni, hogy a halak télire oda húzódhas-

sanak) mind ki kellett bányászni a vízililiomot, tavirózsát, ugyanis eltűnt alóluk a víz, kilyukadt a tófólia, akárha ki a föld, egyelőre át kell szállítani őket a hátsó udvar egy még kisebb tavacskájába... Lassan a mi kertünk, udvarunk is úgy néz ki, mint borbély barátunk veje, a szorgos koitenyészítő kertje, udvara, amelyben vagy tíz-húsz kis tó feketélik (lám, a zsádszín Nagy-Palics és a Vértó mellett tíz-húsz fekete tó), Jutka mondja, van vízililiomunk, amelyik már több mint húsz éves... Igen, mondtam neki, emlékszem, hiszen magam szedtem, Jutka a partról irányított kiabálva, „gyökerestől! gyökerestől!” – miközben én félve kaparásztam a fenék rizómáját, észbontó rizómaszövetét, istenem, motyogtam, ilyen szöveget kellene kuszálni-verní, még akkor is, ha netán éppen aknákat ölelnek, szőnek, nyelnek is magukba, magam szedtem, még a vasfüggöny részeként elaknásított tőzegtóból, ha netán megcsúsztam, kétségbeesve kapkodtam a trikolór háttárkarók után... El nem tudták képzelni, ki az az örült, aki ott kapálódzik a tó közepén, a háttárkarók között, még szerencse, hogy akkortájt már nem lóttek...

A kis és nagy kalitkák teli, az egyikben, amely télen üresen állt, éppen most, a vasárnap kisállatpiacon vett öt kis fürjet Jutka, nemsokára tojni kezdenek, azt mondja, majd azt kapok ezután reggelire, meg ebédre is az erőlevesbe, fürjtojást...

Nem meséltem, komondorom a múltkor rám támadt. Azt hittem, ló ütött el, mozdony, azt, a zoo-ból kiszabadult oroszlán akar széttépni... Erre nem számítottam, ha élet-halálharcra vált, leírhatatlanul megsokszorozódik az ereje, súlya... Arról az érzésről meg nem is tudok szólni, ahogy megéreztem, ha hátraesem, a kút falának köszönhetem, nem zuhantam hátra, pontosan éreztem, átharapta volna a torkom... Azt mondják, azért támadt rám, mert nincs tartásom, nincs parancs-, illetve vezényszavam. Őt is csak simogatom... Valójában a nyakörvét markoltam meg. Arra az időre, amíg egyik vendégünk nem távozik. Lenyomtam a földre, amit ő akkor félig-meddig úgy értelmezett, le akarom fektetni, hogy a hasát simogassam... Ez rendben is lett volna,

Zsille Gábor

HÁNY SZIGET

Valahogy mindig létrejön a semmi közepén egy sziget, előzmények nélkül, csak úgy, és tündököl hosszan. Hogyan kezdődött, találgatjuk, a meddő sárban megjelent egy keréknyom, a limes mellől megjelent néhány tiszt, valamely kóbor légió néhány veteránja, és lettek parcellák, kertek, nyáj, gondosan rakott kőépületek, valami tanya, szálláshely, falu, védett település, villagazdaság. A barbárság tengerén valahogy mindig felbukkan egy sziget, fácános mozaikkal, istállókkal, színezüst mosdótálakkal, kúttal, és kertek húzódnak körben, kertek, mellettük tágas magtár és műhely, az udvarház falán egy napóra. Oda vágyakozik minden barbár.

Valahol mindig létrejön a semmi mocsarából egy sziget, valahol mindig kozmosszá alakul a vak, irdatlan káosz, mindig padlóvá lényegül a dolomit, mészkő, tufa, vésőkhöz szelídül a fekete bazalt. És mindig akad egy gazda, egy ízléssel megáldott úr, nyújtani védelmet, célt, tartani rendet. Hány ilyen sziget merült alá a múltba, hány Nemesvámos, Baláca, Szabadbattyán, Polgárdi, Nagykút, Kiskút, Örvényes tűnt el végleg a mélyben, hány Seuso készítettett nemesfém kupákat, kancsókat, hány övcsat alussza örök álmát a földben – kiknek a sírján sétáltam akkor, tíz évvel ezelőtt augusztusban, Kővágóörs határában egy lánnyal, az elmúlásról társalogni bölcsen?

lefeküdt, én fölėje hajolva, egyik kezemmel simogatni kezdtem, jóllehet a másikkal ugyanakkor továbbra is erősen fogtam. Amikor azt hittem, a vendég már távozott, elengedtem. De akkor hirtelen észrevettem, a vendég nem távozott, erre ismét meg akartam markolni nyakörvét, amit ő már nem engedett. Váratlanul felfokozott dühvel nekem ugrott... Kicsit megsértette az arcomat, rossz arcomat, kicsit megharapdálta jobb karomat satöbbi. Összeült a család, úgy határoztak, a kutyát, amely életemre tört, el kell altatni... De mi Jutkával nagykutyánk mellé álltunk. Jutkának különben is van tartása, vele szemben is, van parancs- és vezényszava, látom, etetés közben olykor kupán vágja a fakanállal... És akkor, a dolog családon belül még nem dőlt el, el kell-e altatni vagy nem, nagykutyánk megbetegedett. Leállt a gyomorműködése. A Majsai-híd alatti klinikán megröntgenezték. Valami félig megőrölt csont rakódott le, betonozódott a végelébe, hihetetlen, egy egész vödörre való. Vért vettek, majd miközben már majdnem elkezdtek felválni a hasát, megjött az eredmény: szívférge van... Nem értettem, mit beszélnek, nem tudtam, mi az, hogy szívférge... Az orvos látta, hányadán állok, behívta Jutkát, aki már hallott a szívféregről mint olyanról... Nem tudja, mennyire gyengült le a szíve, mondta a főorvos, a klinika tulajdonosa, nem tudja, kibírja-e az operációt. Ha kibírja, akkor sem biztos a gyógyítása, noha ők be tudják szerezni a legjobb szívférget illető orvosságokat Olaszországból... Elaltassák-e, kérdezte, vagy operálják? Megint melléje álltunk, operálják, mondtuk. És attól kezdve ismét meghitt a viszonyunk. Kezemhez simul, közelségem az egyetlen támasza, miközben lassan épül, miközben a szívférge elleni kúra kezdetét vette... Olykor álmomban úgy érzem, már én is elkaptam őket tőle, belém is átszármaztak, méteres férgek tekerőznek a szívemben. Igen, úgy érzem, elférgesedett a szívem...

A minap meghalt az egyik tojó kacagó gerlénk. Nem vettük észre, ugyanis ott ült, fenn, a bambusz pihenőrúdján, amit én vágtam volt neki bambuszligetünkben, nem esett le, erősen kapaszkodva múlt ki, vékony, hosszú

kanülszerű ujjai rágórcsöltek a bambuszra, úgy maradt napokig... Épp kicsinyeik voltak. Nézték, ahogy ott áll felettük mozdulatlan...

A kacagó gerlék Indiában, Etiópiában, Szene-gálban, Mauritiuson, és Szudánban vadon élő ősei, most olvastam, izabellasárgák... Két-háromezer éve háziasították, 1857-ben írták le először... Hangjáról azt mondják a kézikönyvek, eltér a turbékolástól. Izgalmi hangok. Általában akkor kacagnak, ha izgattak, meglátnak egy ellenfelet, egy lehetséges partnert...

Én, tudod, évekig-évtizedekig azzal kísérleteztem (jóllehet valamiféleképpen kísérleti költészetem részeként, mert az új hangot ott, költészetemben szerettem volna viszonthal-lani, remélem, amikor úgynevezett kísérleti költészetemről beszélnek, erre, ilyen vállalkozásaimra gondolnak, s ha dicsérik, ezt az új hangot dicsérik), a kacagó gerléimet kertünk, villagazdaságunk/várudvarunk búsan bűgő, melankolikus balkáni gerléivel keresztezem, ugyanis gyakran szállnak ki véletlenül, meg hát olykor egy-egyét szándékosan is kiengedek... Ahogyan egyik főhősömről, Palics-fürdő utcaseprőjéről, szent emberemről sem tudtam eldönteni, sír-e, nevet-e, úgy az én új, keresztezett gerléimről sem tudom eldönteni, kacagnak, zokognak-e... Tehát azt sem tudom, másokon próbálom leellenőrizni, kacagás, zokogás hallik-e verseimből...

Egy alkalommal, megdöböntő pillanatok voltak, a sövényünk, viszonylag vékony körítőfalunk előtt sietve lépkedő menekültek hosszú sora váratlanul megállt. Jutka keze felé nyúltam. El nem tudtam képzelni, most mi fog következni. Egymásra mosolyogtak. Ezt máskor sosem tapasztaltam. Mármint hogy mosolyogtak volna. (Talán még egyetlen alkalommal, amikor séta közben három kislány odaszaladt a kiskutyámhoz...) Meghallották kacagógerléinket... És felismerték a hangjukat... Nincs kizárva, mondta Regény Misu, amikor elmeséltem neki, hogy a kacagó gerlék is észrevették őket... Akár az is megtörténhetett volna, egyszerre felzokognak fátyolsövényed, viszonylag vékony kerítőfalad, fel néhány kilométerre odébb, a zsilett-drótkerítés előtt...

Immár nem csak kutyatemetőnek nevezem a bambuszliget és a mogyorós közötti, a nyírligeten túlnani homokos részt, ott nem meszse a füge és a rézgálicos-kékköves betonhorodótól, hanem madártemetőnek is... Különben ligeteimet, erdeimet illetően változások álltak be. Mióta Japánban Tanaka mester elvezetett egy bambuszerdőbe, egészen más-képpen viszonyulok a mi bambuszligetünkhöz. Amióta meg itt járt nálunk a kis palicsi orosz kolónia néhány tagja, mert a kínai kolónia mellett immár orosz kolóniánk is létezik Palicson, a legtöbben Horvátországból érkeztek (a Vihar fedőnevű katonai akció után), de közben felszaporodott a kínai és az orosz kolónia is, meg éppen a minap avattam egy olasz negyedet a kínai mellett, ott gyülekeznek a motorosok, valamint a mi, a Szent Orbán utcánkon, egy Kis Párizs nevű sarokrészt is felavattam, ott, Hugyi Rozetta bágyadt kék villája mellett, persze anélkül, hogy a helyi közösség, illetve a helyi pártszervezetek bármit is tudtak volna róla... Nyikoláj egyszer csak felállt, észrevette ugyanis nyírligetünket, megkérdezte, vágthat-e néhány kötegnyírveszőt orosz fürdőjükbe, szaunájukba. Megtisztelne, felavatná, tulajdonképpen valóssá tenné ligetünket, mondtam, mert eddig úgy tűnt, csak papiroson létezik, vágott, majd mikor ismét náluk fürödtünk, jól megcsapkodta vele meztelen testünket s majd csak aztán kaptuk meg jéghideg vodkánkat... Mondtam neki, ha nyírligetünkben járok (persze csak hat-hét fáról van szó tulajdonképpen), mindig azt mondom, amit Japánba repülve mondtam volt barátainknak: Szibéria szép...

Századfordulós (1902) villánk, a Homokvár falai repedeznek, mint arra a szomszédok és egyik volt tulajdonos is még időben figyelmeztettek, muzsikálnak, gondoltuk, hadd muzsikáljanak, az ajtók immár alig bírják a tetőzet (a megfáradt bíborcserép tonnáit), a padlás terhét, ráadásul még sok könyvet is felkubikoltam, mondják, a porlás-pergés immár állandó, azt hittem, mondták, naiv festő vagyok, alapot lehet húzni egy homokvár alá, a homokvár homokórává tűnt, függőleges homokra aggatom immár képeim, képtáram, a pince boltozatán is sérüléseket fedeztem fel,

átnedvesedett, a vasgerendák rapidmód rozsdásodnak, valaki azt ajánlotta, flexeljem, csiszoljam le, kenjem be rozsdátlanítóval...

Különös, csak most balácai vonatkozású leveled-leveleid óta („Szólj, ha még kellenek részletek, öllek, János”) lett nyilvánvalóvá ez az én vár és villa közötti állandó vacillálásom. Hol villának, hol várnak nevezem salakbeton házunkat. Mint villát vettük, de ahogy jobban megismerkedtem pergő-pordó állagával, azzal, hogy falai homokká tűnnek, mindinkább várnak kezdtem mondani, hiszen a vár erősebb, egy vár nem csak a külső erőnek tud ellenállni, hanem a saját falaiban működő lebomlásnak is... Kezdetben Homokvárnak nevezve, gyerekkorom Tisza menti homokváraira gondoltam, arra, milyen fantasztikus is az, gyerekkori váradba, költői metaforádba költözni, élni... Az első eset, valaki, méghozzá egy kisebb-ségi – határon, vasfüggönyön, drótfüggönyön túli – költő saját metaforájába vackolt, él, sőt még alapot is húzatott alá, elefántcsonttoronyt is eszkábált rá... Igen, centiméterről centiméterre alapot húzattam alá a baranyai kőműves mesterekkel. Megcsinálták a lehetetlent, szilárd alapot húztak egy homokvár alá...

Aztán lassan már kizárólag csak várnak neveztem. Magamat meg vitéznek... Tudod, anyai nagyanyám neve Vitéz volt, tehát benne sincs semmi költői túlzás, fiam visszavette apai nagyapám nevét, a Kracsunt, én vissza anyai nagyanyámét, a Vitézt...

Akkortájt kaptam Párizsból, Hugyi Rozettától egy képeslapot, amelyen Chirico észrevétlenül szürke-rózsaszín tónusú festménye látható. Számomra Chirico egyik legjobb festménye. Egy, a leeresztett függőhídon várába lovagló, páncélruhában lévő vitézt ábrázol, amelynek páncéljába – lényébe – akárha áramot vezettek volna, de tán azt is mondhatnám, amelybe mintha villám csapott volna... Olyan erős rezgésszáma volt a képnek, páncélruhának, hogy rám is áterjedt, én is rezegni-vacogni kezdtem, akárha belém csapott volna a villám, akárha én dugtam volna valami meztelen drótot a konnektorba, én is rezegni-vacogni kezdtem, mint gyerekkorom-

ban, ahogy rezegve-vacogva szórtam volt a gyöngyházmorzsás, vizes homokkal teli maromból a kis golyóbisokat váram tornyaira...

Szóval, nem folytatom, csak azt említem meg még végezetül, hogy Homokváramat, lakhatónak vélt metaforámat idővel valós várnak képzeltem el, mégpedig éppen úgy és olyannak, ha lehet így mondani, egy az egyben, ahogyan azt az *Iskolában* Ottlik leírja. A migránsok megjelenése, váram körül való sereglése kezdetén, úgy éreztem, a történések, a világ folyása Ottlikot igazolja, ám közben egyszer véletlen újraolvastam Ottlik várleírását, és kicsit elbizonytalanodtam, megijedtem, elhátároztam, irodalmi értekezletet hívunk össze itt, a helyi, a palicsi könyvtár kis, sárga kúriájában, hogy újraolvassuk Ottlik várleírását... Annál is inkább, mivel én közben nagy fodrásztúdiumokat is végeztem, s immár ahhoz a bizonyos borotvált tar koponya kérdéséhez is érdemlegesen tudok majd hozzászólni...

Balácáról levelezve, azt vettem észre, lakunkat ismét inkább villának kezdem nevezni...

Tudom, már túl hosszúkas levelem, de még két dologra okvetlenül reflektálnom kell.

Először is a freskómaradványok gránátalma-faja, gránátcserjéje, meg a kék szajkója.

Rómában élő montenegrói szobrász barátom járt nálam mostanában. Sokat meséltetem. Életéről a Pó-deltában, ott volt ugyanis villagazdasága feleségének. Performanszaiban a villagazdaság szerszámaikat használta, például egy *sbarra di ferrót*, amivel lukat ütött az egyik neves római galéria falán... Kounellishez való viszonyáról, ugyanis műtermét Kounellistól kapta volt, egy házban éltek... Aztán sokat a montenegrói gyerekkoráról. Érdekes, apjáról sosem beszélt, csak az anyjáról, apja csetnik volt ugyanis, az anyja partizán... Három nagy jugoszláv példaképe van, hangoztatta újfent: Tin Ujević, a költő, Ivo Lola Ribar, a korán életét vesztette értelmiségi partizán, és a performer Tomislav Gotovac... Na mármost, meséje közben felfigyeltem arra, gyakran emleget egy kis gránátalma-erdőt... Mindig visszatér hozzá... Mind gyakrabban időz benne... Van ugyanis egy telkük a Kotori-öbölben, a tengerparton, azon egy kis barakk, a barakk körül meg egy kis gránát-

almafa-erdő... Úgy mondja, édesanyám gránátalma-erdeje, ő sosem mond cserjét...

Az *atrium* freskóin (ugyanúgy pofára voltak a freskók esve, mint Krétán, a knósszoszi palotában) egy festett kert van, irod. Van benne mindenféle növény, köztük virágzó gránátalmák – és persze kékszajkó is, ami mifelénk nem él. A gránátalma élhetett, annak idején a II–V. században melegebb volt itt, körülbelül olyan, mint az Isztrián manapság (képzeld, a villa lakói Isztriáról hozták a faolajat, spanyol területről meg a borukat – az amforák maradványai ezt tanúsítják) –, szóval igazi multikulti volt itt.

Ami a kék madarat illeti, el kell mesélnem neked, tán a legszebb – tehát Târgu Jiuhoz fogható – hely, ahol életemben jártam, az Hercegovina volt, a *stećakok* (sírkövek), valamint a két tó Imotskiban, a Vörös- és a Kék-... A két feneketlen tó... Nem lehet megállapítani, a vizet, avagy a víz árnyékát látod-e ott alant. Mirko Kovač nagyon szépen írt róla, amikor is elvezette volt oda legjobb barátját, Danilo Kišt, el a Kék-tóhoz... Hogyan kimérni, hogyan kavicsot dobni a közelinek tűnő feneketlen tó fenekére...

Sejtheted, engem különösen a Kék-tó igézt meg... A letező–nem létező fenék imaginárius, akárha valami földalatti délibáb-játéka, kéksége... Már távozóban voltunk, amikor az egyik cédruson egy kék madarat pillantottam meg. Azt hittem, a végtelen kékbe való bámulás után mindent, már a madarakat is kéknek látom. Valósnak még Maeterlinck kék madarát is... Közben egy emléktárgyakat, képeslapokat áruló házikóhoz értünk. Egy fiatal fiú jött ki hozzánk, beszélgetni kezdtünk, megkérdeztem tőle, lehetséges-e, hogy erre fele valami kék madarak röpködnek. Igen, mondta, és már hozott is egy térképet, amelyre külön be volt jelölve, fényképe is ott volt látható, egy kék rigónak...

De legnagyobb hatással rám, lám, mit meg nem tettél a Baláca-szám érdekében, második leveled egyik részlete volt. Valóban megdöbentett, mi mindenre emlékezel – engedd meg, hogy hosszabban idézzem.

„Na látod, Ottó, valóban folytassad ezt a levelet, és máris készen lesz az esszé – ami

nekem azért is fontos, mert a közel huszonöt év alatt ez lenne az első *EX*-es szerkesztésem. És ne feledd el a nemesvámosi kálváriát, ahol azt a helyes, apró hamuka nevű növényt találtuk, amelytől, úgy láttam, Jutka, macskája okán, erősen meghatódott, te meg úgy tettél, mint aki nem, pedig még én is. Murteren pedig én június közepétől akarok lenni folyamatosan. A húgomék gyermekei augusztusban jönnek, az egyedül a rossz időpont. Ti hamarabb is tudtok menni azért, két-három hetente mindig ott leszek három-négy napra, hétvégeken. Be akarom a murteri verseket is fejezni, ahhoz is jól jönnétek, egészen más a te tengert néző szemed, mint az enyém... A hamuka-növény azért érdekes, mert bár gyom, és tavasztól a fagyokig virágzik, de gyapjas, mint egy kisállat. És ha belehentesz a növények közé, én csak tudom, olyan, mintha a háziállataiddal együtt forognál a gyepen. Amúgy a tisztességes neve: fehér hamuka. (Na, elképzelem a fehér hamut. Van ilyen? Talán csak a fehér anyagoknak lehetne, mondjuk, a papírnak vagy a gyapotnak?) A *Pallas Nagylexikon* szerint a neve: szirtaranya. A *Tolnait* nem néztem...

A hely, ahol a kálvária van, az Veszprémfajsz. Ez egy Árpád-kori falu, a XIII. századtól ismert a neve. Árpád fejedelem fia, Jutas gyermeke volt Fajsz. A középkori falu területén volt a balácai Villa Romana romja, egy forrás mellett – és a temploma (amely ma csak rom) a villától alig száz-kétszáz méterre van (most egy elvadult bozótosban). Ide nem vittelek benneteket, mert akkor még nem tudtam, hogy létezik. Palágyi Sylvia (már a nevében is ott a méltóságteljes latinitás!) sosem beszélt nekem erről, nyilván neki fontosabb a maga romja.”

Szinte megrendültünk Jutkával, hogy még mindig emlékszel Hamukára. Igaz, írtam volt róla a *Prózák könyvébe* valami szövegfeldolgozást is akkortájt. Arról volt szó, hogy volt egy kedves macskánk, azóta sem macskánk, nekünk csak egy macskánk volt – van valamiféleképpen még ma is, hiszen ezt a te leveled is egyértelműen bizonyítja –, a balácai, pontosabban a veszprémfajszai. (Itt ismét meg kell állnom egy pillanatra, ugyanis az

utóbbi időben járnai kezdtem egy másik Fajszra is, méghozzá Somogyfajszra, vajdasági festő barátom, Nemes ugyanis ott él. A múltkor elmentünk vele a szomszédba, Niklára, Berzsényi kúriájához. Még zárva volt. Szépen sütött a nap. Volt idő nyitásig, alaposan körbematattuk. Szép gyümölcsös satöbbi. Ám a kúria mögött, ahogy Rilke mondaná, váratlanul felállt egy virág, és azt mondta, vörös... Zavarba jöttem, lévén, hogy egy speciális vörös volt, közelebb siettem, egy gránátalmacserje virágzott ott éppen... Akárha egy nekünk gyűjtött mécses... Remélem, az a vörös azóta ott lobog immár Nemes István vásznain is...)

Igen, térek máris vissza témámhoz, volt egy macskánk, akit finom fehérszürkéje miatt Hamukának neveztem el. Hamuka hihetetlenül azonos volt a nevével. Egy hamulény volt... Nagy, fekete dogunk is szerette, úgy hordozta magával, két fülénél fogva, mint egy élő retikült... De a sok ide-odahurcolás közben egy napon kettérepedt Hamuka homlokán a bőr, kilátszott véres-eres koponyája. Az állatorvosok injekciókat, kenőcsöket adtak, de nem tudták összefogni, összevarrni, összekapcsolni... Végül megszoktuk, látszik Hamuka vérekes koponyája... Csak vendégeink, barátaink ütköztek meg, ha ölükbe ugrott. Olyan is volt, aki sikítva elszaladt. Aztán egy napon, már öreg volt, eltűnt, gondoltuk, mondtuk is, ha keresték, elment meghalni. Valójában megkönnyebbültünk. Ám egy napon, a teraszunk ajtaja előtt, nyávogni kezdett Hamuka. Boldogan rohant ki a család. Hamuka visszajött, kiáltoztuk az ajtó felé rohánva. Ám az ajtó előtt nem volt senki. Nem értettük, de valamiféleképpen jó volt tudni, visszatért... Aztán még néhányszor megviccelt bennünket. Mindig boldogan rohantunk az ajtóhoz. De semmi nyomát sem találtuk. Akkor valahogy felfedeztük, papagájunk, Oszkár, utánozza Hamuka nyávogását. Igen, de Hamuka szelleme hazatért... Mindig megörültünk, ha felhangzott a hangja... Nemrég, Tatán levetítettük Grencsó az újvidéki Telepről, házunkról, a Virág utca 3-ról készített kisfilmjét, amelyben egyszer csak megpillantottuk Hamukát. Lám, még Tatán is kísértett

szelleme... És most, leveledben ismét... Nem tudom, mit jelent ez? Örülök Hamuka szellemének, de ugyanakkor félek is, nem tudnám pontosan megmondani, mitől is.

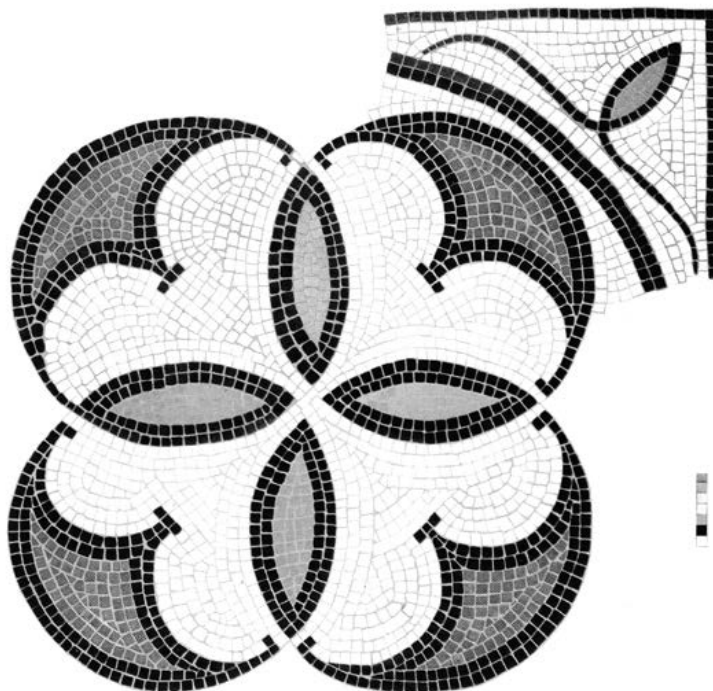
Elhatároztuk, ellátogatunk Balácára. Ismét megnézzük a freskók gránátalmáját, kékszajkóját, hiszen tudod, az *infaustus* – a palicsi, fürdővárosi lumpen, mert egy olyan fürdővárosról van szó, melynek vize elalgásodott, zsáddá lett, meg a NATO is megbombázta – nem más, mint a szajkó, a csúfalkodó szajkó neve... Megírtam, igaz, írásom még nem közöltem, egyik ifjú német költő barátom nem volt hajlandó élni e kifejezéssel, amikor verseimet fordította volt Berlinben. Meglepetten kérdeztem, miért. Azt mondta, ő fél e kifejezéstől... Nem tudom, miért... Hiába magyaráztam neki a szajkó, a csúfalkodó szajkó nevééről van szó, amely még egyik alapversünket, a *Szózatot* is megtanulta... Hiába meséltem a ritkított uránnal átlényegített zsád tóról, a tó körül keringő tavi lumpenekről, akik valamikor, a Nagy-Jugoszláviában a nyár egy részét rendszeresen Dubrovnikban töltötték...

Ismét elmegyünk Balácára, hempergünk mi is a Kálvárián... A mi magyarkanizsai Kálváriánkon ugyanis árvalányhaj nő, ott is hemperegni szoktunk... Meg Ivanyos bácsi, a festő kis csalánligetében is szoktunk volt hemperegni, mint a szerelmesek, a holdvilágban, amelyre, igaz, szintén bombát talált volt ejteni a NATO... hihetetlen, egy kis vidéki, kisebbségi festő rejtett motívumát, csalánligetét megbombázza a NATO...

És majd akkor folytatom levelem... Most ez a bevezető rész valójában csak azt tudja megmutatni, jelezni, érzékeltetni tán, milyen odaadással szerkesztetted nekünk a Baláca-számot...

Elfelejtettem említeni, Hamukánk sírja Újvidéken van, a Virág utca 3-ban, ott, a szemétdomb helyén, hol azt a bizonyos rothadt kaptafát találtam volt, amely viszont ma is itt van velem, minden bizonnyal neki köszönhetem az azóta elszaporodott végtelen kaptafa-, somsámfa-gyűjteményemet, amelyet, nem tudom, mondtam-e már neked, majd Somorján szeretnék kiállítani...

Ölelünk.

Györgydeák György–K. Palágyi Sylvia: A balácai 10. helyiség mozaikrészlete